

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПЛКИ
„ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ”**

Кафедра міжнародної економіки

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

для самостійного вивчення

дисципліни “Міжнародні економічні відносини”

за кредитно-модульною системою організації навчального процесу

для студентів напряму підготовки

6.140103 “Туризм” галузі знань „Сфера обслуговування”

Полтава 2012

Укладачі:

Горячов О.В. – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки

Рецензенти:

Артеменко І.А. - кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки

Бакало Н.В. – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту організацій та зовнішньоекономічної діяльності

Навчально-методичний посібник
обговорено і схвалено на засіданні
кафедри міжнародної економіки
“1” вересня 2011 р. протокол № 1

Зав. кафедри _____

проф.. Шкурупа пій О.В.

“УЗГОДЖЕНО”

Декан факультету харчових
технологій, готельно-герсторанного і
туристичного бізнесу

_____ доц..Шкарупа В.Г.
“ ___ ” _____ 2012 р.

“УЗГОДЖЕНО”

Керівник НМЦ управління якістю
освітньої діяльності

_____ доц.. Огуй Н.І.
“ ___ ” _____ 2012 р.

“УЗГОДЖЕНО”

Директор навчального центру
_____ доц.. Герман Н.В.
”_____” _____ 2012 р.

Зміст

1.	Вступ	4
2.	Навчальна програма дисципліни	5
3.	Тематичний план дисципліни	13
4.	Методичні рекомендації до вивчення дисципліни	15
5.	Індивідуальні завдання (навчально-дослідні проекти) для самостійної роботи студента та методичні рекомендації до їх виконання	128
6.	Карта самостійної роботи студента	130
7.	Порядок і критерії оцінювання знань студентів	132
8.	Список літературних джерел	143

1. Вступ

Курс “Міжнародні економічні відносини” є важливим сегментом загальної системи економічних відносин з приводу розподілу, обміну і споживання матеріальних благ і послуг.

Навчальний курс “Міжнародні економічні відносини” входить до циклу загальноосвітніх економічних дисциплін і спирається на раніше засвоєні студентами предмети: “Основи економічної теорії”, “Макроекономіка”, “Мікроекономіка” та ін.

Метою вивчення даної дисципліни є формування теоретичних знань та практичних навичок у галузі міжнародної економіки, форм, методів та механізмів реалізації міжнародних економічних відносин.

Тоді **завдання курсу** спрямовані на:

– вивчення сутності міжнародної економічної системи та закономірностей її розвитку;

– вивчення методів аналізу політико-правового, економічного соціально-культурного середовища та інфраструктуру міжнародної економічної діяльності;

– набуття знань про регулювання міжнародних економічних відносин

– одержання знань з основних питань та проблем функціонування світової валютної системи, міжнародних валютно-фінансових відносин;

– розуміння логіки, напрямків і форм розвитку процесів міжнародної економічної інтеграції;

– вміння використовувати одержані знання у практичній зовнішньоекономічній діяльності України, враховуючи тенденції і перспективи розвитку міжнародних економічних відносин.

Предметом курсу є система міжнародних економічних відносин, що складаються між національними економіками країн світу в умовах глобалізації на основі поділу праці.

В результаті опанування курсу студенти повинні **знати** сучасні особливості розвитку інтеграційних процесів ті діяльності міжнародних економічних організацій, форми і методи міжнародної економічної діяльності та **вміти** здійснювати поетапний аналіз інвестиційних проектів, використовувати специфічні методи при підготовці та реалізації аналітичних спостережень у сфері інвестування, використовувати фінансову звітність корпорацій з метою детального дослідження їх капітального стану та структури їх фінансових потоків, здійснювати міжнародну сегментацію ринків, визначати оптимальні шляхи та напрямки інвестиційної діяльності підприємства, оцінювати світогосподарські явища і процеси у контексті національних інтересів України, виходячи з цілей її інтеграції у сучасну систему світогосподарських зв'язків.

Робоча програма складена на основі нормативної навчальної програми з курсу "Міжнародні економічні відносини" (галузевий стандарт вищої освіти, Київ, КНТЕУ, 2001 р.).

2. Навчальна програма дисципліни

Змістовний модуль №1

Світове господарство і міжнародні економічні відносини

Перше модульне завдання складається з тестових вправ за темами 1 – 10 даного курсу.

Тема 1. Предмет, значення і завдання курсу “Міжнародні економічні відносини”

Предмет вивчення курсу “МЕВ”, його місце серед інших економічних дисциплін, структура і логіка викладання. Значення в підготовці спеціалістів. Мета, завдання і нові підходи до вивчення курсу, його інформаційно-технічне забезпечення.

МЕВ як економічна категорія. Сутність МЕВ, їх значення, об’єктивна основа і передумови розвитку.

Рівні розвитку МЕВ: функціональні, економічні, територіальні, за суб’єктами діяльності.

Особливості розвитку МЕВ на сучасному етапі. Роль МЕВ у процесі інтеграції України в систему світогосподарських зв’язків.

Тема 2. Світове господарство (СГ) та особливості його розвитку. Типологія країн світу і роль окремих їх угруповань у СГ і МЕВ

Світове господарство: сутність, елементи і суб’єкти, формування, фактори розвитку. Міжнародна господарча взаємодія. Якісний і кількісний аспекти розвитку СГ. Головні тенденції формування СГ, рівні і цикли його розвитку.

Нерівномірність соціально-економічного розвитку країн світу та їх типологія. Регіональний принцип групування і головні регіональні групи країн світу.

Соціально-економічний принцип систематизації країн світу. Країни “Сімки”. Країни середнього рівня розвитку.

Країни, що розвиваються: поняття, загальні риси та місце у світовій економіці. Країни з перехідною економікою, формування їх економічних угруповань і проблеми інтеграції у світову ринкову економіку. Країни централізованого планування.

Проблеми інтеграції України у СГ.

Тема 3. МЕВ у системі світового господарства і проблеми їх розвитку

МЕВ як елемент структури СГ. Формування МЕВ з розвитком СГ. Фактори розвитку МЕВ у системі СГ. МЕВ як необхідна умова розвитку і структурний елемент національних економік. Особливості МЕВ окремих груп країни

(промислово розвинутих, перехідних суспільств, країн, що розвиваються). Суб'єкти МЕВ.

Еволюція МЕВ як зміна їх типів. Формування світової ринкової економіки. Новий міжнародний економічний порядок (НМЕП) – як концепція перебудови МЕВ.

Форми МЕВ, їх взаємозв'язок.

Проблеми розвитку МЕВ – глобальні і регіональні. Глобалізація СГ і МЕВ як одна з головних ознак сучасного їх розвитку.

Місце України в системі МЕВ.

Тема 4. Еволюційні періоди формування МЕВ

Зародження та розвиток міжобщинних господарських зв'язків. Міжнародні торговельні зв'язки стародавнього світу.

Міжнародні економічні відносини при феодализмі. Колоніальний період формування МЕВ. Епоха великих географічних відкриттів та їх вплив на розвиток МЕВ. МЕВ в умовах становлення індустріальної цивілізації. Зовнішня торгівля у період первісного нагромадження капіталу. МЕВ монополістичного капіталізму.

Новий (неколоніальний) період розвитку всесвітніх економічних зв'язків. Світогосподарські зв'язки в найновіший період. Зростання єдності світового господарства. Сучасні проблеми розвитку МЕВ.

Тема 5. Середовище розвитку МЕВ

Поняття середовища МЕВ, його структура і особливості. Природно-географічне середовище, основні складові його впливу на розвиток МЕВ.

Економічне середовище формування МЕВ, стан ринкових відносин країн і особливості їх взаємовідносин. Економічні регулятори відносин МЕВ.

Політико-правове середовище. Особливості взаємодії політики і економіки в МЕВ. Політичні інтереси країни та регіонів. Політична стабільність і політичні ризики. Міжнародний тероризм як фактор формування політичного середовища. Правові регулятори МЕВ.

Соціально-культурне середовище і його значення в розвитку МЕВ. Інфраструктура сучасних МЕВ. Роль транспорту і інформаційно-комунікаційних систем в розвитку МЕВ.

Тема 6. Закони і принципи розвитку СГ і МЕВ

Особливості дії економічних законів і закономірностей на міжнародному рівні. Протилежні сторони в МЕВ.

Головні економічні закони розвитку СГ і МЕВ: інтернаціоналізація господарського життя, закон вартості, міжнародної конкуренції, нерівномірності економічного розвитку, міжнародного поділу праці, економічної інтеграції.

Поняття та система принципів розвитку МЕВ, основні (загальні) і спеціальні принципи.

Тема 7. Міжнародний поділ праці, як об'єктивна основа МЕВ

Система міжнародного поділу праці (МПП) та основні тенденції її розвитку у сучасних умовах. МПП – вихідна основа розвитку СГ і МЕВ. МПП як форма прояву суспільного поділу праці. Етапи розвитку МПП. Фактори поглиблення МПП. Вплив технологічної революції на МПП. Головні організаційно-економічні форми втілення МПП. Проблеми і передумови участі України в МПП.

Тема 8. Загальні проблеми сучасних МЕВ

Глобальні і регіональні проблеми сучасності і загальні проблеми МЕВ.

Соціально-економічні та політичні особливості розвитку МЕВ сучасного періоду: від конфронтації до співробітництва. Нові горизонти європейського співробітництва. Країни “третього світу” у системі МЕВ. Суперечності НМЕП та його еволюція. Ісламський фактор розвитку МЕВ. Проблеми інтеграції нових незалежних держав (ННД) у світові міжнародні зв'язки. Фактори посилення економічної взаємозалежності країн, спільність конкретних економічних інтересів.

Проблеми зовнішньої заборгованості в МЕВ. Форми, структура і масштаби зовнішньої заборгованості.

Лібералізація зовнішньої торгівлі – загальна проблема сучасних МЕВ.

Розвиток транснаціонального бізнесу та необхідність контролю за діяльністю ТНК.

Тема 9. Міжнародна економічна інтеграція (МЕІ)

МЕІ – закономірність розвитку СГ і МЕВ. Сутність, цілі і значення МЕІ, основні риси. Передумови і фактори розвитку МЕІ як якісно нового рівня МЕВ. Головні учасники і організатори процесу МЕІ, його сучасні особливості. Форми МЕІ. Етапи формування міжнародних економічних інтеграційних угруповань.

Світові інтеграційні процеси і Україна.

Регіональний характер МЕІ як її особливість. Регіональні інтеграційні об'єднання промислово розвинутих країн.

Об'єктивні передумови, політичні і економічні цілі, основні етапи розвитку Західноєвропейської економічної інтеграції. Проблеми подальшого розширення ЄС.

Північноамериканська економічна інтеграція. США у світових інтеграційних процесах. Глобальна політика США щодо процесів європейської економічної інтеграції.

Інтеграційні процеси в економіці країн, що розвиваються.

Проблеми розвитку економічної інтеграції в східноєвропейських країнах в нових умовах переходу до ринкової економіки, створення нової моделі економічної інтеграції. Україна і інтеграційні угруповання країн.

Тема 10. Міжнародні економічні організації у багатосторонньому економічному співробітництві і регулюванні МЕВ

Поняття “міжнародні економічні організації” (МЕО). Роль МЕО в системі МЕВ. МЕО як прояв тенденції багатостороннього економічного співробітництва. Головні функції, принципи і методи діяльності МЕО, механізм управління, фінансові кошти. Сучасна система МЕО, їх класифікація.

Економічна діяльність ООН, її рівні. МЕО поза системою ООН.

Міждержавні загальноекономічні і політичні організації країн. Що розвиваються.

Міждержавні галузеві організації.

Міжнародні об'єднання підприємців.

Україна і міжнародні економічні організації.

Змістовний модуль № 2

Міжнародна економічна система та міжнародна торгівля

Друге модульне завдання складається з тестових вправ за темами 11-21 даного курсу.

Тема 11. Міжнародна інвестиційна діяльність і виробниче співробітництво

Загальні передумови розвитку міжнародної інвестиційної та виробничої діяльності. Міжнародний рух капіталу. “Інвестиційний клімат”. Види зарубіжних інвестицій, їх масштаби. Особливості регулювання руху капіталу, вплив ТНК на його переміщення. Вивіз капіталу як фактор інтенсифікації міжнародної інвестиційної і виробничої діяльності. Іноземні інвестиції в економіці України.

Головні форми виробничого співробітництва. Роль НТР у його поглибленні. Міжнародна спеціалізація виробництва. Міжнародне виробниче кооперування. Співробітництво на компенсаційній основі.

ТНК – головні суб'єкти міжнародної виробничої та інвестиційної діяльності, їх сутність і еволюція, сучасна стратегія. Типи монопольних об'єднань. Роль внутрішнього корпоративного обміну. Протиріччя між ТНК і національно-державною формою політичної організації суспільства. Регулювання діяльності ТНК.

Спільні підприємства (СП). Передумови і особливості розвитку спільного підприємництва. Організаційно-правові і економічні форми створення і функціонування СП. Масштаби, рівень і динаміка розвитку СП. Вільні

економічні зони. Класифікація ВЕЗ, особливості функціонування. Діяльність ВЕЗ в різних країнах.

Передумови розвитку міжнародної підприємницької діяльності в Україні.

Тема 12. Міжнародні науково-технічні відносини

Передумови науково-технічного співробітництва (НТС). НТС як форма МЕВ. Традиційні і нові форми НТС світу. Вплив НТР на розвиток міжнародного НТС. Міжнародний рух технологій та механізм її передачі. Сумісні наукові дослідження. Міжнародні науково-дослідні та науково-конструкторські роботи (НДДКР). Обмін науково-технічними досягненнями і досвідом. Взаємні консультації з основних питань НТС. Розробка науково-технічних прогнозів. Співробітництво в галузі науково-технічної інформації, винахідництва та патентної справи. Сумісні наукові дослідження щодо захисту навколишнього середовища, у медицині, освоєнні космосу і Світового океану.

Комерційний зміст науково-технічних відносин. Розвиток торгівлі ліцензіями і ноу-хау. Захист інтелектуальної власності.

Перспективи включення науково-технічного потенціалу України в міжнародні науково-технічні зв'язки.

Тема 13. Міжнародна міграція робочої сили

Поняття міграції робочої сили, її економічна природа, рушійні сили і етапи розвитку. Масштаби, форми і основні тенденції розвитку сучасних міграційних процесів. Види міжнародної міграції. Соціально-економічні наслідки міжнародної трудової міграції. Міжнародна міграція робочої сили і платіжні баланси країн.

Загальні закономірності створення світового ринку робочої сили, головні регіони і центри її міжнародного тяжіння і експорту. Вплив міжнародної економічної інтеграції на інтернаціоналізацію ринку праці.

Державне і міжнародне регулювання трудової міграції. Міжнародна організація праці (МОП) і її роль у вирішенні питань безробіття і захисту прав трудящих. Проблеми трудової міграції і ринку робочої сили в Україні.

Тема 14. Світова валютна система і міжнародні валютно-фінансові відносини

Національні, міжнародні і світова валютні системи, їх сутність і елементи. Поняття валюти і її види. Конвертованість валют. Валютний курс, його види. Валютний паритет. Крос-курс. Основні валютні операції. Котирування валют.

Еволюція світової валютної системи. Перехід від золотого стандарту до вільного курсу. Паризька, Генуезька, Бреттон-Вудська і Ямайська валютні системи. Європейська валютна система.

Сутність валютно-фінансових відносин і механізм міжнародних розрахунків. Платіжний і розрахунковий баланси, їх структура.

Тема 15. Міжнародні валютно-фінансові відносини і рух міжнародного капіталу

Міжнародний кредит., його роль у світовій економіці, функції у сфері зовнішньоекономічних зв'язків. Сутність міжнародних кредитних відносин. Основні види кредитних угод. Умови надання кредитів. Кредитні міжбанківські ставки. Класифікація кредитів.

Міжнародний рух капіталу як форма МЕВ. Різновиди формування і розвиток позикового капіталу (СРПК), його функції. Різновиди операцій на СРПК. Світовий грошовий ринок і ринок цінних паперів. Операції сек'юретизації.

Сутність та особливості розвитку євrorинку. Євровалюта. Фактори розвитку євrorинку та його сектори.

Міжнародні фінансові центри, передумови їх функціонування. Валюта і інституціональна структура СРПК. Система СВІФТ.

Проблема заборгованості і значення іноземних кредитів для економічного розвитку України.

Тема 16. Міжнародні організації з регулювання валютних відносин

Міжнародна координація валютних відносин. Сутність міжнародного регулювання та його цілі.

Група Світового банку, мета його створення, функції, структура. Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР). Міжнародна фінансова корпорація (МФК). Міжнародна асоціація розвитку (МАР). Багатостороння агенція з гарантування інвестицій (БАГІ).

Міжнародний валютний фонд (МВФ) як одна з головних фінансових організацій: компетенція, фінансові кошти, організаційна структура, особливості кредитної діяльності. Фонди МВФ. Програми МВФ в Україні.

Банк міжнародних розрахунків (БМР) у системі регулювання валютно-кредитних відносин. Група десяти ("Паризький клуб"). Лондонський клуб.

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР). Акціонери банку, цілі, умови надання кредитів, фонди ЄБРР. Головні напрями діяльності ЄБРР в Україні. Європейський Інвестиційний банк (ЄІБ), особливості його діяльності. Регіональні банки реконструкції та розвитку в Африці, Азії, Латинській Америці, їх роль в кредитуванні країн, що розвиваються.

Тема 17. Міжнародна торгівля як головна форма МЕВ та її регулювання

Зростання ролі міжнародної торгівлі (МТ) на сучасному етапі. Основні фактори зростання міжнародного товарообігу. Особливості розвитку МТ. Зміни в товарній структурі МТ. Стандартизація товарів на світовому ринку.

Регіональна структура (географічний розподіл) МТ. Структура світового товарообігу за соціально-економічними угрупованнями країн. Головні причини і наслідки збільшення взаємної торгівлі промислово розвинутих країн. Роль країн, що розвиваються в МТ. Місце нових індустриальних країн (НІК) у світовій торгівлі. Країни з перехідною економікою в МТ. Проблеми реструктуризації зовнішньої торгівлі нових незалежних держав (ННД).

Монополізація світової торгівлі. Діяльність ТНК і конкурентна боротьба на світовому ринку. Види товарних ринків за ступенем монополізації. Закритий і відкритий сектори світового ринку, їх особливості. Кон'юнктура товарних ринків – сутність, фактори формування і розвитку, система показників вивчення і основні напрями прояву.

Ціноутворення на світовому ринку. Ціна як важливий показник кон'юнктури товарних ринків. Інтернаціональна вартість і світова ціна, її ознаки. Ціноутворюючі фактори.

Види і форми МТ. Зустрічна торгівля. Міжнародні торги (тендери). Міжнародні ярмарки та виставки. Міжнародні аукціони. Особливості біржової торгівлі, її еволюція, організація і функції. Біржові товари. Найбільші міжнародні товарні біржі, їх вплив на міжнародну торгівлю. Види біржових угод. Консигнаційна торгівля.

Особливості розвитку зовнішньоторговельної політики держави. Протекціонізм і лібералізація торгівлі. Засоби зовнішньоторговельної політики. Прояви дискримінації в МТ. Регіональне торговельне співробітництво.

Регулювання міжнародних торговельних відносин. Перетворення ГААТ (Генеральна угода щодо тарифів і торгівлі) у Світову організацію торгівлі (СОТ). Значення торгових договорів і угод в сучасних умовах. Діяльність Міжнародної торгової палати.

Передумови і особливості участі України в МТ.

Тема 18. МЕВ у сфері послуг

Значення світового ринку послуг, передумови його формування. Специфічні риси міжнародної торгівлі послугами, її динаміка, структура і географічні напрямки.

Стан та перспективи міжнародної торгівлі ліцензіями та “ноу-хау”. Види ліцензійних угод. Сучасні умови і фактори міжнародного обміну технологіями, форми їх передачі. Значення і обсяги міжнародної торгівлі ліцензіями.

Міжнародний лізинг, його види. Лізинг за терміном оренди. Особливості рейтингу. Головні країни-експортери лізингових послуг. Значення міжнародного лізингу. Міжнародні інжинірингові та консультативні послуги. Туристичні послуги на світовому ринку. Міжнародні туристичні потоки. Фактори розвитку міжнародного туризму. Страхові послуги. Франчайзинг в системі міжнародних послуг. Франчайз “торгова марка”. Регулювання умов використання товарних знаків. Україна на міжнародному ринку послуг.

Тема 19. Міжнародні транспортні відносини

Роль транспорту в МЄВ. Види морських сполучень. Міжнародні перевезення. Структура морських вантажів. Основні міжнародні морські товаропотоки. Міжконтинентальні та внутрішньоконтинентальні перевезення вантажів. Фактори вибору транспорту для міжнародних перевезень. Міжнародні пасажирські перевезення.

Суб'єкти міжнародних транспортних відносин. Особливості і умови міжнародних транспортних перевезень. Міжнародний договір перевезень. Транспортно-експедиторське посередництво.

Світовий фрахтовий ринок. Умови фрахтування. Чартерні угоди, їх види. Кон'юнктура світових цін на транспортні послуги – фрахтові ставки і тарифи.

Регулювання міжнародних транспортних відносин міжнародними транспортними організаціями та конвенціями.

Проблеми участі України в міжнародних транспортних послугах.

Тема 20. Проблеми інтеграції України до системи світогосподарських зв'язків

Необхідність і значення інтеграції України до СГ і МЄВ. Передумови входження України до світового економічного простору. Проблеми економічної безпеки. Трансформація структури зовнішньої торгівлі. Реалізація конкурентних переваг. Стабілізація виробництва та його структурна перебудова, залучення іноземних інвестицій. Створення конкурентного середовища. Досягнення експортно-імпоротної збалансованості.

Національні економічні інтереси України у сфері МЄВ: регіональні, субрегіональні і локальні. Головні напрямки розвитку МЄВ: розвиток двосторонніх відносин, розширення участі у європейському регіональному співробітництві, співробітництво в межах СНД, членство в міжнародних організаціях. Пріоритети України в регіональному співробітництві. Проблеми співробітництва з ЄС. Нові регіональні напрями зовнішньоекономічних зв'язків України. Приєднання України до СОТ як довгостроковий фактор стабільного розвитку.

Тема 21. Економічна єдність світу і глобальні проблеми СГ і МЄВ

Формування економічної єдності світу. Поглиблення інтернаціоналізації СГ. Роль НТР в зближенні якісних характеристик сучасного виробництва. Глобалізація економічного розвитку і роль МЄВ в установленні зв'язків національних економік зі світовим господарством і у формуванні елементів глобальної економіки. Русійні сили і особливості сучасної економічної глобалізації, її головні форми. Транснаціоналізація світової економіки. Глобальні проблеми СГ і МЄВ. Міжнародні економічні аспекти вирішення екологічних проблем. Шляхи розв'язання глобальної продовольчої проблеми. Глобальна ресурсоенергетична проблема. Безпека світової економіки. Координація міжнародної економічної політики.

3. Тематичний план дисципліни

№ п/ п	Назва теми	Кількість годин за видами занять						
		денна						
		Разом	аудиторні			позааудиторні		
			Лекції	Семінарські	Практичні	Лабораторні	Індивідуальні заняття під керівництвом викладача	Самостійна робота
Модуль 1. Світове господарство і міжнародні економічні відносини (Теми 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10)								
1.	Предмет, значення і завдання курсу “Міжнародні економічні відносини”	4	2	-	-	-	-	2
2.	Світове господарство (СГ) та особливості його розвитку. Типологія країн світу і роль окремих їх угруповань у СГ і МЕВ.	6	2	-	2	-	-	2
3.	МЕВ у системі світового господарства і проблеми їх розвитку	4	-	-	2	-	-	2
4.	Еволюційні періоди формування МЕВ.	4	-	-	-	-	2	2
5.	Середовище розвитку МЕВ	6	2	-	2	-	-	2
6.	Закони і принципи розвитку СГ і МЕВ	6	-	-	2	-	2	2
7.	Міжнародний поділ праці, як об’єктивна основа МЕВ	4	-	-	2	-	-	2
8.	Загальні проблеми сучасних МЕВ	6	2	-	-	-	2	2
9.	Міжнародна економічна інтеграція (МЕІ)	4	-	-	2	-	-	2

10.	Міжнародні економічні організації у багатосторонньому економічному співробітництві і регулюванні МЕВ.	4	-	-	-	-	2	2
<i>Модуль 2. Міжнародна економічна система та міжнародна торгівля (Теми 11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21)</i>								
11.	Міжнародна інвестиційна діяльність і виробниче співробітництво	6	2	-	2	-	-	2
12.	Міжнародні науково-технічні відносини	4	-	-	-	-	2	2
13.	Міжнародна міграція робочої сили	6	2	-	2	-	-	2
14.	Світова валютна система і міжнародні валютно-фінансові відносини	4	-	-	2	-	-	2
15.	Міжнародні валютно-фінансові відносини і рух міжнародного капіталу	6	2	-	2	-	-	2
16.	Міжнародні організації з регулювання валютних відносин	4	-	-	2	-	-	2
17.	Міжнародна торгівля як головна форма МЕВ та її регулювання	4	-	-	2	-	-	2
18.	МЕВ у сфері послуг	8	2	-	2	-	2	2
19.	Міжнародні транспортні відносини	4	-	-	2	-	-	2
20.	Проблеми інтеграції України до системи світогосподарських зв'язків	6	2	-	-	-	2	2
21.	Економічна єдність світу і глобальні проблеми СГ і МЕВ	8	-	-	2	-	-	6
	ВСЬОГО	108	18		30		14	46

4. Методичні рекомендації до вивчення дисципліни

Змістовий модуль №1

Світове господарство і міжнародні економічні відносини

Тема 1

Предмет, значення і завдання курсу “Міжнародні економічні відносини”

1.1. Методичні поради до вивчення теми

Предметом курсу “Міжнародні економічні відносини” є система зв’язків національних економік різних країн на основі поділу праці. У предмет міжнародних економічних відносин входить вивчення двох найважливіших складових: власне міжнародні економічні відносини та механізм їх реалізації.

Об’єктом вивчення міжнародних економічних відносин є не одиничні, випадкові явища, процеси в міжнародній сфері, а ті, що постійно відновлюються, повторюються. Тобто виявляються закономірності взаємодії господарських суб’єктів різних держав у міжнародному обміні товарами, русі факторів виробництва, формуванні міжнародної економічної політики.

Між країнами існують різні відносини: політичні, наукові, культурні. Міжнародні економічні відносини (МЕВ) — одна із форм міжнародних відносин. МЕВ опосередковують здійснення інших форм міжнародних відносин. Наприклад, для нормального функціонування науково-технічних зв’язків між країнами необхідним є міжнародний ринок науково-технічної продукції. Крім того МЕВ — це система економічних зв’язків з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання продуктів, що вийшли за рамки національних границь. Тому науковий аналіз міжнародних економічних відносин передбачає системний підхід суть якого полягає в єдності наступних основних методів дослідження:

- єдність аналізу і синтезу;
- взаємозв’язок логічного і історичного;
- статистичний метод;
- економіко – математичний метод.

Комплексне застосування вказаних методів дасть змогу отримати максимально достовірні дані про стан та перспективу розвитку досліджуваного об’єкта МЕВ.

В процесі розвитку міжнародної економічної системи відбувається розширення і поглиблення економічних відносин між країнами; групами країн; підприємствами і організаціями, які знаходяться в різних державах. Характерно, що процеси взаємодії країн, їх співробітництва мають суперечливу природу. Діалектика МЕВ полягає в тому, що прагнення держав до економічної незалежності, укріпленню національних господарств обумовлює в кінцевому рахунку все більшу інтернаціоналізацію економічного життя країн (рис.1.1).

На різних етапах розвитку МЕВ одна із форм міжнародної економічної діяльності переважає. На сучасному етапі для багатьох розвинутих країн провідною формою є транснаціональна виробнича діяльність, в основі якої знаходиться закордонна інвестиційна діяльність підприємств.

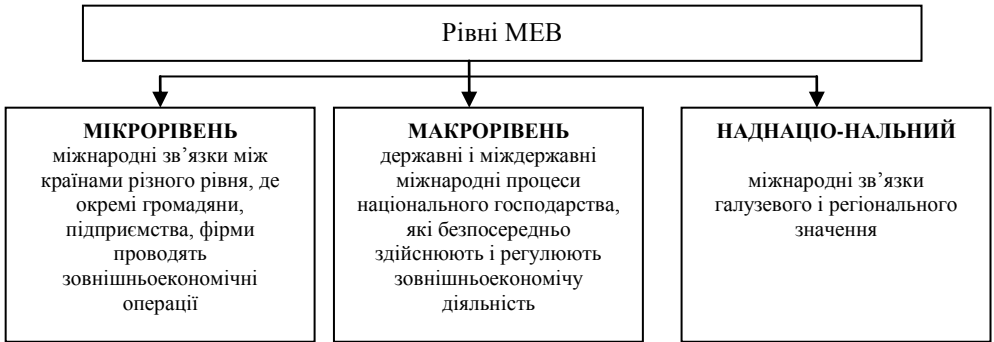

Рис.1.1. Рівні міжнародних економічних відносин

В міжнародній економіці виділяють наступні форми міжнародних економічних відносин (Рис.1.2).

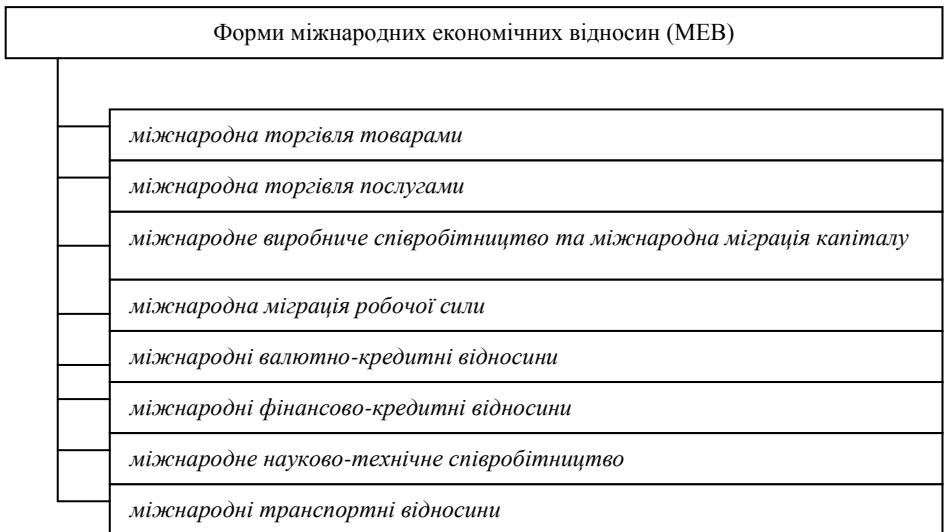

Рис.1.2. Форми міжнародних економічних відносин

Слід відзначити тісний взаємозв'язок між формами МЕВ. Історична первинність міжнародної торгівлі у сучасних МЕВ врівноважена значенням, динамікою та масштабами розвитку інших форм. На практиці досить важко провести чітку межу між різними формами МЕВ, тому в літературі є інші підходи щодо класифікації форм реалізації міжнародних економічних відносин. Так, наприклад, торгівля технологіями може виділятися як самостійна форма МЕВ. Інші автори формою МЕВ вважають міжнародні валютні відносини. Щодо останніх, то необхідно

загострити увагу на особливому значенні світової валютної системи для розвитку сучасних відносин між країнами. Сучасні валютні ринки, валютні відносини перетворились із суто обслуговуючих товарні операції та операції руху капіталу у самостійну форму МЕВ. Реалізація різноманітних форм МЕВ їх суб'єктами здійснюється на тому чи іншому рівні, які розрізняються, зокрема, залежно від ступеню інтенсивності їх взаємодії, територіальності (Рис.1.3, Рис.1.4).

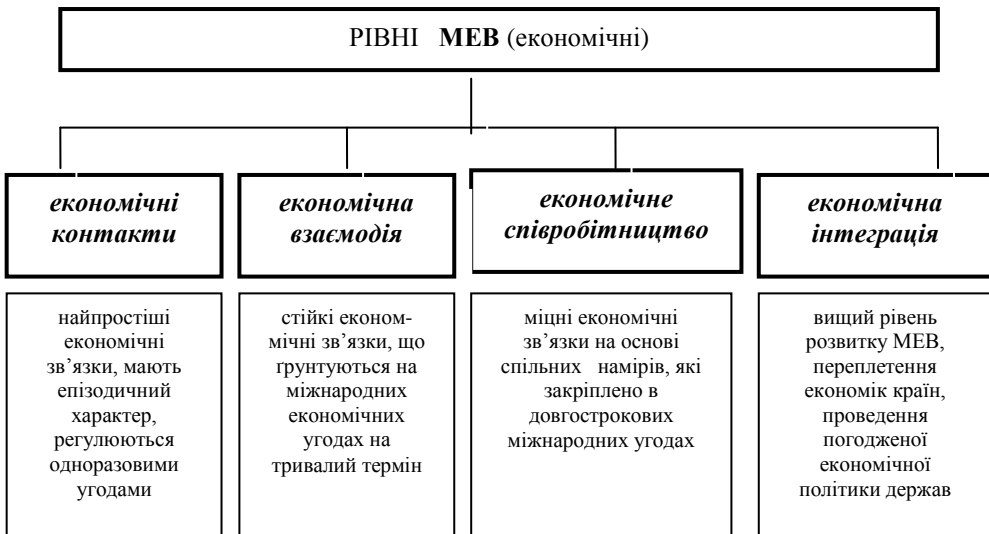

Рис.1.3. Економічні рівні міжнародних економічних відносин

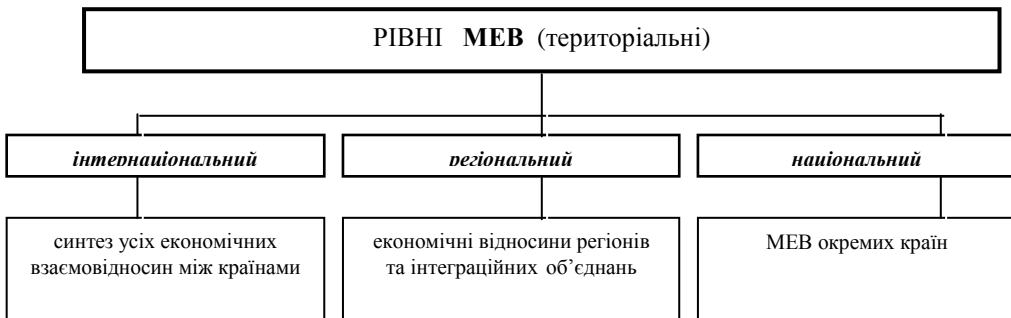

Рис.1.4. Територіальні рівні міжнародних економічних відносин

Принципи зовнішньоекономічної діяльності України визначені у Законі України “Про зовнішньоекономічну діяльність”:

- суверенітет народу України;
- свобода зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів;
- юридична рівність і недискримінація;
- верховенство закону;

- рівний захист інтересів українських та зарубіжних суб'єктів;
- еквівалентність обміну, недопустимість демпінгу.

Суб'єкти МЕВ — це їх учасники, які здатні відносно незалежно і активно діяти з метою реалізації своїх переважно економічних інтересів.

Основними суб'єктами МЕВ є фізичні та юридичні особи.

- Фізичні особи — це особи, які наділені правоздатністю та дієздатністю, переважно виступають як комерсанти або підприємці;
- Юридичні особи — це об'єднання, які наділені відокремленим майном, діють від свого імені і в межах свого майна, мають права та обов'язки і від свого імені виступають як сторона громадських відносин (все це закріплено в установчих документах юридичної особи, підсилено власною печаткою та відображено на банківському рахунку).

Юридичними особами, які беруть участь у МЕВ, є підприємства, держава та її установи, міжнародні організації.

Діяльність підприємств в міжнародній сфері виявляється в: а) купівлі іноземних факторів виробництва; б) продажу виробленої продукції на міжнародному ринку; в) операціях на міжнародних фінансових ринках.

Специфічними суб'єктами МЕВ є міжнародні підприємства:

- Багатонаціональні корпорації (міжнародні за капіталом, управлінням та сферами діяльності);
- Міжнародні спільні підприємства (підприємства, які об'єднують різнонаціональних партнерів в інвестуванні, управлінні підприємством, розподілі прибутків та ризиків).
- Держава — як суб'єкт міжнародних економічних відносин це суверене утворення, яке володіє верховною владою на своїй території та незалежністю відносно до інших держав.

Державні установи, підприємства купують на світовому ринку продукцію та послуги; постачають економічним суб'єктам із інших країн товари. Крім того національні держави покликані створювати для вітчизняних підприємств сприятливі умови виходу на міжнародні ринки. Таким чином держава реалізує як пряму участь у МЕВ (через міждержавні стосунки, державні підприємства, державні органи), так і побічну (формування умов для здійснення МЕВ всіма іншими учасниками).

Кожна держава має інститути, які прямо, чи побічно впливають на стан МЕВ. Серед таких інститутів:

– Міністерство іноземних справ — сприяє визначенню зовнішньоекономічних орієнтирів країни, забезпеченню зовнішньоекономічних інтересів національних експортерів та імпортерів;

– Департамент зовнішньоекономічних зв'язків Міністерства економіки — здійснює функції регулювання та контролю у галузі зовнішньої торгівлі; розробляє проекти торгових угод і конвенцій з питань зовнішньої торгівлі; проводить переговори з іноземними державами; займається питаннями митної політики; видає експортні та імпорتنі ліцензії;

— Національний банк України — впливає на зовнішньоекономічну діяльність економічних суб'єктів валютно-фінансовими інструментами і насамперед, регулюванням курсу національної валюти. Останній безпосередньо впливає на експортно-імпортні потоки.

Міжнародні організації — формування та об'єднання, які приймають участь в МЕВ залежно від цілей, завдань та напрямків їх діяльності. Міжнародні організації систематизують за наступними ознаками:

- юридична природа (міжурядові, поза урядові)
- склад учасників (універсальні, регіональні)
- масштаби діяльності (загального характеру, спеціальної компетенції)
- характер діяльності (координуючі, оперативної дії, консультативні)
- термін діяльності (постійної дії, періодичної дії, тимчасові)

Деякі міжнародні організації, акумулюють значні кошти і мають відповідні повноваження. Вони істотно впливають як на розвиток тієї чи іншої сфери міжнародної діяльності, так і на національний економічний розвиток.

1.2. Термінологічний словник

Міжнародні економічні відносини — торговельні, валютно-фінансові та інші економічні відносини, які виникають між економічними суб'єктами із різних країн.

Міжнародна кооперація — об'єднання зусиль, виробничих ресурсів господарських суб'єктів із різних країн у здійсненні певних видів економічної діяльності.

Міжнародна спеціалізація — концентрація виробничих ресурсів країни, її резидентів на певних видах економічної активності.

Міжнародний поділ праці (МПП) — поділ праці між країнами. МПП забезпечує зростання суспільної продуктивності праці та сприяє економії робочого часу в масштабах всієї світової економіки. Основою МПП є економічно вигідна спеціалізація окремих країн.

Форми МЕВ — міжнародна торгівля; міжнародна міграція капіталу; трудова міграція між країнами; валютні відносини і розрахунки; міжнародні економічні інтеграційні процеси, науково-технічне співробітництво країн.

Інтернаціоналізація виробництва — формування інтернаціонального процесу виробництва, зростання виробничої взаємозалежності країн, їх економічних суб'єктів.

Принципи організації міжнародних економічних відносин (МЕВ) — сукупність міжнародних правил поведінки учасників МЕВ (суверенітет, взаємна вигода, добросовісне виконання міжнародних зобов'язань тощо).

Рівні МЕВ — форми зв'язків між суб'єктами МЕВ, які розрізняються між собою тривалістю, інтенсивністю взаємодії (економічні контакти, взаємодія, співробітництво, міжнародна економічна інтеграція).

Суб'єкти МЕВ — це їх учасники, які здатні відносно незалежно діяти в міжнародному економічному середовищі з метою реалізації своїх переважно

економічних інтересів. Суб'єктами МЕВ є: домогосподарства і окремі фізичні особи, підприємства, держава і державні органи, міжнародні організації.

Інтернаціоналізація капіталу — процес взаємопереплетіння та об'єднання капіталу із різних країн. Формами інтернаціоналізації капіталу є міжнародний обмін підприємницьким і позичковим капіталами.

1.3. Питання для самостійного опрацювання

1. Предмет та завдання курсу міжнародних економічних відносин.
2. Структура предмету міжнародних економічних відносин.
3. Характерні ознаки міжнародної економіки, світового ринку та світового господарства.
4. Суть міжнародних економічних відносин, її види та особливості.
5. Рівні, форми, об'єкти та суб'єкти міжнародних економічних відносин.
6. Особливості розвитку міжнародних економічних відносин на сучасному етапі.

1.4. Інформаційні джерела

[18, с. 12-24]; [29 с.9-19]; [27 с.98-119]; [39 с.18-36]; [33 с.6-15]; [35 с.15-20]; [37 с.14-56].

Тема 2. Світове господарство (СГ) та особливості його розвитку. Типологія країн світу і роль окремих їх угруповань у СГ і МЕВ

2.1. Методичні поради до вивчення теми

Світове господарство склалося на початку ХХ ст. в результаті тривалого історичного процесу, багатовікової еволюції продуктивних сил, поглиблення міжнародного поділу праці, поступового і неухильного включення економік у загальну систему світових господарських зв'язків, що стало наслідком розвитку суспільного виробництва.

У ХХ ст. й особливо після Другої світової війни процес включення національних економік у світове господарство став розвиватися у таких напрямках, як повсюдне послаблення митних і адміністративних бар'єрів на шляху вільного переміщення товарів, капіталів і робочої сили; посилення тенденції до інтеграції національних господарств в окремих регіонах; розширення масштабів і видів діяльності транснаціональних корпорацій та перетворення їх у провідну ланку міжнародного обміну. Підвищення ролі міжнародних валютно-кредитних, фінансових і торгових організацій; збільшення взаємозалежності провідних промислових центрів і ресурсодобувних країн в умовах виникнення і нарощування енергетичної кризи.

Ще однією особливістю післявоєнного етапу розвитку світового господарства стало посилення ролі держави в сфері міжнародних економічних відносин. Особливого значення набув вивіз капіталу державою, в тому числі у вигляді державних кредитів, регулювання державою зовнішньої торгівлі, фінансових і кредитних операцій на міжнародному рівні. За безпосередньої участі урядових органів відбувається поглиблення інтеграційних процесів, особливо в Західній Європі. Розробляються і здійснюються на практиці різні проекти погодження політики між країнами в фінансовій, кредитній, валютній, податковій, сільськогосподарській, митній та інших галузях.

Світове господарство – сукупність національних економік країн світу, пов’язаних між собою мобільними факторами виробництва.

Міжнародні економічні організації – це міжнародні і регіональні валютно-кредитні і фінансові організації, створені на основі міждержавних угод з метою регулювання МЄВ, у тому числі валютно-кредитних і фінансових. До них відносяться: Міжнародний валютний фонд, Всесвітній банк, а також регіональні банки розвитку, валютно-кредитні ті фінансові організації ЄС.

Типи інтеграційних об’єднань: Угоди про економічне і торговельне співробітництво, Зони вільної торгівлі, Митні союзи, Загальний ринок, Економічні союзи. Відносини між окремими елементами світового господарства складають **рівні**.

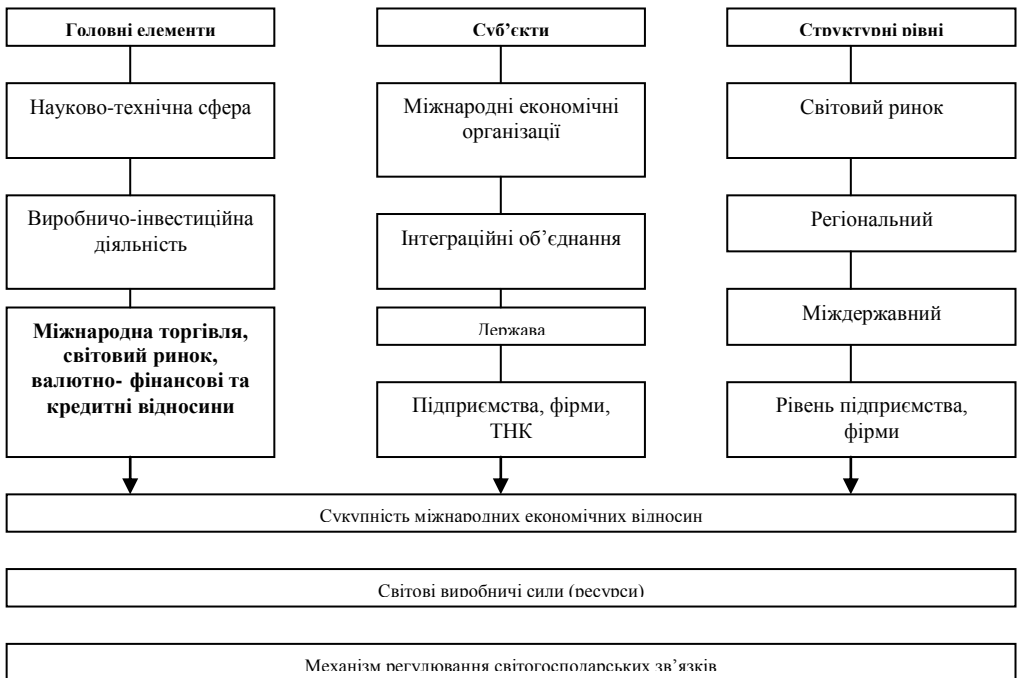

Рис. 2.1. Структура світового господарства

Міжнародний рівень складають відносини між державами, він регулюється міжнародними правилами і нормами.

Транснаціональний рівень складають відносини потоків, що виходять за межі національних кордонів, це сфера діяльності фірм і груп з їх внутрішніми системами інформації.

Міжнародний рівень включає наступні принципи:

- принцип розвитку МЕВ;
- принцип мирного урегулювання суперечок;
- принцип мирного співіснування;
- принцип взаємоповаги;
- принцип взаємодопомоги;
- принцип недопущення дискримінацій;
- принцип невтручання у внутрішні справи держав.

Національний рівень включає принципи функціонування МЕВ конкретної держави. До них відносяться: суверенітет, свобода, рівність, верховенство закону, захист інтересів, еквівалентність обміну.

МЕВ характеризуються наступними особливостями сучасного світового господарства:

- розвиток міжнародного переміщення чинників виробництва, насамперед у формах вивозу – ввозу капіталу, робочої сили і технології;
- ріст на цій основі міжнародних форм виробництва на підприємствах, що розташовуються в декількох країнах, у першу чергу в рамках транснаціональних корпорацій.;
- економічна політика держав, що передбачає підтримку міжнародного руху товарів і чинників виробництва на двосторонній і багатосторонній основі;
- виникнення економіки відкритого типу в рамках багатьох держав і міждержавних об'єднань.

Вся сукупність національних економік у світі складає близько 200 держав. Організація Об'єднаних Націй, Міжнародний валютний фонд, Світовий банк дають найбільш повну характеристику даної сукупності. При цьому ООН основну увагу приділяє соціальним і демографічним аспектам розвитку країн. Для Світового банку важливою є оцінка ступеня економічного розвитку країн.

Є декілька способів класифікації країн в залежності від обраного критерію. Можна виокремити групи країн за розмірами території (великі, малі, держави-карлики), за чисельністю населення, за соціально-політичним устроєм (монархії, республіки), за рівнем економічного розвитку, за географічним положенням. У курсі “Міжнародні економічні відносини” найдоцільніше скористатися двома схемами: регіональною і типологічною, яка ґрунтується на критерії економічного розвитку.

Наприклад, країни можуть бути систематизовані за регіональною (географічною) ознакою: європейські (західно-, східно-, південно-, північно-); північноамериканські (США, Канада, Мексика), південноамериканські, країни Близького Сходу, Східної, Південно-Східної та Південної Азії, африканські (північно-, центральна-, південно-, західно-) тощо. Але така систематизація дає досить різноманітні за складом групи країн.

Типологічний підхід до класифікації країн світу враховує, перш за все, дві основні характеристики: показники рівня економічного розвитку і соціально-економічну структуру країни. Крім того, береться до уваги динаміка економічного розвитку, ступінь відкритості економіки, орієнтація на демократичні перетворення.

1. Промислово розвинені країни - 24 високорозвинені країни. Найпотужнішу групу серед цих країн складають країни так званої “Великої сімки”. Великобританія, Італія, Канада, Німеччина, США, Франція, Японія, які виробляють найбільші обсяги ВВП у всьому світі і зосереджують у своїх руках значну частину міжнародної торгівлі.

2. Країни з перехідною економікою - 28 країн Центральної та східної Європи та колишнього Радянського Союзу, що здійснюють перехід від адміністративно-командної до ринкової економіки: Азербайджан, Білорусь, Боснія та Герцеговина, Болгарія, Вірменія, Грузія, Естонія, Казахстан, Молдова, Польща, Росія, Румунія, Узбекистан, Україна та інші. У цій групі є підгрупа, яка має суттєві досягнення у реформуванні національних господарств. До цієї підгрупи належать: Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина та Чехія.

3. Країни, що розвиваються - 132 країни Азії, Африки, Латинської Америки. Через їх велику кількість і особливості соціально-економічного розвитку національних економік ці країни здебільшого систематизують за регіонами з урахуванням їх географічного положення.

Класифікація ООН, що виділяє три типи держав, досить умовна. Вона більше спирається на історичні традиції, ніж на сучасні реалії. Деякі з країн, що розвиваються за світовими економічними показниками випереджають країни, що традиційно вважаються розвинутими. Так, за абсолютним обсягом ВВП Бразилія в 7 разів перевищує показник своєї колишньої метрополії – Португалії; до того ж вона має більш розвинуту індустрію, інфраструктуру.

Отже, жодна схема класифікації країн не може претендувати на єдино правильну, всі вони мають умовний характер. Проте вони дозволяють у процесі аналізу економіки країн швидше й чіткіше виявити їх характерні риси, побачити спільне й відмінне в їхньому розвитку. В залежності від завдань, що ставляться при вивченні країн, слід користуватись тією чи іншою схемою.

2.2. План пратичного заняття

Практичне заняття 1

Питання для обговорення

1. Головні тенденції формування СГ, рівні і цикли його розвитку.
2. Нерівномірність соціально-економічного розвитку країн світу та їх типологія.
3. Соціально-економічний принцип систематизації країн світу.
4. Три центри економічного розвитку.

2.3. Термінологічний словник

Світове господарство – сукупність національних економік країн світу, пов'язаних між собою мобільними чинниками виробництва.

Міжнародні економічні організації – це міжнародні і регіональні валютно-кредитні і фінансові організації, створені на основі міждержавних угод з метою регулювання МЄВ, у тому числі валютно-кредитних і фінансових.

Міжнародний рівень складають відносини між державами, він регулюється міжнародними правилами і нормами.

Транснаціональний рівень складають відносини потоків, що виходять за межі національних кордонів, це сфера діяльності фірм і груп з їх внутрішніми системами інформації.

Міжнародна економічна система — сукупність елементів світової економіки з властивими їм характеристиками, у процесі взаємодії яких виникають загальні властивості та якості, закони і закономірності функціонування цієї системи.

Країни з перехідною економікою – 28 держав Центральної та Східної Європи і колишнього СРСР, які переходять від централізовано-планової до ринкової економіки.

Країни індустріальні – 24 промислово розвинуті країни (ПРК) Північної Америки, Західної Європи і Тихоокеанського басейну з високим рівнем доходу.

Країни, що розвиваються – 132 держави Азії, Африки, Латинської Америки, які характеризуються низьким і середнім рівнем доходів.

Національний дохід (НД) - це сукупний дохід в економіці, отриманий резидентами від використання ФВ.

2.4. Інформаційні джерела

[8, с. 73-110]; [18 с. 26-31]; [29 с. 20-39]; [27 с. 98-119]; [39 с. 18-36]; [33 с. 6-15]; [35 с. 15-20].

Тема 3. МЄВ у системі світового господарства і проблеми їх розвитку

3.1. Методичні поради до вивчення теми

Світове господарство – це глобальне явище, у рамках якого розвивається сучасна цивілізація. Формування світового господарства охоплює фактично всю історію людства. У результаті Великих географічних відкриттів міжнародна торгівля слідом за Європою та Азією охопила Америку, Африку та інші регіони земної кулі. Обмін товарами і послугами, удосконалення товарно – грошових відносин призвели до формування світового ринку (табл.3.1). Під світовим ринком розуміється сукупність національних ринків окремих країн, пов'язаних між собою торгово-економічними відносинами.

Таблиця 3.1

Основні етапи розвитку світового ринку

Номер етапу	Тривалість	Характеристика
I	XV – XVII ст.	Зародження світового капіталістичного ринку: Великі географічні відкриття; - поява колоній; - революція цін; - мануфактурний період
II	XVIII – XIX ст.	Формування світового капіталістичного ринку, зародження і розвиток загальносвітового поділу праці: - промисловий переворот; - буржуазні революції; - перехід від мануфактурної до фабричної системи
III	Кінець XIX – перша половина XX ст.	Формування системи загальносвітового поділу праці і на цій основі – всесвітнього господарства: - електротехнічна революція; - двигуни внутрішнього згорання; - економічний розподіл світу; - перехід до монополістичного капіталізму
IV	3 50-х рр. XX ст. дотепер	Функціонування системи загальносвітового поділу праці, посилення взаємозалежності економік усіх країн: - науково-технічна революція; - процеси інтернаціоналізації та інтеграції

Світовий ринок – сфера стійких товарно-грошових відносин між країнами, заснованих на міжнародному поділі праці та інших чинників виробництва.

До категорії світових належать усі ринки, на яких виключно велику частку складають зовнішні торгівельні операції (наприклад, світовий ринок олова, де експортна квота сягає 90% від його виробництва) і ті, де вона помірна – 30-50% (наприклад, світовий ринок автомобілів) і навіть незначно – 10-20%. (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Регіональна структура світового ринку

За характером торговельних угод та взаєминами продавців та покупців розрізняють три сектори світового ринку: закритий, відкритий та пільговий ринок товарів. До основних сегментів (фундаментальних елементів) закритого сектора світового ринку належать:

- внутрішньофірмові постачання – товарообіг між філіалами головних та дочірніх підприємств великих монополій або ТНК;
- субпостачання товарів малих та середніх фірм, які виступають підрядчиками великих монополій, внутрішня торгівля регіональних інтеграційних об'єднань, постачання товарів за програмами допомоги, за особливими міждержавними угодами, зустрічна торгівля.

Світове господарство - це єдиний взаємопов'язаний всеохоплюючий і взаємозалежний процес, який включає в себе країни, що перебувають на різних етапах соціально – економічного розвитку.

У його становленні і розвитку вирішальну роль відігравали і відіграють економічні фактори. Але у певні історичні періоди найбільшого значення набувають фактори неекономічного характеру – ідеологічні, воєнні й ін.

Так, на першому етапі розвитку світового господарства економічна і колоніальна залежність були настільки тісно переплетені, що із самого початку заклало у світовій економіці нерівність між країнами. Ці стартові позиції країн проявляються в розподілі “ролей” між національними економіками і нині.

На другому етапі розвитку, після жовтня 1917 р., досить чітко проявився ідеологічний фактор. Економіка СРСР ніби “випала” зі світового господарства, зробивши ставку на внутрішні ресурси. Автаркія, як вид економічної політики, спрямованої на скорочення зовнішньоекономічних зв'язків держави, стає домінуючою державною концепцією.

Це відокремлення досягло апогею, коли після Другої світової війни склався блок соціалістичних країн. Країни Варшавського договору на перше місце ставили співробітництво між собою, а вже потім з іншим світом. У результаті сформувалася біполярна модель світової економіки. Боротьба за самозабезпечення, зміцнення своєї обороноздатності, розширення сфери впливу призвела до деформації відтворювального процесу в країнах соціалістичної орієнтації, підвищення витрат виробництва і зниження його ефективності. На третьому етапі розвитку світового господарства переважну роль відігравали воєнно-ідеологічні фактори.

У сучасних умовах, після розпаду СРСР і структурних перетворень у країнах Східної та Центральної Європи, йде процес формування нової моделі світової економіки. Вона перестала бути біполярною й у ній, на четвертому етапі, переважають суто економічні фактори.

Включення національних економік у світову здійснюється на багатосторонній основі і з урахуванням різних рівнів участі в зовнішньоторговельному обороті, у русі капіталу і технологій. Отже, саме існування світового господарства передбачає наявність постійних економічних, культурних та інших зв'язків між окремими країнами і регіонами, що ведуть до внутрішньої монолітної цілісності.

Спроби опису і пояснення процесів глобалізації починалися з позицій різних наук. Тому єдиного визначення феномену глобалізації не існує, але можна виділити три виміри цього поняття, важливі з погляду науки про міжнародні відносини:

- глобалізація – це історичний процес, який розвивається протягом багатьох сторіч;

- глобалізація означає уніфікацію світу, життя за єдиними принципами, цінностями, наслідування єдиних звичаїв і норм поведінки, прагнення все універсалізувати;

- глобалізація – це визнання зростаючої взаємозалежності, головним наслідком якої є руйнування національного державного суверенітету під дією нових акторів міжнародних економічних відносин – глобальних фірм, релігійних угруповань, транснаціональних управлінських структур, які взаємодіють на рівних правах не тільки між собою, а й із самими державами.

Таким чином, якщо визначити глобалізацію ширше, то вона означає зміну всіх сторін життя суспільства під впливом загальносвітової тенденції до відкритості і взаємозалежності.

Історичні корені глобалізації ідуть у процес інтернаціоналізації, яка з позиції окремих країн розвивається в двох напрямках – усередині і назовні. Розвиток усередину означає, що процес йде шляхом розширення використання іноземних товарів, капіталу, послуг, технології, інформації у сфері внутрішнього споживання даної країни. Розвиток же зовні характеризується перевагою орієнтації країни на світовий ринок і глобальну експансію фірм у торгівлі, інвестиціях та інших угодах. Головним наслідком цього процесу, поряд зі зростанням взаємозалежності держав, є просторова та інституціональна інтеграція ринків.

У цілому можна виділити такі принципи і цінності, на яких ґрунтується ідеологія глобалізму:

- 1) змагання (змагання, конкуренція);
- 2) комунікація (спілкування, залучення);
- 3) стандарт якості життя;
- 4) відкритість і свобода переміщення капіталу, робочої сили;
- 5) пріоритет інтелектуального капіталу над матеріальними і фінансовими ресурсами;
- 6) нова (віртуальна, інтерактивна) система керування (державного, корпоративного, суспільного, індивідуального);
- 7) більш визначена, чітка координація і розподіл влади та повноважень на державному, регіональному і міжнародному (глобальному) рівнях.

Ступінь реалізації цих принципів характеризує кожен конкретний етап процесу глобалізації.

Сьогодні всіма визнаються положення, які пояснюють зміни СГ та МЕВ.

По-перше, світ єдиний. Сучасне світове господарство є складовою світоутворення, а отже, знаходиться в безпосередньому зв'язку і взаємообумовленості з політичною, правовою, біологічною та іншими системами. Економічна ізоляція країни не тільки згубна, але й неможлива.

По-друге, в основі сучасного світового господарства лежать ринкові відносини, а економічними лідерами виступають країни з більш високим рівнем розвитку цих відносин. Не випадково країни, які раніше орієнтувалися на ідеали соціалізму, у даний період поставили за мету побудувати ринкове господарство.

Перша із сформульованих вище умов розвитку сучасних МЄВ обґрунтовано веде до глобалізації усіх без винятку процесів. Поняття і концепція глобалізації використовується по відношенню до всіх сфер людської діяльності. Сьогодні говорять про глобалізацію правового простору, політичних відносин, економіки, навіть криміналітету. Суть цього поняття полягає в тому, що процеси, які відбуваються в одній із сфер суспільного життя, однозначно набувають глобального характеру, здійснюючи вплив на інші сфери. Таким чином, як висновок, глобалізація світової економіки як частина глобалізації взагалі має горизонтальні і вертикальні аспекти.

Друге положення, яке було обґрунтовано у попередньому питанні, стосується місця і ролі ринкових відносин у світовому господарстві. Постає необхідність практичного використання єдиного для всіх країн критерію оцінки місця тієї чи іншої країни у світовій ієрархії.

В основу моделі сучасної класифікації країн світу покладений критерій відповідності економіки будь-якої держави принципам ринкового господарювання (рис.3.2).

Рис.3.2. Систематизація країн за рядом економічних ознак

Перехід до нового критерію класифікації і визнання світу як єдиного цілого завершило довготривалий етап протистояння двох систем. Це має визначальний вплив на МЄВ.

По-перше, суттєво змінився принцип формування економічних спілок і блоків держав. На перший план висуваються дійсно економічні, а не політичні вигоди, які прикривалися економічними деклараціями. Другим важливим принципом під час об'єднання є досягнення приблизно однакового рівня розвитку країн, що входять в те чи інше регіональне об'єднання.

По-друге, ініціювалися процеси якісного перегрупування сил на світовій арені. Деякі держави, що раніше відносилися до розвинених, виходячи з нового критерію класифікації, опинилися в іншій групі, і навпаки. Це стимулювало припинення діяльності раніше створених об'єднань. Припинили діяльність і такі об'єднання, в які входили країни з суттєво відмінними рівнями економічного розвитку.

По-третє, посилилась боротьба між окремими ланками світової економіки. Більше того, всі система відносин між країнами світу переживає певні, нерідко складні процеси. Тому можна говорити в якийсь мірі про спонтанність характеру сучасних МЕВ, на які не можуть вплинути навіть великі міжнародні організації.

І нарешті, *по-четверте*, вісь політичного суперництва по лінії “Схід-Захід” дедалі більш чіткіше перетворюється у вісь “Центр - Периферія”. Це визначає і збільшення розриву між розвиненими і слабозрозвиненими країнами.

3.2. План практичного заняття

Практичне заняття 2

Питання для обговорення

1. Фактори розвитку МЕВ у системі СГ.
2. Особливості МЕВ окремих груп країни (промислово розвинутих, перехідних суспільств, країн, що розвиваються). Суб'єкти МЕВ.
3. Форми МЕВ, їх взаємозв'язок.
4. Проблеми розвитку МЕВ – глобальні і регіональні.
5. Місце України в системі МЕВ.

3.3. Термінологічний словник

Світовий ринок – сфера стійких товарно-грошових відносин між країнами, заснованих на міжнародному поділі праці та інших чинників виробництва.

Світове господарство - це єдиний взаємопов'язаний всеохоплюючий і взаємозалежний процес, який включає в себе країни, що перебувають на різних етапах соціально – економічного розвитку.

Внутрішній ринок – форма господарського спілкування, при якій усе призначене для продажу збувається самим виробником усередині країни.

Національний ринок – внутрішній ринок, частина якого орієнтується на іноземних покупців.

Міжнародний ринок – частина національних ринків, що безпосередньо пов'язана з закордонними ринками.

Відкритий сектор світового ринку є сферою звичайної комерційної діяльності практично незалежних продавців та покупців – малих і великих фірм, монопольних об'єднань, державних і приватних підприємств. У відкритому секторі товарного ринку здійснюються короткострокові комерційні угоди та операції “вільного” ринку.

“Вільний ринок” – це сектор відкритого ринку вільної конкуренції виробників та постачальників товарів. Цей ринок відживає, тому що його витісняють сучасні механізми міжнародного регулювання світового товарного ринку. “Вільний” ринок проявляється в біржовій торгівлі, на ринку “spot” (з терміновим постачанням реального товару) та “чорному ринку”.

3.4. Питання для самостійного опрацювання

1. Суть і характерні риси структури світового ринку.
2. Еволюція і сутність світового господарства.
3. Міжнародний рух товарів як ознака світового ринку.
4. Умови та тенденції розвитку сучасних МЄВ.

3.5. Інформаційні джерела

[14, с. 55-68]; [17 с.19-273]; [31 с.7-26]; [32 с.139-159]; [33 с.61-67]; [35 с.34-39]; [41 с.45-128], [43, с. 126-162].

Тема 4. Еволюційні періоди формування МЄВ

4.1. Методичні поради до вивчення теми

Становлення світового господарства пройшло декілька історичних етапів, протягом яких економічні зв'язки між різними організаційними формами людської спільноти (плем'я, рід, нація, держава, тощо) еволюціонізувалися і вдосконалювалися, спочатку маючи форму одиничних (випадкових) варіантів домовленостей, ці зв'язки за рахунок постійного збільшення їх кількості, підключення нових суб'єктів, які поступово перетворювалися в складну сукупність відносин, що так чи інакше торкаються інтересів всіх країн світу.

В науковій, науково-методичній літературі можна зустріти ряд підходів до типізації розвитку світового господарства. Одні дослідники його виникнення відносять до часів Римської імперії, інші – до періоду великих відкриттів XV-XVII століть. На нашу думку світове господарство як соціально-економічний суб'єкт зароджувалося ще за часів первісних суспільств і пройшло на своєму шляху ряд етапів, головні з яких наступні.

Перший етап – міжнародні відносини як зародок майбутніх міждержавних відносин у первісних суспільствах. Сюди включається період палеоліту, неоліту. Цей етап характеризується переходом від кочової системи життя до стійкої осілості з відтворюючою системою господарства, якій притаманні елементи “міжплеменної інтеграції”. Для цього етапу домінуючим видом виробництва було аграрне.

Другий етап – зовнішньоекономічні відносини у стародавньому світі. Для нього характерним є:

- поява ранньокласових утворень;

- зовнішня торгівля – основна, часто єдина, форма економічних відносин між країнами стародавнього світу;
- насильницьке вирішення зовнішньоекономічних проблем;
- колонізація земель і розвиток ремісництва (I тис. до н.е.). Це, зокрема, період фінікійської та грецької колонізації, римської імперії, її розквіту і занепаду.

Притаманним для цього етапу було поєднання аграрного і ремісницького виробництва з розвитком торгівлі та грошової форми обігу.

Третій етап – зовнішньоекономічні відносини за часів феодалізму.

Четвертий етап – міжнародні економічні відносини епохи відкриттів XI-XVII століття;

П'ятий етап – міжнародні економічні відносини періоду промислової революції (XVIII-XIX століття).

Шостий етап – міжнародні економічні відносини епохи комп'ютерів, Інтернету (друга половина XX століття – початок XXI століття).

Як цілісна система світове господарство сформувалося в кінці XIX століття. Цьому передував ряд умов:

- завершення епохи географічних відкриттів, коли практично всі “білі плями” зникли з карти Землі;
- відбулося закріплення всіх територій землі за одним із національно-державних утворень;
- визнання цього утворення (всіма або майже всіма) державами.

Лише після завершення процесу формування світового господарства, яке можна характеризувати, як **сукупність національних економік, пов'язаних між собою системою мобільних факторів виробництва**, став можливим розгляд міжнародних економічних відносин, як визначального елементу надзвичайно складної і динамічної системи, якою ж світове господарство, як єдиної взаємопов'язаної системи.

На розвиток світового господарства в новітній час суттєвий вплив має **науково-технічна революція**, яка змусила переглянути методи і, власне, механізм організації і регулювання виробництва, торгівлі, валютної і грошово-кредитної сфери.

В умовах інтенсивного розвитку науково-технічного прогресу практика організації замкнених національних анклавів або навіть у межах певної групи країн виявилася надто неефективною. В світовому господарстві це і обумовило інтенсифікацію інтеграційних процесів, формування транснаціональних корпорацій, міжнародних кредитно-фінансових інститутів тощо. Усе це дало можливість підвищити загальну ефективність національних економік, зміцнити матеріально-технічну базу ринкового господарства, підвищити ефективність практично всіх форм реалізації МЄВ.

Сучасне світове господарство характеризується інтенсивним рухом товарів, капіталів і послуг, робочої сили. До початку 90-х років воно базувалося на двох суспільно-економічних системах – капіталістичній і соціалістичній, які формували специфіку МЄВ в кожній із вказаних груп країн. У результаті трансформацій, які відбулися в країнах Центрально-Східної Європи, переходу їх до ринкової економіки

паралельно і у взаємозв'язку реалізуються об'єктивні процеси їх інтеграції в світове господарство.

Останні три етапи світового господарства в економічній літературі (і не тільки в економічній) характеризується як період розвитку *глобалізаційних процесів суть яких полягає в лібералізації і інтеграції ринків товарів, капіталу і робочої сили в єдиний світовий ринок.*

Глобалізація сьогодні є однією з найбільш впливових сил, які визначають майбутнє планети. В той же час як і кожне соціально-економічне явище це суперечливий процес. Зокрема, з однієї сторони, завдяки глобалізації всі більш чіткіше проявляються всеохоплюючі переваги міжнародного поділу праці, нарощується економічний потенціал, підвищується рівень виробництва, покращується якість життя. З іншої, глобалізація не тільки приносить вигоди, але і створює проблеми, причому часто досить серйозні. *По-перше*, більша частина виграшу дістається багатим країнам, збільшуючи нерівність і породжуючи конфлікти. *По-друге*, в результаті збільшення взаємозалежності національних економік підвищується рівень регіональної і глобальної нестабільності. *По-третє*, поступово контроль над національними економіками переходить від суверенних урядів до більш впливових держав. Транснаціональних корпорацій і міжнародних організацій. Перераховане тільки видима частина айсбергу тих негативних наслідків, які породжує глобалізація.

Враховуючи плюси і мінуси які несе з собою глобалізаційних процес важко, а то і неможливо підрахувати її сумарний результат. В той же час цілком очевидно, що він залежить від стану справ, порядку у світовому співтоваристві і якщо світ роздирають суперечності, очевидно, що домінує тенденція до конфронтації. Зрозуміло, що в цій ситуації буде переважати негативний ефект глобалізації. І навпаки, якщо переважає тенденція до співпраці формується середовище, при якому збільшується можливість мінімізації, а то і виключення негативних проявів глобалізації і стимулювання її переваг, таким чином зростає вірогідність сукупного позитивного ефекту.

4.2. Термінологічний словник

„Неолітична революція” - повний перехід людини до відтворюючого господарства; від збирання, мисливства, рибальства людина переходить до землеробства і тваринництва. За своїм значенням, перехід до відтворюючого типу господарювання докорінно змінив спосіб життя і в науковому розумінні значення "неолітичної революції" полягає ще й в тому, що з нею вчені пов'язують початок аграрної цивілізації.

Натуральне господарство — тип господарства, за якого продукти праці виробляються для задоволення власних потреб, а не для продажу. Натуральне господарство, в якому продукти праці виробляються не для обміну на ринку, а для задоволення внутрішньогосподарських потреб, головним чином особистих потреб самих виробників.

Товарне виробництво — виробництво, в якому продукти праці призначаються не для власного споживання, а для обміну через ринок шляхом купівлі-продажу. Дві обов'язкові передумови необхідні для виникнення і функціонування товарного

виробництва: 1) наявність суспільного поділу праці. 2) економічне відокремлення виробників.

Монополія — виключне право (виробництва, торгівлі, промислу і т.п.), що належить одній особі, групі осіб чи державі.

4.3. Питання для самостійного опрацювання

1. Зародження та розвиток міжобщинних господарських зв'язків.
2. Епоха великих відкриттів та їх вплив на розвиток МЄВ.
3. Новий період розвитку всесвітніх економічних зв'язків.
4. Сучасні проблеми розвитку МЄВ.

4.4. Інформаційні джерела

[18, с. 89-114]; [29 с.76-89]; [27 с.98-119]; [39 с.18-36]; [33 с.67-85]; [35 с.35-42]; [37 с.14-56].

Тема 5. Середовище розвитку МЄВ

5.1. Методичні поради до вивчення теми

Учасники міжнародних економічних відносин, діють як відносно незалежні суб'єкти. Але всі вони знаходяться під впливом **середовища МЄВ**, тобто різноманітних факторів (демографічні, економічні, природні, науково-технічні, політичні, культурного оточення і т. ін.), які потребують від діючих осіб корегування своїх дій. Кожний з суб'єктів МЄВ є “відкритою системою”, яка залежить від зовнішнього світу. Дія факторів може мати для різних суб'єктів різний характер впливу: прямий або побічний. Фактори прямого впливу — безпосередньо впливають на операції суб'єктів МЄВ, з одного боку, а з іншого — зазнають такої ж дії від учасників МЄВ (постачальники, трудові ресурси, закони та установи державного регулювання, споживачі, конкуренти). Фактори побічного впливу — не мають безпосереднього значення для функціонування суб'єктів МЄВ, але відбиваються на їх діях (стан економіки країни, міжнародні події, соціально-культурні фактори і т.д.). різноманітність зовнішніх факторів вимагає їх структуризації, підходи до якої можуть бути різними. Але найбільш доцільною є систематизація факторів за такими ознаками - політико-правові, економічні, соціально-культурні, інфраструктурні. Таким чином, під середовищем МЄВ розуміють зовнішні по відношенню до суб'єктів МЄВ політико-правові, економічні, соціально-культурні та інфраструктурні чинники.

Особливостями середовища МЄВ є:

1. Взаємозв'язок політичних, правових, соціально-культурних, економічних та інфраструктурних елементів середовища;
2. Відносна невизначеність середовища, що потребує інформованості, аналізу та розуміння різних подій від суб'єктів МЄВ з подальшим рішенням щодо можливості впливу на фактори середовища або необхідності пристосування до них;

3. Динамічне протиріччя — з одного боку, середовищу МЕВ притаманна стабільність, яка обумовлена економічною, політико-правовою, та соціально-культурною стабільністю країн, а з іншого — динамічність та рухливість (розвиток інтеграційних процесів, інформаційно-комунікаційних систем).

Характеризуючи фактори політико-правового середовища МЕВ, зазначимо, що взаємозв'язок політики та економіки у сфері МЕВ виявляється більш чітко, ніж у рамках національних економік. За політичних мотивів держави можуть, з одного боку, надавати одна одній преференції, інтегруватися, а з іншого — використовувати тарифні та нетарифні бар'єри, ембарго, бойкоти або блокади. Основні елементи правового середовища наведені на Рис.5.1.

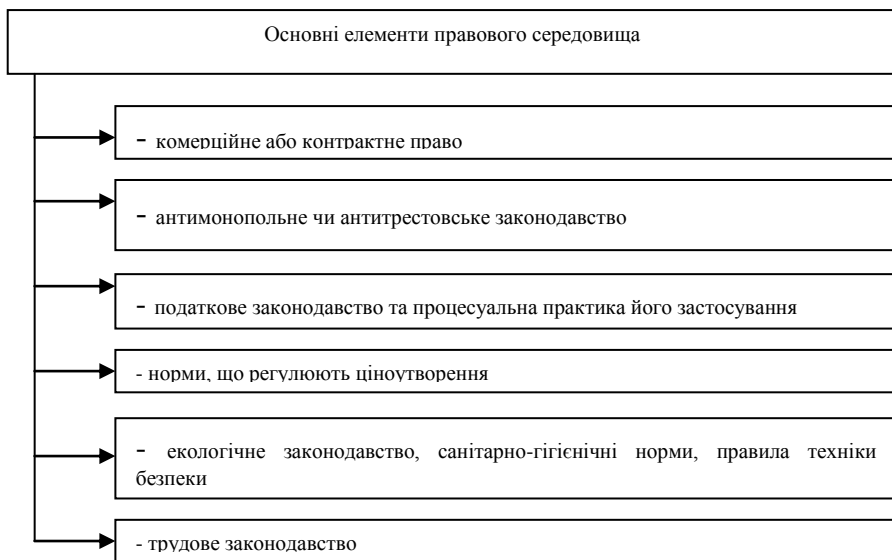

Рис.5.1. Основні елементи правового середовища

Для суб'єктів МЕВ важлива політична стабільність в країнах, де вони займаються економічною діяльністю. За сучасних умов досягнення абсолютної політичної стабільності неможливо, тому учасники МЕВ можуть стикатися з ризиком експропріації свого майна, припинення торговельних і валютно-фінансових операцій, загальною нестабільністю в тому чи іншому регіоні.

Підприємці, які виходять на зовнішній ринок, повинні враховувати правові норми, які регулюють підприємницьку діяльність в межах конкретного зарубіжного ринку; норми екології, контроль за дотриманням стандартів якості і безпеки товарів тощо.

Підприємці, які виходять на зовнішній ринок, повинні враховувати правові норми, які регулюють підприємницьку діяльність в межах конкретного зарубіжного ринку; норми екології, контроль за дотриманням стандартів якості і безпеки товарів тощо.

Вивчення факторів економічного середовища вимагає від суб'єктів МEB уваги до загального рівня розвитку економіки відповідної країни, рівня і розподілу доходів в ній, характеру витрат і заощаджень населення тощо (Рис.5.3).

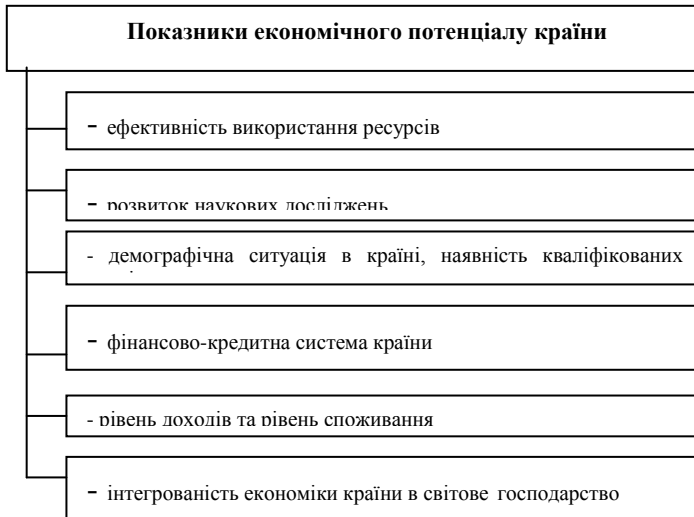

Рис.5.3. Показники економічного розвитку країни

Фактори соціально-культурного середовища МEB багато в чому визначають індивідуалізацію попиту зарубіжних клієнтів, ставлення до праці фахівців, поведінку підприємців на фінансових ринках тощо. Економічна поведінка людини в тій чи іншій країні базується на її фізіологічних, психологічних та інших особистих особливостях.

Соціальна поведінка людей визначається конкретними груповими нормами. Групи людей формуються внаслідок природжених факторів (стать, сім'я, вік, каста, етнос, раса, національність) або тих, що людина здобуває в процесі навчання, виховання тощо (релігія, політична орієнтація, професія).

Існує наступна закономірність — чим більш розвиненим є суспільство, тим більше значення опановують фактори, надбані в процесі життя людини.

Сукупність норм, на яких базуються різні дії тієї чи іншої групи можна назвати культурою даної групи.

Інфраструктурне середовище пронизує та впливає на розвиток всіх інших умов функціонування суб'єктів МEB. Найважливішими складовими елементами інфраструктури МEB є:

- міжнародний транспорт;
- міжнародні інформаційно-комунікаційні системи.

Транспортна частина охоплює всі існуючі транспортні засоби та транспортні шляхи світу. Розвиток транспорту є однією з передумов поглиблення процесу міжнародної інтеграції оскільки сприяє зменшенню відстаней у сучасному світі.

Основа розвитку інфраструктурного середовища МEB — інформаційно-комунікаційні системи. Інформаційно-комунікаційні системи — сукупність засобів

збирання, збереження, обробки та передачі інформації. Сучасні засоби передачі інформації, що базуються на супутниковому зв'язку дозволяють передавати будь-які обсяги інформації на будь-яку відстань в короткі відрізки часу. Формування на їх основі глобальних інформаційних систем (Інтернет) стає, з одного боку, найважливішим сучасним фактором розвитку міжнародних економічних відносин, а з іншого — такі системи стають новим “віртуальним” середовищем глобальних економічних відносин.

В матеріальному вигляді інформаційно-комунікаційні системи в МЕВ — це мережі інформаційних агентств, що розташовані по всьому світу, які збирають інформацію, класифікують її, кодують та передають користувачам. Найбільш впливовими міжнародними інформаційними агентствами є: Рейтер, Доу-Джонс Телерейт, Блумберг. Агенція Рейтер цілодобово збирає данні та економічну інформацію в режимі реального часу із 180 міжнародних бірж, ринків цінних паперів та 4000 організацій в 80 країнах світу.

5.2. План пратичного заняття

Практичне заняття 3

Питання для обговорення

1. Поняття середовища МЕВ, його структура і особливості.
2. Економічні регулятори відносин МЕВ.
3. Правові регулятори МЕВ.
4. Інфраструктура сучасних МЕВ.

5.3. Термінологічний словник

Економічне середовище МЕВ — чинники економічного характеру, які впливають на дії учасників МЕВ. До таких чинників відносяться, зокрема, структура національного господарства країн, рівень їх економічного розвитку, величина валового продукту на душу населення.

Інфраструктурне середовище МЕВ — галузі, види економічної активності, які забезпечують діяльність суб'єктів МЕВ (міжнародний транспорт, шляхи, засоби зв'язку).

Політичне середовище МЕВ — сукупність політичних чинників, які визначають поведінку суб'єктів МЕВ (політичні інтереси, мотиви держав; політичні устрої країн; політичні ризики).

Правове середовище МЕВ — нормативно-законодавча база, що впливає на поведінку учасників МЕВ (трудове, антимонопольне, податкове законодавство, загально-правове середовище тощо).

Соціально-культурне середовище МЕВ — система соціально-культурних факторів, які визначають поведінку суб'єктів МЕВ (соціальні норми поведінки людей, їх цінності в різних країнах; норми ділової етики; звички у праці тощо).

Середовище МЕВ — зовнішні по відношенню до суб'єктів МЕВ політико-правові, економічні, соціально-культурні та інфраструктурні чинники.

Фактори середовища МЕВ прямого впливу — безпосередньо впливають на дії суб'єктів МЕВ. До цих факторів відносяться постачальники, споживачі, працівники, конкуренти, закони та установи державного регулювання.

Фактори середовища МЕВ побічного впливу — не мають безпосереднього значення для функціонування суб'єктів МЕВ, але відбиваються на їх діях. До цих факторів відносяться стан економіки країни, міжнародні політичні події, соціально-культурні чинники.

5.4. Питання для самостійного опрацювання

1. Поняття середовища МЕВ, його структура і особливості.
2. Економічне середовище формування МЕВ.
3. Політико-правове середовище.
4. Особливості взаємодії політики і економіки в МЕВ.

5.5. Інформаційні джерела

[18, с. 12-24]; [29 с.9-19]; [27 с.98-119]; [39 с.18-36]; [33 с.6-15]; [35 с.15-20].

Тема 6. Закони і принципи розвитку СГ і МЕВ

6.1. Методичні поради до вивчення теми

Сучасне світове господарство – це не тільки сукупність національних господарств і міжнародні економічні відносини, які об'єднують їх. Іншою його стороною є утворення і функціонування регіональних господарських комплексів. У цьому випадку мова йде про інтеграційні комплекси, які включають у себе національні господарства визначених груп держав і відрізняються розвиненішим взаємним поділом праці, зближенням і взаємоприспособленням економічних механізмів, взаємопроникненням капіталів, проведенням узгодженої міждержавної економічної політики. Інтеграційні тенденції – це природний процес, пов'язаний з об'єктивними потребами сучасного міжнародного поділу праці і науково-технічного прогресу, з необхідністю поглиблення міжнародної спеціалізації й оптимізації господарських структур окремих країн.

Інтеграційні відносини формуються як на мікрорівні (підприємство, фірма), так і на макрорівні (держава, регіон, група країн).

Очевидні реальні стимули для підприємства – збільшення обсягу продажів, зниження собівартості продукції, позиціонування на ринку, пролонгація найбільш ефективних фаз життєвого циклу товару.

Результативність діяльності на макрорівні в умовах, коли масштабні, стійкі зв'язки між суб'єктами ринку, визначальну частину яких становлять підприємства і фірми, в основному пов'язана з подоланням негативних факторів МЕВ –

територіальної віддаленості, меншої мобільності факторів виробництва і ресурсів, національних бар'єрів, митних і валютних перешкод.

Об'єктивно виникають два шляхи розвитку:

- створення і розвиток транснаціональних фірм, які дозволяють уникнути багатьох труднощів (трансферні постачання, ціни, сприятливі умови відтворення, кращий облік ринкової ситуації, використання прибутку і т.д.);
- міждержавні узгоджені заходи для цілеспрямованого формування світогосподарського ринкового (економічного, правового, інформаційного, психологічного і політичного) простору у великих регіонах світу.

Поєднання цих двох напрямів і забезпечує перехід до вищого, ефективнішого і перспективнішого етапу світогосподарських відносин.

Можна констатувати, що в сучасних умовах міжнародна економічна інтеграція – логічний, закономірний результат транснаціоналізації мікроекономічних і макроекономічних процесів. При цьому остання “вбудовується” у ринкові принципи світогосподарських відносин.

Інтернаціоналізація капіталу є передумовою процесу інтернаціоналізації виробництва і навпаки.

Основою інтернаціоналізації господарського життя є міжнародний поділ праці (МПП), як обмін між країнами факторами та результатами виробництва у певних кількісних і якісних співвідношеннях. МПП є безпосереднім продовженням суспільного поділу праці за родом діяльності та його просторової диференціації. Формами МПП є міжнародна спеціалізація та кооперація. Відрізняють предметну, подетальну і технологічну спеціалізацію окремих країн, груп країн або регіонів світу. Розвиток міжнародної спеціалізації обумовлює розвиток видів та форм міжнародної кооперації — міжгалузевої, внутрішньогалузевої, окремих підприємств. МПП за родом діяльності розвивається за двома напрямками: вертикальним та горизонтальним. Вертикальне — спостерігається, коли різні виробники формують однолінійний технологічний ланцюг та виконують ряд послідовних виробничих операцій. Горизонтальний поділ праці передбачає виготовлення окремими виробниками компонентів, які поєднуються у технологічно та технічно складному виробі. Горизонтальний та вертикальний міжнародний поділ праці на міжнародному рівні реалізується як загальний (між крупними групами галузей), частковий (відокремлення крупних груп галузей на менш агреговані галузі та підгалузі) і одиничний (внутрішньогалузевий поділ та всередині підприємства).

Таким чином, МПП це взаємопов'язаний процес спеціалізації окремих країн, підприємств та їх об'єднань на виробництві окремих продуктів або їх частин з кооперуванням виробників задля спільного випуску кінцевої продукції.

Історично МПП виникає як система, основним структурним елементом якої були національні господарські комплекси. На початкових стадіях розвитку світогосподарські зв'язки зводились до відносин обігу, перш за все товарного, пізніше — міграції капіталу та робочої сили. Таким чином, міжнародні економічні відносини з'явилися як похідні, вторинні відносно розвитку суспільного поділу праці всередині країн.

Виникнення та подальший розвиток МПП здійснюється під впливом цілої низки різноманітних факторів, які можливо систематизувати за такими ознаками:

- Природно-географічні — відмінності у кліматичних умовах, економіко-географічному положенні, забезпеченості природними ресурсами;

- Соціально-економічні — характеристики робочої сили, науково-технічний потенціал, виробничий апарат. Масштаби і серійність виробництва, темпи створення об'єктів виробничої і соціальної інфраструктури, особливості історичного розвитку, виробничих і зовнішньоекономічних традицій, соціально-економічний тип національного виробництва і зовнішньоекономічних зв'язків, політичні фактори країн;

- Науково-технічний прогрес — розширення та поглиблення науково-дослідних та конструкторських робіт, прискорення темпів морального зносу, збільшення оптимальних розмірів підприємств, технологічна диверсифікація.

Взаємодія різних факторів в умовах цивілізаційного розвитку визначає роль країни у МПП та її місце у світогосподарських зв'язках. Значення та роль окремих факторів на тому чи іншому етапі глобального розвитку може мати різноспрямований вплив або неоднакову силу цього впливу.

До особливостей сучасного етапу розвитку світового господарства відносяться:

- лібералізація зовнішньоекономічних зв'язків країн. Зняття бар'єрів на шляху переміщення капіталів, робочої сили, товарів між державами.

- активно проявляється тенденція до уніфікації та стандартизації в різних галузях міжнародного соціально-економічного життя. Все ширше застосовуються єдині для усіх країн стандарти на технологію, екологію, діяльність фінансових організацій, бухгалтерську і статистичну звітність. Міжнародні економічні установи впроваджують єдині критерії макроекономічної політики, відбувається уніфікація вимог до податкової політики, до політики в галузі зайнятості та ін.;

- розвиток процесу транснаціоналізації виробництва. Економічна діяльність все більше зосереджується в транснаціональних, багатонаціональних підприємствах, що багато в чому визначає напрямки міжнародного руху факторів виробництва, міжнародної торгівлі; впливає на економіку і політику окремих країн;

- в системі управління світовою економікою поступово втрачається колишня роль ООН. Її функції переходять до урядів країн “великої сімки”. Крім того, управління світовим господарством починає концентруватися у тріаді: Світова організація торгівлі — Міжнародний валютний фонд — Світовий банк.

- подальший розвиток процесу глобалізації господарського життя. На макроекономічному рівні глобалізація означає загальне прагнення країн до економічної активності поза своїми межами. Ознаками такого прагнення є лібералізація, перехід від замкнутих національних господарств до економіки відкритого типу. На мікроекономічному рівні під глобалізацією розуміється розширення діяльності підприємства за межі внутрішнього ринку, зокрема для використання переваг великомасштабного спеціалізованого виробництва.

6.2. План практичного заняття

Практичне заняття 4

Питання для обговорення

1. Поняття середовища МЕВ, його структура і особливості.
2. Основні принципи формування СГ і МЕВ.
3. Фактори і принципи формування СГ і МЕВ.
4. Особливості взаємодії політики і економіки в МЕВ.

6.3. Термінологічний словник

Глобалізація — це процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. Основними наслідками цього процесу є розподіл праці, міграція в масштабах усієї планети капіталу, людських та виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних та технічних процесів, а також зближення культур різних країн. Це об'єктивний процес, який носить системний характер, тобто охоплює всі сфери життя суспільства. В результаті глобалізації світ стає більш зв'язаним і більш залежним від усіх його суб'єктів. Відбувається збільшення як кількості спільних для груп держав проблем, так і кількості та типів суб'єктів, що інтегруються.

Міжнародний валютний фонд — спеціальне агентство Організації Об'єднаних Націй (ООН), засноване 39-ма державами, з метою регулювання валютно-кредитних відносин країн-членів і надання їм допомоги при дефіциті платіжного балансу шляхом надання коротко- і середньострокових кредитів в іноземній валюті. Фонд має статус спеціалізованої установи ООН. Штаб-квартира МВФ знаходиться в м. Вашингтон, США. МВФ було створено 27 грудня 1945 року після підписання 28-ма державами угоди, розробленої на Конференції ООН з валютно-фінансових питань 22 липня 1944 року. В 1947 році фонд розпочав свою діяльність і став органічною частиною Бреттон-Вудської валютної системи. МВФ є інституційною основою сучасної світової валютної системи. При цьому її базою і основним еквівалентом є долар США. США займають домінуючі позиції в МВФ.

Міжнародний поділ праці - концентрація виготовлення окремих видів товарів у тих країнах, де їх виробництво є економічно вигідним у зв'язку з географічним розташуванням, кліматом та наявністю природних ресурсів, а також ресурсів праці і капіталу; Міжнародний поділ праці виникає між країнами, що захищені своїм державним суверенітетом.

Світова організація торгівлі (СОТ) – це провідна міжнародна економічна організація, членами якої вже є 153 країни, на долю яких припадає близько 96% обсягів світової торгівлі; її функціями є встановлення правил міжнародної системи торгівлі і вирішення спірних питань між країнами членами, що підписані під близько 30-ма угодами організації. СОТ є потужною і впливовою міжнародною структурою, здатною виконувати функції міжнародного економічного регулювання. Членство у СОТ стало на сьогодні практично обов'язковою умовою для будь-якої країни, що прагне інтегруватися у світове господарство.

Світове господарство - це сукупність національних господарств, об'єднаних міжнародним поділом праці та системою МЕВ.

Світовий банк - заснований в 1944 році, є однією з найбільших у світі організацій, що надають допомогу з метою розвитку. Банк, що надав у 2002 фінансовому році країнам-клієнтам позики на загальну суму 19,5 млрд дол. США, у цей час здійснює свою діяльність більш ніж в 100 країнах, що розвиваються, роблячи фінансову й консультативну допомогу з метою підвищення рівня життя й поліпшення життя найбіднішого населення. Банк розробляє стратегії допомоги для кожної зі своїх країн-клієнтів у співробітництві з державними органами, неурядовими організаціями й приватним сектором. Представництва Банку в різних країнах світу займаються реалізацією його програм, підтримують зв'язок з урядом і цивільним суспільством і сприяють більше глибокому розумінню проблем розвитку.

6.4. Питання для самостійного вивчення

1. Протилежні сторони в МЕВ.
2. Головні економічні закони розвитку СГ і МЕВ.
3. Поняття та система принципів розвитку МЕВ, основні (загальні) і спеціальні принципи.

6.5. Інформаційні джерела

[12, с. 77-280]; [14 с.55-68]; [17 с.19-237]; [20 с.24-37]; [31 с.72-75]; [32 с.139-159]; [41 с.44-128].

Тема 7. Міжнародний поділ праці, як об'єктивна основа МЕВ

7.1. Методичні поради до вивчення теми

Міжнародний поділ праці - це спеціалізація кожної країни на виробництві певних товарів з метою задоволення як своїх потреб, так і потреб країн – партнерів.

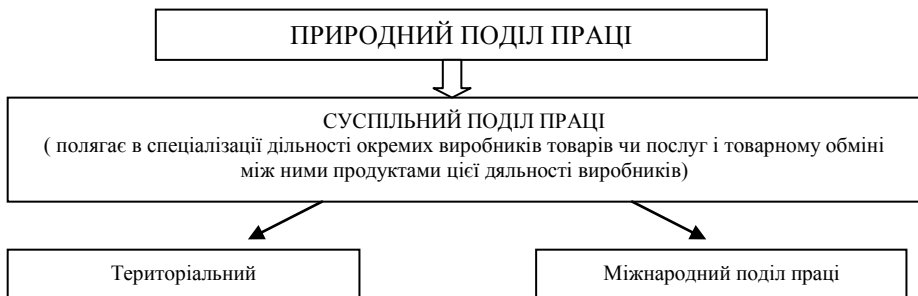

Рис. 7.1. Історичні форми поділу праці

Фактори впливу на розвиток міжнародного поділу праці

Фактори	Умови
Природно-географічні фактори	Природнокліматичні умови
	Природні ресурси країн
	Чисельність населення
	Економіко-географічне розташування країни
Соціально-економічні фактори	Чисельність робочої сили в країні
	Рівень розвитку науково-технічного потенціалу
	Масштаби і серійність виробництва
	Виробнича і соціальна інфраструктура
	Особливості історичного розвитку і економічних традицій
	Напрями розвитку зовнішньоекономічних зв'язків
Фактори НТП	Рівень економічної диверсифікації виробництва (асортимент продукції)
	Рівень та обсяг науково-дослідних і проектно-конструкторських робіт
	Прискорення темпів морального зносу обладнання

Таблиця 7.2

Види міжнародного поділу праці

Види	Характеристика
Загальний	Поділ праці між країнами світового господарства за найбільш великими галузями суспільного виробництва (промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт, зв'язок)
Частковий	Поділ праці між країнами в середині однієї галузі економіки (добувна, металургійна, енергетична промисловість)
Одиничний	Поділ між суб'єктами світового господарства в рамках однієї господарської одиниці (СП, ТНК)

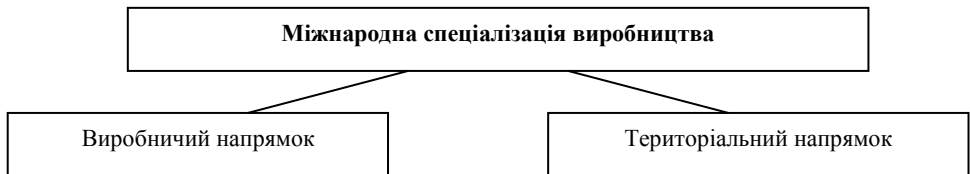

Рис. 7.2. Напрямки розвитку МСВ

Міжгалузєва – це спеціалізація країн світового господарства на окремих галузях суспільного виробництва.

Внутрішньогалузєва спеціалізація заснована на поділі виробничих програм у межах однієї й тієї ж галузі.

- предметна спеціалізація – випуск окремих видів продукції, передбачає спеціалізацію підприємств різних країн на виробництві та експорті повністю закінченого і готового до споживання виробу;

- типорозмірна – створення виробів певного типу і розміру;
- подетальна – це випуск не готової продукції, а її частини, спеціалізація базується на кооперації виробників різних країн у випуску вузлів та деталей;
- технологічна – полягає в розміщенні на території якої-небудь країни ланок виробництва певного товару, на здійсненні окремих стадій технологічних процесів виробництва товарів у межах єдиного технологічного процесу. Найрозвиненіші всі форми спеціалізації в машинобудуванні, приладобудуванні тощо;
- наукова – забезпечує окремій країні зосередитися на певних видах наукової діяльності.

Міжнародноспеціалізована продукція – це продукція, яка є предметом двосторонніх та багатосторонніх угод про розподіл виробничих програм і за умови виготовлення в одній чи декількох країнах значною мірою задовольняє потреби світового ринку в ній.

Кооперація виробництва – це об'єднання господарських зусиль країн-партнерів з метою випуску кінцевої готової продукції на одному з головних підприємств.

Класифікація міжнародного кооперування:

- за видами – економічне, виробниче, науково-технічне, у сфері збуту тощо;
- за стадіями – передвиробниче, виробниче, комерційне;
- за методами, що використовуються – виконання спільних програм, договірна спеціалізація, створення СП;
- за структурою зв'язків – внутрішньо- і міжфірмове, внутрішньо- і міжгалузеве, горизонтальне, вертикальне, змішане;
- за територіальним охопленням – між двома і більше країнами, в межах регіону, міжрегіональне, всесвітнє;
- за кількістю суб'єктів – дво- і багатостороннє;
- за кількістю об'єктів – дво- і багатостороннє.

Міжнародне кооперування праці повністю базується на МПП і самостійно існувати не може, тоді як МПП не обов'язково вимагає для свого існування і розвитку міжнародного кооперування праці.

Основні тенденції розвитку міжнародного поділу праці:

1. У світовому господарстві зберігається і навіть поглиблюється розрив між промислово розвинутими країнами і країнами, що розвиваються. Основними в МПП став внутрішньогалузевий поділ праці на основі предметної, а особливо подетальної та технологічної спеціалізації.
2. Внаслідок нерівномірності соціально – економічного розвитку прослідковуються зміни в розстановці політичних і економічних сил в групі промислово розвинутих країн, насамперед між трьома основними центрами Японією, США і Західною Європою. Це викликано необхідністю частой перебудови в системі МПП.
3. Змінилася участь в МПП колишніх країн соціалістичного табору. Відбувається переорієнтація їхніх економік та залучення їх до участі у МПП на постійній основі.

4. Постійно зростає роль ТНК у міжнародному економічному обміні на МПП. ТНК контролюють майже половину світового промислового виробництва та світової торгівлі.
5. Посилюються інтеграційні процеси, інтернаціоналізація господарської діяльності. Відзначається тенденція до об'єднання зусиль провідних країн для колективного регулювання та зменшення наслідків економічних та валютних потрясінь. Зростає роль міжнародних організацій МВФ, БМРР тощо.
6. На МПП періодично впливають структурні кризи. Дисбаланси в міжнародній торгівлі.
7. Зростає об'єктивна необхідність в докорінній перебудові МПП та МЕВ в цілому. Вони не можуть розвиватись стихійно, тому що це може призвести до непередбачених наслідків.

Проблеми участі України в міжнародному поділі праці:

- ідеологічні особливості радянської економіки;
- обмеженість виходу на світовий ринок, особливості формування цін, обмеженість розвитку прогресивних форм зовнішньоекономічної діяльності, тобто закрита неринкова економіка;
- багаті природні ресурси союзних республік і загальносоюзний поділ праці;
- політична ізоляція Радянського Союзу;
- командно-адміністративна система управління та відповідна їй система економічних відносин: державна власність, яка ототожнювалася з суспільною; державний план без врахування ефективності використання ресурсів; монополізація багатьох галузей виробництва;
- система зовнішньоекономічних зв'язків, яка відокремлювала внутрішню економіку від світового господарства.

Для активної інтеграції України в МПП необхідно докорінно перебудувати весь зовнішньоекономічний механізм, незалежно оцінити роль і місце зовнішньоекономічних зв'язків у розвитку народного господарства.

7.2. План практичного заняття

Практичне заняття 5

Питання для обговорення

1. МПП як форма прояву суспільного поділу праці.
2. Вплив технологічної революції на МПП.
3. Головні організаційно-економічні форми втілення МПП.
4. Проблеми і передумови участі України в МПП.

7.3. Термінологічний словник

Територіальний поділ праці – спеціалізації окремих територій на виробництві певних товарів і послуг й виникненні товарного обміну між ними такими товарами та послугами, які в районах спеціалізації продукуються з порівняно меншими витратами.

Міжнародний поділ праці – найвища форма суспільного поділу праці, що полягає в спеціалізації окремих країн на виробництві певних товарів та послуг і товарному обміні цими продуктами на світових ринках і виникає між країнами, що захищені своїм державним суверенітетом.

Міжнародний поділ праці – це найвищий ступінь розвитку суспільно – територіального поділу праці між країнами, основою якого є економічно вигідна спеціалізація окремих країн і обмін випущеною продукцією визначеної кількості та якості.

Міжгалузєва спеціалізація – це взаємовідносини між державами з обміном продуктами різних галузей виробництва.

Міжнародна спеціалізація виробництва (МСВ) – така форма поділу праці між країнами, за якої концентрація однорідного виробництва збільшується на базі диференціації національних виробництв, виділення в самостійні (відокремлені) технологічні процеси, в окремі галузі виготовлення продукції понад внутрішні потреби.

7.3. Питання для самостійного опрацювання

1. Система міжнародного поділу праці (МПП) та основні тенденції її розвитку в сучасних умовах.
2. МПП вихідна основа розвитку СГ і МЄВ.
3. Етапи розвитку МПП.
4. Фактори поглиблення МПП.

7.4. Інформаційні джерела

[12, с. 77-280]; [14 с.55-68]; [17 с.19-237]; [20 с.24-37]; [31 с.72-75]; [32 с.139-159]; [41 с.44-128].

Тема 8. Загальні проблеми сучасних МЄВ

8.1. Методичні поради до вивчення теми

Сьогодні потреби людини формуються під впливом не лише факторів, які знаходяться в національних межах. Інформаційні системи, динамізм росту населення планети, інтеграція культур, зміни в структурі споживання, сучасна система зв'язку і транспорту створюють умови, за яких потреби людини дедалі в більшій мірі формуються під впливом процесів, що знаходяться далеко за межами держави. Серед них найважливішою є без сумніву **“комунікаційна революція”**, завдяки якій різке скоротився час і кошти для подолання відстані. Політичним суспільствам стає дедалі важче зберігати свою навіть відносну окремість та ізольованість.

За період 1960-2000 роки вартісний обсяг міжнародних товарів збільшився майже в 50 разів і сягнув астрономічної цифри – майже 6 трлн. Доларів. Темпи росту зовнішньої торгівлі значно перевищували відповідні показники росту виробництва.

Зокрема, якщо протягом 1965-2000 років світовий ВВП зростав в середньому на 3,3% в рік, об'єм експорту щорічно збільшувався на 5,9%. Найбільш динамічно зростали об'єми торгівлі машинами, обладнанням, транспортними засобами. Серед експортованих товарів перше місце належить комп'ютерам (11%), на другому – сільськогосподарська продукція, третє місце займають автомобілі, четверте – хімікати. Ще швидше зростав за останні роки рух капіталу. Загальний обсяг іноземних інвестицій перевищив 7 трлн. Дол. США, а їхня частина у світовому ВВП зросла на 7% у 1982 році до 22% у 2007 році.

Зовнішньоекономічну безпеку в найбільш загальному плані можна характеризувати як з однієї сторони здатність країни протистояти зовнішнім негативним чинникам, з іншої – її спроможність максимально використати переваги міжнародного поділу праці з метою реалізації національних інтересів.

У самому загальному плані *зовнішньоекономічну безпеку гарантує головним чином конкурентоспроможність національної економіки*, її здатність забезпечити країну на світовому ринку адекватній її потенціалу сегмент. Зрозуміло, що конкурентоспроможними можуть бути ті економіки, які мають розвинену ринкову систему з ефективною відкритістю. В свою чергу остання є похідною наступних факторів:

- технологічного рівня виробництва;
- стану розвитку фінансового сектору;
- рівню адекватності внутрішньої та соціально-економічної структури зовнішнього ринку;
- співвідношення між державними і приватними секторами;
- розвитком ринкової інфраструктури тощо.

Якщо врахувати, що рейтинг конкурентоспроможності України в цілому по оцінці незалежних експертів Світового економічного форуму досить високий, вона займає 58 місце у світовій класифікації (табл.8.1)., то рейтинг відкритості набагато гірший. Зокрема, згідно рейтингу відкритості, який був розроблений The Heritage Foundation I Wall Street Journal для 161 країни, Україна займає 124 місце (8.2).

Таблиця 8.1

Рейтинг конкурентоспроможності країн у 2007 р.

1	Сінгапур	48	В'єтнам
2	США	49	Єгипет
3	Гонконг	50	Венесуела
4	Тайвань	51	Бразилія
5	Канада	51	Індія
38	Угорщина	52	Еквадор
39	Чехія	53	Колумбія
43	Польща	54	Болівія
44	Туреччина	55	Болгарія
45	Словаччина	56	Зімбабве
46	Сальвадор	57	Україна
47	ПАР	59	Росія

Таблиця 8.2

Рейтинг відкритості економік країн СНД та Балтії

Країна	Місце серед 161 країн
Естонія	18
Латвія	61
Литва	72
Молдова	97
Росія	106
Вірменія	107
Грузія	116
Україна	124
Киргизстан	135
Казахстан	137
Білорусь	140
Азербайджан	143
Таджикистан	147
Узбекистан	148
Туркменістан	149

Проблема економічної безпеки безпосередньо пов'язана з категоріями – *незалежність, взаємозалежність і залежність*. З точки зору співвідношення і взаємозв'язку вказаних понять схематично це можна пояснити у вигляді континууму на крайніх полюсах якого знаходиться залежність і незалежність, а взаємозалежність – посередині між ними.

До однієї з найбільш складних проблем, які безпосередньо визначають рівень економічної безпеки країни, відноситься проблема *зовнішньої заборгованості*. Нині вона набула глобального характеру. Кількісна її характеристика наведена в табл. 8.3.

Таблиця 8.3

Зовнішня заборгованість країн, що розвиваються
(млрд. дол. США)

Роки	1955	1965	1975	1985	1995	1996	2006
Величина заборгованості	37,1	72,9	335,0	1186	1500	1924	2447

До основних причин виникнення заборгованості слід віднести внутрішні і зовнішні фактори.

Внутрішні фактори: економічна відсталість; структурні диспропорції політична нестабільність; прорахунки в господарській політиці, в ому числі надмірний імпорт, неефективний вибір кредитора і нераціональне використання кредитів тощо.

Зовнішні фактори: загальне погіршення кон'юнктури на світовому ринку; політика протекціонізму; зміни в інвестиційних потоках.

Починаючи з 80-х років, глобальний економічний розвиток відчувається під знаком кризи зовнішньої заборгованості. Вироблення і реалізація колективних методів та інструментів вирішення даної проблеми суттєвих позитивних результатів не приносить.

Фактором зменшення небезпеки економічної залежності та її наслідків у сучасних умовах стає посилення незацікавленості в монопольному домінуванні, а порушення спільних зв'язків означає втрати для кожної з держав.

8.2. Термінологічний словник

Економічна безпе́ка — дослідження національних економічних інтересів і загроз економічній безпеці, здатності держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, а також здатності національної економіки зберігати та поновлювати процес суспільного відтворення і достатній оборонний потенціал у кризових ситуаціях.

Структурна криза - скорочення сукупного попиту на певні види продукції або його дуже повільного зростання, що гальмує економічний розвиток, супроводжується відносним перенагромадженням основного капіталу, його знеціненням, послабленням інвестиційної активності та переливом капіталу із кризових галузей у перспективні.

8.3. Питання для самостійного опрацювання

1. Основні тенденції та суперечності розвитку міжнародних економічних відносин, соціально-економічні та політичні передумови.
2. Проблеми подолання суперечностей розвитку МЄВ
3. Нові горизонти європейського співробітництва
4. Країни «третього світу» в системі міжнародних економічних відносин.
5. Відображення тенденцій та суперечностей розвитку МЄВ у валютній сфері.

8.4. Інформаційні джерела

[7, с. 18-43]; [9,38]; [22, 32]; [33 с.52-59]; [40 с.384]; [6,30]; [4 с.160].

Тема 9. Міжнародна економічна інтеграція (МЕІ)

9.1. Методичні поради до вивчення теми

Міжнародну економічну інтеграцію можна визначити як якісно новий етап розвитку і форму прояву інтернаціоналізації господарського життя, що передбачає зближення і взаємоприспособування, переплетення всіх структур національних господарств.

У широкому розумінні **міжнародну економічну інтеграцію визначають і як відносини, і як процес**. Інтеграцію в першому розумінні можна тлумачити як

відсутність будь-якої форми дискримінації іноземних партнерів і кожній із національних економік. У такому плані міжнародна економічна інтеграція розглядається як найвищий рівень розвитку МЕВ. Як процес інтеграція проявляється в стиранні відмінностей між економічними суб'єктами – представниками різних держав. На мікрорівні вирізняють *горизонтальну* і *вертикальну* інтеграцію (рис.9.1).

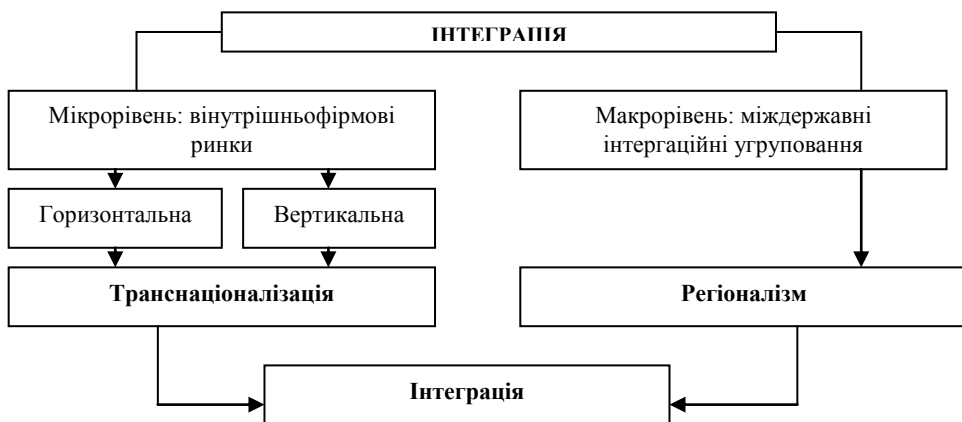

Рис. 9.1. Структура інтеграційного процесу

Горизонтальна інтеграція виникає при злитті фірм, які виробляють подібні або однорідні товари з метою їх подальшої реалізації через спільну систему розподілу й отримання при цьому додаткового прибутку, і супроводжується виробництвом за кордоном товарів, аналогічних тим, що виробляються в країні базування.

Вертикальна інтеграція передбачає об'єднання фірм, які функціонують у різних виробничих циклах. Розрізняють три форми вертикальної інтеграції:

- 1) інтеграція «вниз» (наприклад, приєднання заводу-виробника сировини чи напівфабрикатів до компанії, яка веде головне виробництво);
- 2) виробнича інтеграція «вгору» (наприклад, придбання сталеплавильною компанією заводу, що виробляє металоконструкції);
- 3) невиробнича інтеграція «вгору», що включає сферу розподілу.

На певному рівні розвитку мікроінтеграції виникають транснаціональні корпорації. Вони є найбільш інтегрованими мікроструктурами (зокрема, Chrysler, General Motors, Volkswagen, Toyota, Honda - вертикальна, а Exxon-Mobil, Texaco - горизонтальна інтеграція).

Процес економічної інтеграції відбувається тоді, коли дві або більше країн об'єднуються разом для створення ширшого економічного простору. Країни укладають інтеграційні угоди, сподіваючись на економічний вигравш, хоча можуть також переслідувати політичні та інші цілі. На **макрорівні** розглядають такі основні форми міжнародної регіональної економічної інтеграції: зона преференційної торгівлі; зона (асоціація) вільної торгівлі; митний союз, спільний ринок, економічний та політичний союзи (табл. 9.1).

Форми міжнародної регіональної економічної інтеграції

Форми Міжнародної економічної інтеграції	Ключові характеристики					
	Зниження внутрішніх тарифів	Усунення внутрішніх тарифів	Спільний зовнішній тариф	Вільний рух капіталів та робочої сили	Гармонізація економічної політики	Політична інтеграція
Зона преференційної торгівлі	///					
Зона (асоціація) вільної торгівлі	///	///				
Митний союз	///	///	///			
Спільний ринок	///	///	///	///		
Економічний союз	///	///	///	///	///	
Політичний союз	///	///	///	///	///	///

Зона преференційної торгівлі – зона з пільговим торговельним режимом, коли дві або декілька країн зменшують взаємні тарифи з імпорту товарів, зберігаючи рівень тарифів в торгівлі з іншими країнами. Найбільш показовим історичним прикладом такої форми інтеграції є преференційна система Британського співтовариства (з 1932 р.), що об'єднувала 48 держав.

У зонах вільної торгівлі діє особливий пільговий торговельний режим для країн-учасниць за рахунок усунення внутрішніх тарифів при їх збереженні в торгівлі з іншими країнами. Типовими прикладами є Європейська асоціація вільної торгівлі (1960 р.), зона вільної торгівлі «США-Канада» (1988 р.), Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА).

Наступною сходинкою міжнародної економічної інтеграції є митний союз.

Митний союз - це угода двох або декількох держав, що передбачає усунення внутрішніх тарифів та встановлення спільного зовнішнього тарифу. Таким чином, митний союз передбачає заміну декількох митних територій однією при повній ліквідації митних податків в межах митного союзу і створенні єдиного зовнішнього митного тарифу.

Угоди про створення митного союзу діяли у Бенілоксі (з 1948 р.), В Європейському союзі (з 1968 р.).

Митний союз перетворюється у **спільний ринок** з усуненням будь-яких обмежень на переміщення товарів, послуг, а також виробничих факторів – капіталу і робочої сили.

У рамках **спільного ринку** забезпечується вільний рух не тільки товарів, а й послуг, капіталів та громадян (робочої сили). Такі умови економічних взаємовідносин у цілому характерні для Європейського союзу.

Передумови переходу до спільного ринку створює митний союз, оскільки він ліквідує митні податки між державами-учасницями і розробляє єдину торговельну політику щодо третіх країн. Проте для створення спільного ринку лише цього недостатньо, оскільки потрібно вирішити ще декілька надзвичайно важливих завдань, а саме:

- розробити спільну політику розвитку окремих галузей і секторів економіки

(вибір конкретної галузі чи сектора залежить від того, наскільки це важливо для майбутнього закріплення інтеграції. В Європейському Союзі при переході до спільного ринку пріоритетними сферами було визнано сільське господарство та транспорт);

- створити умови для вільного переміщення капіталу, робочої сили, послуг та інформації (що доповнить вільне переміщення товарів);

- сформувати спільні фонди сприяння соціальному та регіональному розвитку.

Ці економічні кроки обумовлюють необхідність проведення гармонізації та уніфікації національних законів, а тим самим потребують формування наднаціональних органів управління і контролю.

Побудова *спільного ринку* повинна завершитися створенням справді єдиного економічного, правового та інформаційного простору і дати імпульс для переходу до якісно нової сходинки економічної інтеграції – економічного союзу.

В *економічному союзі* вільний рух факторів і результатів виробництва доповнюється гармонізацією внутрішньої та зовнішньої економічної політики. В країнах-учасниках функціонує, як правило, єдина грошова одиниця.

Ознаками *економічного союзу* є:

- 1) ліквідація будь-яких торгівельних обмежень і проведення єдиної зовнішньоторговельної політики;
- 2) вільне переміщення товарів, послуг, капіталу та громадян;
- 3) жорстка координація (по суті – єдність) економічної, фінансової та соціальної політики.

Прикладом таких союзів є Бенілюкс (з 1960 р.), Сполучені Штати Америки, Радянський Союз (до 1991 р.). На стадіях практичної реалізації плани щодо створення економічного і валютного Європейського союзу.

На основі економічних створюються і *політичні союзи*, в яких поряд з економічною забезпечується й політична інтеграція.

Для розвитку міжнародних інтеграційних процесів необхідна наявність ряду об'єктивних і суб'єктивних передумов, ступінь розвитку яких суттєво відрізняється в окремих регіонах світового господарства. Це впливає на характер і рівень регіональної економічної інтеграції. Найважливішими **об'єктивними передумовами** є:

- сучасна науково-технічна революція, що є водночас і матеріальною основою для розвитку міжнародної економічної інтеграції. Якісні зміни в продуктивних силах, поява принципово нових засобів виробництва, технологій і зміни в цьому зв'язку самого характеру і структури виробництва заходять у суперечність з обмеженістю національних ринків, наявністю різних міждержавних бар'єрів на шляху руху капіталів, товарів та послуг, робочої сили. Масштабність і принципово новий характер проблем сучасного всесвітнього соціально-економічного розвитку роблять неможливим чи неефективним їхнє вирішення окремими країнами, стає очевидною необхідність об'єднання різноманітних видів ресурсів. Сучасна науково-технічна революція об'єктивно зумовлює формування оптимального господарського простору, в межах якого забезпечується поява і постійне оновлення широкого асортименту товарів та послуг, прибуткове функціонування виробництва, максимальне

задоволення зростаючих потреб суспільства в межах однієї чи кількох країн;

– соціально-економічна однорідність національних господарств, що зближуються. На сучасному етапі всесвітнього економічного розвитку існують дві основні моделі національної організації виробництва і зовнішньоекономічних стосунків: ринкова і планова. Очевидно, що формування спільного господарського простору передбачає принципову подібність основ організації національного виробництва в окремих країнах, спільність умов господарювання виробників;

– наявність достатньо високих і близьких рівнів економічного розвитку країн, груп країн та регіонів світу в умовах нерівномірного розподілу ресурсів. Суттєві розбіжності в національних рівнях продуктивності праці, кваліфікації робочої сили, конкурентоспроможності продукції та послуг країн, що інтегруються, можуть стати основою одержання односторонніх переваг, однобокої спеціалізації окремих національних економік, призвести до виникнення економічних та адміністративних бар'єрів на шляху формування спільного господарського простору;

– наявність досить тривалого періоду й досвіду взаємного економічного співробітництва групи країн. Інтеграція являє собою продовження господарської взаємодії країн, її новий стан, вищий рівень економічного співробітництва. Інтеграція виникає на основі і в результаті поглиблення та розширення економічної взаємодії різних країн.

Європа має великий досвід та потенціал регіональної міжнародної економічної інтеграції. Це пояснюється як політичними і соціально-економічними особливостями розвитку європейських країн у період після Другої світової війни, так і сучасними тенденціями розвитку світової економіки, коли остаточно формуються три світових економічних центри (Європа, Північна Америка з домінуючою роллю США, Азія з пріоритетом Японії). Найбільші масштаби, глибина та динаміка притаманні інтеграції західноєвропейських країн у рамках Європейського союзу (ЄС). Нині ЄС являє собою інтеграційне угруповання двадцяти семи європейських країн (Німеччини, Великобританії, Франції, Італії, Іспанії, Нідерландів, Бельгії, Люксембургу, Данії, Ірландії, Португалії, Греції, Австрії, Фінляндії, Швеції, Угорщини, Польщі, Чехії, Словаччини, Словенії, Кіпра, Мальти, Литви, Латвії, Естонії, Болгарії, Румунії), які прагнуть до економічної та політичної єдності, частково відмовляючись від своїх національних суверенітетів (Рис.9.2).

Рис.9.2. Шляхи формування міжнародних регіональних інтеграційних угруповань

Початком західноєвропейської економічної інтеграції можна вважати 1950 рік, коли Голова Ради Міністрів Франції Робер Шуман та його співвітчизник Жак Моне запропонували створити Європейську федерацію, що ґрунтується на економічному об'єднанні. Як початковий крок передбачалась інтеграція в гірничо-металургійних галузях, де традиційно велась жорстка конкурентна боротьба, насамперед між ФРН та Францією. Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС) було створено ФРН, Францією, Італією, Бельгією, Нідерландами, Люксембургом 1951 р. (Паризька угода) і почало функціонувати з 1952 р.

1954 р. Бельгія, Нідерланди і Люксембург запропонували створити Спільний ринок, а 1956 р. міжурядова конференція (Венеція) підготувала проекти створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) і Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом). Римський договір про створення ЄЕС і Євратому був підписаний 1957р. і набув чинності з 1958р.

Римським договором передбачалося ліквідувати всі національні бар'єри на шляху вільного руху товарів, послуг, капіталів та робочої сили між країнами-учасницями і перейти до вироблення спільної зовнішньоекономічної, сільськогосподарської і транспортної політики.

Злиття трьох співтовариств (ЄОВС, ЄЕС, Євратому) в Єдине Європейське Співтовариство сталося 1967 р., у 1968 р. було утворено Митний союз країн ЄС з відповідними угодами про таке:

- відміну митних податків і зняття кількісних обмежень;
- введення єдиного митного тарифу для інших країн;
- проведення єдиної зовнішньоторговельної та аграрної політики.

1972 р. підписується Паризька угода у верхах про поетапне створення валютно-економічного та політичного союзу. З 1973 р. діє угода про вільну торгівлю між ЄЕС і ЄОВС, з одного боку, і країнами Європейської асоціації вільної торгівлі - з іншого. Цього ж року до Співтовариства вступають Великобританія, Данія, Ірландія.

1979 р. завершується процес створення Європейської валютної системи (ЄВС), вводиться в дію ЕКЮ (замість європейської розрахункової одиниці, що використовувалась для спільних і зведених розрахунків країн Співтовариства з 1958 р.). Емісія ЕКЮ на 50 % забезпечувалась відрахуванням від золотих і доларових запасів і на 50% - національними валютами країн. Валютний курс ЕКЮ розраховувався на базі валютного кошика національних валют країн-учасниць ЄВС з урахуванням їх питомої ваги в сукупному ВВП. Створенням Європейської валютної системи передбачалося зменшити коливання валютних курсів, витіснити з міжнародних розрахунків долар США, стимулювати подальший розвиток інтеграційних процесів через забезпечення передумов формування єдиного валютного ринку Співтовариства.

У 1981 р. до Європейського Співтовариства приєднується Греція, а в 1986 р. – Португалія та Іспанія. Приймається єдиний Європейський акт, яким вносяться зміни до Римського договору і визначається створення єдиного внутрішнього ринку (ЄВР). Згідно з цим починаючи з 1987 р.:

– усуваються митні формальності, які ще залишилися (огляд товарів, перевірка документів);

- усуваються відмінності в технічних стандартах;
- відмінюються обмеження конкуренції в наданні держзамовлень;
- нівелюється різниця в рівнях і структурі оподаткування;
- усуваються ліміти на послуги (транспорт, зв'язок, фінанси);
- усуваються валютні обмеження, що залишилися;
- усуваються обмеження щодо прийняття громадян на роботу.

Ефективність інтеграції в рамках єдиного внутрішнього ринку оцінювалась експертами ЄС в 170 - 250 млрд. ЕКЮ.

З розвитком ЄС сформувалась відповідна інституційна структура наднаціонального регулювання, органами якої є Європейська рада, Європейське політичне співробітництво, Комісія ЄС, Рада ЄС, Європарламент. Економічна і соціальна рада, Суд і Контрольна палата ЄС. До того ж розгалужена інституційна структура ЄС включає ряд консультативних і допоміжних організацій та установ, систему фінансових фондів.

1991 р. підписано угоду між ЄС і ЄАВТ про створення Європейського економічного простору (ЄЕП). Цього ж року прийнято Маастрихтську угоду, суть якої характеризує новий якісний етап в еволюції ЄС. Передбачалося створення Економічного і валютного союзу (ЄВС).

Це завдання вдалося успішно вирішити до початку 1993 р. шляхом створення Внутрішнього (Спільного) ринку – простору без внутрішніх кордонів, у межах якого забезпечено чотири свободи (свобода пересування товарів, послуг, робочої сили і капіталу). Це стало великим досягненням для країн-членів Співтовариства, але на порядку денному виникла необхідність вирішення нових завдань, тепер вже політичних. У зв'язку з цим з назви Європейського Співтовариства було вилучено слово “економічне” як підтвердження того, що віднині будуть вирішуватися не тільки завдання економіки. Це нововведення було закріплено в Маастрихтському Договорі, який було підписано в 1992 р. Договір набрав чинності 1 листопада 1993 р. Саме з цього дня європейські співтовариства стали офіційно називатися Європейським Союзом.

Зміна назви зовсім не формальність: трансформація співтовариства у Союз передбачає, що в багатьох сферах країни-члени перейдуть від координації дій національних урядів до проведення спільної політики. Отже, у відповідності з цим Договором було окреслено дві нові сфери співробітництва: 1) єдина зовнішня політика і політика у галузі забезпечення безпеки; 2) правосуддя і тісна взаємодія у вирішенні внутрішніх питань. Отже, Європейський Союз – це правова і інституціональна основа функціонування Європейського Співтовариства як об'єднання трьох відомих співтовариств (ЄОВС, ЄЕС, Євроатом). Європейський Союз на відміну від Європейського Співтовариства не має права юридичної особи.

У 1995 р. до ЄС приєднуються Австрія, Фінляндія та Швеція.

Найбільшого розширення ЄС зазнав в 2005 році коли одразу 10 країн поповнили його склад – Кіпр, Мальта, Словенія, Словаччина, Чехія, Польща, Угорщина, Латвія, Литва та Естонія. З 1 січня 2007 року до складу ЄС було прийнято Румунію та Болгарію.

Мають можливість приєднатися до ЄС три європейські країни – Швейцарія,

Норвегія та Ісландія, які за всіма економічно-політичними параметрами відповідають вимогам ЄС щодо країн-кандидатів. Проте населення цих країн поки що не має бажання вступати до ЄС, тим більше що ці країни є членами СЕП та Шенгенської угоди. Уряд Ісландії в 2007 році висловив припущення, що країна може приєднатися до ЄС в 2015 році.

Новий рівень економічної інтеграції може бути досягнутий за умови, що країни-учасниці відповідають деяким принципним критеріям:

- стабільність цін, коли середній річний рівень інфляції в окремій країні не перевищує відповідного рівня трьох країн з найкращими показниками і в цілому не може бути вищий за 1,5 %;

- «бездефіцитність бюджету», коли внутрішній борг окремої країни не перевищує 60 % ВВП, а зовнішній - 3 %;

- збалансованість процентних ставок, коли їх середній річний рівень в окремій країні не перевищує відповідного рівня країн з кращими показниками і в цілому не вищий за 20 %; стабільність валютних курсів, коли валюта окремих країн не девальвується без згоди інших країн-учасниць і має відповідати нормам ЄС.

Умови розширення ЄС, які було закладено договором підписаним у м.Ніцца, в 2007 році вичерпано. Проте підписання в жовтні 2007 року нового розширеного договору, який має замінити Європейську Конституцію, ухвалення якої було провалено на референдумах у Франції та Нідерландах, дає юридичні підстави для прийняття нових країн до складу ЄС.

Статус офіційних кандидатів на вступ до ЄС отримала низка Балканських країн – Хорватія, Чорногорія, Боснія та Герцеговина, Македонія, Албанія, ведуться переговори про приєднання до них Сербії, а також Туреччина.

9.2. План практичного заняття

Практичне заняття 6

Питання для обговорення

1. Поняття і форми міжнародної інтеграції.
2. Передумови міжнародної регіональної економічної інтеграції.
3. Основні організації міжнародної економічної інтеграції.
4. Проблеми і перспективи МЕІ.

9.3. Термінологічний словник

Економічна інтеграція – процес економічної взаємодії країн, який приводить до зближення господарських механізмів та набирає форми міждержавних угод і узгоджено регулюється міждержавними органами.

Економічний союз або повна інтеграція – процес, який передбачає разом з єдиним митним тарифом і вільним рухом факторів виробництва координацію

макроекономічної політики й уніфікацію законодавств у ключових сферах – валютній, бюджетній, грошовій.

Ефекти інтеграції:

- **відхилення торгівлі** – переорієнтація місцевих споживачів із закупівлі товару в ефективнішого позаінтеграційного джерела поставки на менш ефективне внутрішньоінтеграційне джерело, яка відбувається в результаті усунення імпорتنних мит у рамках митного союзу;

- **динамічні** – економічні наслідки, які виявляються на пізніших стадіях функціонування митного союзу;

- **статичні** – економічні наслідки, які виявляються негайно після створення митного союзу як його безпосередній результат;

- **створення торгівлі** – переорієнтація місцевих споживачів з менш ефективного внутрішнього джерела постачання товару на більш ефективне зовнішнє джерело (імпорт), яка стає можливою в результаті усунення імпорتنних мит у рамках митного союзу.

Зона вільної торгівлі – інтеграційне угруповання країн, яке передбачає повне скасування митних тарифів за взаємної торгівлі зі збереженням національних митних тарифів щодо третіх країн.

Комісія ЄС – наддержавний виконавчий орган ЄС.

Митний союз – інтеграційне угруповання країн, яке передбачає узгоджене скасування групою країн національних митних тарифів та введення загального митного тарифу і єдиної системи нетарифного регулювання торгівлі щодо третіх країн.

Політичний союз – інтеграційне угруповання країн, яке передбачає передачу національними урядами більшої частини своїх функцій у відносинах з третіми країнами наддержавним органам.

Преференційні угоди – підписуються на двосторонній основі між окремими державами або між уже наявними інтеграційними угрупованнями й окремою країною або групою країн.

9.4. Інформаційні джерела

[1, с. 179-214]; [18 с.132-149]; [29 с.95-109]; [27 с.98-139]; [39 с.181-196]; [35 с.115-120]; [37 с.214-256].

Тема 10. Міжнародні економічні організації у багатосторонньому економічному співробітництві і регулюванні МЕВ

10.1. Методичні поради до вивчення теми

Універсальною організацією, що охоплює різноманітні сторони суспільного розвитку, є **Організація Об'єднаних Націй – ООН (United Nations Organization – UNO / United Nations - UN)**. Ця організація заснована на основі добровільного

об'єднання суверенних держав на конференції в Сан-Франциско (США), яка відбувалася в квітні-червні 1945 року, а Статут вступив в дію 24 жовтня 1945 року.

Поміж інших цілей ООН виділяють такі основні, які стосуються міжнародної економіки:

- здійснювати міжнародне співробітництво при розв'язанні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру;
- бути центром для узгодження дій націй у досягненні загальних цілей.

Керують цією організацією Генеральна Асамблея і Рада Безпеки. Економічними питаннями, крім Генеральної Асамблеї, відає Економічна і Соціальна Рада (ЕКОСОР).

Генеральна Асамблея ООН (ГА ООН) організує дослідження і дає рекомендації державам щодо сприяння міжнародному співробітництву в економічній сфері. Для ЕКОСОР рекомендації ГА ООН обов'язкові. Важливим допоміжним органом ГА ООН є Комісія з прав міжнародної торгівлі (ЮНІСТРАЛ), основною функцією якої є сприяння уніфікації права міжнародної торгівлі.

ЕКОСОР є головним органом ООН, який відповідає за виконання її функцій в області міжнародного економічного і соціального співробітництва, готує проекти міжнародних конвенцій для пред'явлення на затвердження Генеральною Асамблеєю.

Важливою функцією ЕКОСОР є координація діяльності спеціалізованих закладів ООН, серед яких є такі, як: ЮНІДО, ФАО, СОІВ, Група Світового Банку, МВФ тощо.

Штаб-квартира ООН знаходиться в м.Нью-Йорк.

Ще одним багатонаціональним інститутом є **Організація економічного співробітництва і розвитку - ОЕСР (Organization for Economic Cooperation and Development - OECD)**, яка функціонує з 1961 року. Метою створення ОЕСР є надання країнам-членам допомоги при виробленні політики, направленої на досягнення економічного і соціального розвитку.

Основні завдання ОЕСР:

- сприяння розширенню світової торгівлі на багатосторонній недискримінаційній основі у відповідності з міжнародними зобов'язаннями;
- досягнення високого рівня стійкості економічного зростання, зайнятості і життя в країнах-членах при збереженні фінансової стабільності, виносячи таким чином внесок у розвиток світової економіки;
- стимулювання і координація дій щодо надання допомоги країнам, що розвиваються.

Членами ОЕСР є такі країни: Австралія, Австрія, Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Ірландія, Данія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Канада, Люксембург, Мексика, Нідерланди, Німеччина, нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Республіка Корея, США, Туреччина, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чехія, Швейцарія, Швеція, Японія.

Керівні органи ОЕСР: Рада (складається з представників кожної країни-члена і працює на основі принципу консенсусу); Виконавчий комітет (складається з 14 представників країн-членів, але 7 з них мають постійний статус, а саме представники країн "Великої Сімки" – Великої Британії, Італії, Канади, Німеччини, США, Франції

та Японії); Виконавчий комітет в особливому складі (надає додаткову можливість високим посадовим особам, які займаються міжнародними економічними відносинами, обговорювати спеціальні питання діяльності ОЕСР); комітети; Комітет сприяння розвитку; Секретаріат; Центр співробітництва з європейськими перехідними економіками.

Діяльність Центру співробітництва з європейськими перехідними економіками безпосередньо стосуються і України. Вона здійснюється у двох напрямках:

1) загальна робоча програма для участі 13 країн (Албанія, Болгарія, Естонія, Казахстан, Латвія, Литва, Монголія, Росія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Україна);

2) спеціальна рамкова програма співробітництва між країнами ОЕСР і країнами з перехідною економікою, які успішно здійснюють ринкові реформи.

Основні завдання Центру:

– планування і координація діяльності ОЕСР для підтримки економічних реформ у країнах Центральної та Східної Європи (ЦСЄ);

– організація діалогу між ОЕСР та країнами ЦСЄ, а також вивчення можливостей їхнього залучення до діяльності ОЕСР;

– стимулювання співробітництва ЦСЄ з міжнародними організаціями;

– підготовка керівних кадрів для країн ЦСЄ.

При ОЕСР діють такі автономні організації: Міжнародне Енергетичне Агентство, Агентство з Ядерної Енергії, Центр досліджень і нововведень у галузі освіти, Центр розвитку ОЕСР.

Штаб-квартира ОЕСР знаходиться в м.Париж.

Україна була серед членів-засновників ООН в 1945 році. В Генеральній Асамблеї наша країна має рівні права з усіма членами ООН, декілька разів обиралася непостійним членом Ради Безпеки. Вона бере активну участь у роботі головного економічного органу ООН – Економічній і соціальній раді (ЕКОСОП), а також ЮНІДО, ЮНКТАД та інших органах, пов'язаних з економікою.

10.2. Термінологічний словник

Група G-7 – (“Велика сімка”)+ Росія – консультативна група, яка складається зі США, Канади, Японії, Німеччини, Великої Британії, Італії, Франції та Росії. Вони проводять щорічні наради, на яких узгоджуються основні напрямки макроекономічної політики з таких питань, як стимулювання економічного зростання, бюджетні дефіцити, інфляція, валютні курси тощо.

Група восьми (G-8) – консультативна група. Яка складається з Австралії, ЄС (один член), Канади, Росії, США, Іспанії, Швеції, Швейцарії, Японії. Вона проводить щорічні наради, на яких узгоджуються основні напрямки макроекономічної політики з таких питань: стимулювання економічного зростання, бюджетні дефіцити, інфляція, валютні курси тощо.

Паризький клуб – створена в 1956 р. неформальна організація урядів країн – кредиторів, що займається спостереженням за державною заборгованістю і

проведенням з країнами – боржниками багатосторонніх переговорів з проблем реструктуризації державних боргів.

Програма розвитку ООН (ППООН) (The UN Development Programme - UNDP) – створене в 1965 р. джерело багатостороннього фінансування технічної допомоги і розвитку.

Спеціалізовані агенції ООН (UN specialized agencies) – Міжнародна організація праці (ILO), Продовольча і сільськогосподарська організація (FAO), Організація ООН у галузі освіти, науки і культури (UNESCO), Міжнародний банк реконструкцій і розвитку (IBRD), Міжнародний валютний фонд (IMF), Організація ООН з промислового розвитку (UNIDO), Міжнародна організація цивільної авіації (ICAO).

10.3. Питання для самостійного опрацювання

1. Поняття “міжнародні економічні організації” (МЕО).
2. Роль МЕО в системі МEB.
3. Економічна діяльність ООН.

міждержавні загальноєкономічні і політичні організації країн, що розвиваються. Організація держав-експортерів нафти (ОПЕК) та її арабська група (ОАПЕК). **10.4.**

10.4. Інформаційні джерела

[10, с. 46-51]; [29 с.9-19]; [27 с.98-119]; [39 с.18-36]; [33 с.6-15]; [35 с.15-20]; [43 с.414-418].

Модульний контроль 1 (тестування за темами 1-10)

Змістовий модуль №2

Міжнародна економічна система та міжнародна торгівля

Тема 11. Міжнародна інвестиційна діяльність і виробниче співробітництво

11.1. Методичні поради до вивчення теми

В межах світової економічної системи між національними ринками та їх суб'єктами складаються різноманітні виробничі, торговельні, кредитні, валютні, науково-технічні та інші відносини. Важливою складовою цих відносин виступає міжнародна інвестиційна діяльність, пов'язана з вивозом капіталу.

Капітал є одним із факторів виробництва – ресурсом, який необхідно затратити для виготовлення будь-якої продукції. Капітал представляє собою нагромаджений запас засобів в продуктивній, грошовій чи товарній формах, необхідний для створення матеріальних і нематеріальних благ та послуг.

Міжнародний рух факторів виробництва (капіталу, ресурсів, робочої сили) регулюється тими ж законами, що і міжнародна торгівля товарами: фактори переміщуються в ті країни, де за них більше платять (вище процентна ставка, заробітна плата, ліцензійні платежі тощо).

Міжнародний рух капіталу – однобічне переміщення за кордон певної вартості і товарній чи грошовій формі з метою отримання прибутку чи підприємницької вигоди.

Основною причиною експорту (вивозу) капіталу за кордон є його *відносний надлишок*. Це знаходить прояв в насиченні внутрішнього ринку такою кількістю капіталу, коли його застосування на національному поприщі не приносить прибутку, або веде до його зменшення. Пошук сфер прибуткового вкладення капіталу штовхає за межі національної економіки. В основі міжнародного руху капіталу лежать також процеси інтернаціоналізації виробництва, розвиток і поглиблення міжнародних економічних, політичних, культурних та інших відносин між країнами. Серед інших причин вивезення капіталу: відмінності у витратах виробництва, бажання обійти тарифні і нетарифні обмеження, захистити свій капітал від інфляції, непередбачуваності економічної і політичної ситуації в країні, прагнення на довгий період забезпечити задоволення своїх економічних, політичних та інших інтересів на території тієї чи іншої країни тощо.

З іншого боку, завжди є країни, в яких відчувається дефіцит інвестиційних ресурсів, капіталу в грошовій формі. Також країни можуть прагнути залучити іноземні технології в національне виробництво, підвищити його науково-технічний і технологічний рівень, здійснити структурну перебудову в напрямі експортоорієнтованих та високотехнологічних галузей. Причиною ввезення капіталу може бути і намагання країн вирішити за допомогою іноземного капіталу проблеми зайнятості населення, особливо коли відчувається напруга на ринку праці (рис.11.1).

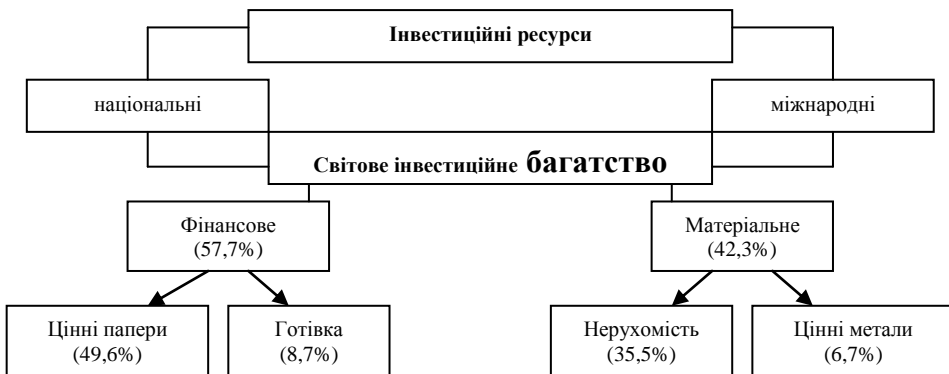

Рис.11.1. Світове інвестиційне багатство та його структура

Особливо гостру потребу в додаткових ресурсах капіталу відчувають країни, що розвиваються, країни з перехідною економікою, країни, в яких відбуваються

структурні перетворення. Як правило, в таких країнах нагромадження власного капіталу недостатні.

Отже, основною причиною міжнародного руху капіталу виступають відмінності в обсязі отриманого прибутку, доступі до технологій тощо (рис.11.2.). Поряд з цим діють і інші чинники, на яких акцентують увагу різні теорії:

Теорія ринкової влади С.Хаймера - суб'єкт інвестиційної діяльності, який вивозить капітал, керується прагненням домінувати на ринку та досягнути ринкової влади. Закордонне інвестування здійснюється з метою придушення конкуренції і збереження контролю над ринком. Практикуються і так звані “захисні інвестиції”: створення за кордоном виробничих потужностей, що є мало не збитковими, зі свідомою метою підризу позицій конкурентів на цих ринках.

Теорія інтерналізації – кожна фірма переслідує мету мінімізації трансакційних витрат (витрат на укладання угод). Зі зменшенням трансакційних витрат операції фірм починають набирати “внутрішнього характеру”, тобто відбувається інтерналізація ринків. Мета мінімізації трансакцій залишається основним мотивом переведення діяльності за кордон.

Концепція конкурентоспроможності галузі - пояснює міжнародний рух капіталу посиленням конкуренції технологічного характеру між суб'єктами ринку капіталів.

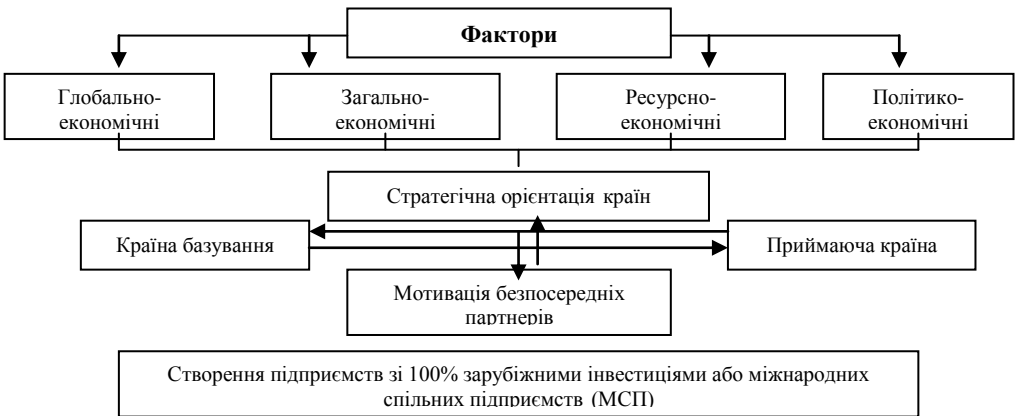

Рис. 11.2. Мотивація міжнародної підприємницької інвестиційної діяльності у системі макроекономічних факторів

Концепція технологічного нагромадження розглядає міжнародний рух капіталу як наслідок розвитку технології, інноваційного процесу. Фірма створює нові технології з метою закріплення контролю і власності на основі своїх специфічних технологічних переваг.

Концепція оборони національного суверенітету ґрунтується на тому, що зростання зарубіжних інвестицій у національній економіці може спричинити

зменшення частки внутрішнього виробництва. Саме тому уряди дотримуються політики протидії розширенню впливу країн-експортерів капіталу або регулюють експорт-імпорт капіталу.

Концепція валютного простору – головним стимулом переведення виробничих потужностей (капіталу в матеріальній формі) за кордон є наявність конкурентних переваг щодо країни-реципієнта. Такі переваги мають інвестори з країн із більш сильною валютою, ніж валюта країн-реципієнтів.

Інфраструктура міжнародного ринку капіталів складається з: кредитних інститутів, що приймають вклади і задовольняють потреби в інвестиційних кредитах; кредитних інститутів, що ведуть справи клієнтів на біржах; інвестиційних фондів і компаній, що вкладають отримані кошти в цінні папери, диверсифікуючи вклади з метою зменшення ризику; великих підприємств, що виступають на міжнародному ринку в якості самостійних суб'єктів; страхових компаній; громадських емітентів; інвестиційних банків, які для зменшення ризику вводять програми торгівлі цінними паперами.

Вивіз капіталу – найбільш характерна риса міжнародних економічних процесів XXI сторіччя, коли темпи його зростання почали перевищувати темпи зростання міжнародної торгівлі. В сучасних умовах збільшується кількість країн, що беруть участь в іноземних інвестиціях. До цього процесу підключаються країни Південно-Східної Азії, Центральної і Східної Європи, хоча частка останніх в русі іноземних інвестицій залишається невеликою.

Змінюються напрямки руху капіталу: якщо раніше, до другої світової війни, капітал рухався переважно у слаборозвинені країни (колонії), то тепер три чверті всіх іноземних інвестицій приходиться на розвинені країни світу. Країни, що переважно приймають капітал: США, Ірландія, Португалія, Італія, Велика Британія, Туреччина, країни, що розвиваються. Країни, які переважно вивозять (нетто-інвестори) - Японія, Франція, Німеччина. Якщо до 1985 року лідером у здійсненні іноземних інвестицій вважалися США, то тепер – країни Європейського Союзу, Японія.

Зазнають змін і форми руху капіталу: переважає вивіз портфельних інвестицій, зростає роль держави, яка сама часто виступає інвестором, а також стимулює, контролює інвестиційну діяльність. Велику роль в міжнародному русі капіталів відіграють транснаціональні банки (ТНБ) і транснаціональні корпорації (ТНК).

Форми міжнародного руху капіталу:

За джерелами походження – офіційний (державний); приватний (недержавний) капітал.

За характером використання коштів: підприємницький; позичковий (міжнародний кредит); міжнародна економічна допомога.

За термінами вивезення капіталу: короткостроковий (до одного року); середньостроковий (більше одного року); довгостроковий (більше 3 років).

За типом фінансових зобов'язань: кредитні операції; інвестиційні операції.

За цілями використання: прямі інвестиції; портфельні інвестиції.

Міжнародні інвестиції – це довгострокові вкладення капіталу за кордоном з метою отримання прибутку.

Розрізняють дві основних форми іноземних інвестицій: прями іноземні інвестиції; портфельні іноземні інвестиції.

Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) – капіталовкладення в іноземні підприємства, які забезпечують контроль над об'єктом розміщення капіталу і відповідний дохід. За міжнародними нормами частка іноземної участі в акціонерному капіталі фірми, що дає право такого контролю – 25%, за американськими – 10%, австралійськими і канадськими – 50%. Прямі іноземні інвестиції здійснюються у формі створення дочірніх компаній, асоційованих (змішаних) компаній, відділень, спільних підприємств тощо. Сьогодні найчастіше створюються змішані компанії за участю місцевого капіталу.

Змішані компанії, в яких іноземному інвестору належить більше від половини акцій, називають компаніями переважного володіння, а якщо 50% - іноземному інвестору і 50% - місцевому - компаніями однакового володіння, якщо іноземний інвестор має менше ніж 50% акцій – змішаним підприємством з участю іноземного капіталу.

ПІІ за міжнародною класифікацією поділяються на :

а) вкладання компаніями за кордон власного капіталу (капітал філій і частка акцій у дочірніх та асоційованих компаніях);

б) реінвестування прибутку;

в) внутрішньокорпоративні переміщення капіталу у формі кредитів і позик між прямим інвестором та дочірніми, асоційованими компаніями і філіями.

Інвестування може здійснюватися різними методами: через розвиток контрактних форм співробітництва; злиття і придбання підприємств; створення власних філій, дочірніх компаній, спільних підприємств.

Контрактні (неакціонерні) форми інвестування:

- *Експорт-імпорт* – торгівля товарами та послугами - найпростіша форма проникнення на міжнародні ринки.

- *Ліцензування* – купівля-продаж права на нематеріальну власність (патенти, авторські права, програми, торгові марки, ноу-хау) на певний період. Цей спосіб організації виробництва за кордоном, котрий зводить до мінімуму капітальні витрати, забезпечує одержання в обмін на ліцензію активів інших фірм або доходів з ринків, недоступних для експорту або інвестицій. Плата за ліцензію може бути у формі: *роялті* – періодичних платежів у вигляді фіксованих ставок (3-5%) від доходу, пов'язаного з комерційним використанням ліцензії, або *паушальних платежів* – одноразових платежів за ліцензію.

- *франчайзинг* – це передача продавцем (франшизером) права на використання своєї торгової марки покупцю (франшизі). Торгова марка для бізнесу покупця є найбільш важливим активом, завдяки чому продавець надає постійну допомогу покупцю в його бізнесі. Історія франчайзингу починається з XIX століття. В США 35% обороту роздрібної торгівлі – це франчайзинг (у Європі – 10%). Ця система охоплює майже всі види послуг, у тому числі ресторани і кафе, автосервіс тощо.

- *контракти на управління* – є засобом, за допомогою якого фірми можуть надіслати частину свого управлінського персоналу для надання підтримки фірмі в

іншій країні або надання спеціалізованих управлінських функцій на певний період за встановлену плату. Талановиті менеджери – найважливіший актив фірми.

- *підрядне виробництво* - зв'язки на основі внутрішньогалузевої спеціалізації. В його основі лежить поглиблення міжнародного поділу праці та внутрішньогалузевої спеціалізації (не за кінцевою продукцією, а деталями, вузлами, комплектуючими виробами, технологічними процесами). В сучасному машинобудуванні тільки 15-20% усіх деталей є оригінальними, решта – взаємозамінні, їх виробництво виокремлюється в процесі розвитку промислової кооперації.

- *“проекти під ключ”* – це укладання контрактів на будівництво підприємств, які передаються власникові для експлуатації у стані їх повної готовності. Це можуть бути фірми-виробники промислового устаткування, будівельні фірми, консалтингові фірми, державні установи по виробництву певного виду продукції.

Привабливість контрактних форм інвестування полягає у тому, що вони здатні захистити активи фірм. Проте, вони можуть породжувати проблеми: втрату контролю; можливе неадекватне використання ліцензій; можуть породжувати майбутніх конкурентів.

Тому, набуваючи досвіду, фірми збільшують свою безпосередню участь в міжнародних операціях через поширення інвестиційної діяльності, головним чином через створення власних зарубіжних фірм та у формі *спільного підприємства*.

Власні зарубіжні фірми створюються за кордоном у вигляді:

- *дочірньої компанії (subsidiary)* – реєструється як самостійна компанія і має статус юридичної особи з власним балансом. Контролює її батьківська компанія, яка володіє частиною акцій або всім капіталом;

- *асоційованої(змішаної) компанії (associate)* – відрізняється від дочірньої меншим впливом батьківської фірми, якій належить суттєва, але не основна частина акцій. Змішані компанії, в яких іноземному інвестору належить більше від половини акцій, називають компаніями переважного володіння, а якщо 50% - іноземному інвестору і 50% - місцевому – компаніями однакового володіння, якщо іноземний інвестор має менше ніж 50% акцій – змішаним підприємством з участю іноземного капіталу.

відділення (branch)– не є самостійними компаніями та юридичними особами і на всі 100% належать батьківській фірмі. Відділення можуть мати форму *представництва* головної компанії за кордоном, *партнерства*, у тому числі і з місцевими підприємцями, *рухомого майна* (кораблі, літаки, нафтові платформи), що належить головній компанії і функціонує за кордоном не менше 1 року.

11.2. План практичного заняття

Практичне заняття 7

Питання для обговорення

1. Загальні передумови розвитку міжнародної інвестиційної та виробничої діяльності.
2. Міжнародний рух капіталу.
3. Види зарубіжних інвестицій, їх масштаби.

4. Іноземні інвестиції в економіці України.
5. Головні форми виробничого співробітництва.

11.3. Термінологічний словник

Інвестиції :

портфельні – вкладення капіталу в іноземні цінні папери, які не надають інвестору права реального контролю об'єкта інвестування;

прямі – вкладення капіталу з метою отримання довгострокового економічного інтересу в країні вкладення капіталу, що забезпечує контроль інвестора над об'єктом розміщення капіталу;

Інвестиційна позиція – співвідношення активів, якими володіє країна за кордоном, та активів, якими володіють іноземці в даній країні.

Капітал:

довгостроковий – вкладення капіталу на термін понад 5 років;

короткостроковий – вкладення капіталу на термін до 1 року;

кредитний (позичковий) – засоби, які надаються в кредит з метою отримання процентів;

офіційний (державний) – кошти з держбюджету, які переміщуються за кордон або приймаються з-за кордону за рішенням уряду, а також за рішенням міжурядових організацій;

підприємницький – це засоби, які вкладаються у виробництво з метою отримання доходу. Вивезення підприємницького капіталу означає створення власниками капіталу підприємств на території іншої країни;

приватний (недержавний) – це засоби приватних фірм чи організацій, які направляються за кордон або приймаються з-за кордону за рішенням їх керівних органів; це інвестиції капіталу, надання торгових кредитів, міжбанківське кредитування тощо.

Кредити – фінансові активи, які виникають внаслідок прямого позичання коштів кредитором позичальнику, в результаті якого кредитор або не отримує жодного письмового гарантійного зобов'язання, або отримує борговий цінний папір.

Міжнародна корпорація:

багатонаціональна – головна компанія належить капіталу двох і більше країн, а філії також знаходяться в інших країнах;

транснаціональна – головна компанія належить капіталу однієї країни, а філії розташовані у багатьох країнах світу.

Підприємство з міжнародними інвестиціями – акціонерне або неакціонерне підприємство, в якому прямому інвесторові-резиденту іншої країни належить більше 10% звичайних акцій і голосів (у акціонерному товаристві) або їх еквівалент (в неакціонерному товаристві).

Прямий інвестор – державні й приватні організації, фізичні та юридичні особи, а також їх об'єднання, які володіють підприємством з прямими інвестиціями за кордоном.

11.4. Інформаційні джерела

[12, с. 65-80]; [5 с.152-155]; [25 с.132-148]; [28с.30-52]; [37 с.246-289]; [43 с.65-80].

Тема 12. Міжнародні науково-технічні відносини

12.1. Методичні поради до вивчення теми

Міжнародні науково-технічні відносини – це міжнародні відносини з приводу трансферту (обміну результатами) науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок (НДДКР); спільного проведення країнами, підприємствами чи організаціями НДДКР з подальшим сумісним чи роздільним використанням їх результатів; спільних розробки і використання науково-технічних нормативів, вимог і стандартів; обміну загальною науково-технічною, маркетинговою інформацією (рис. 12.1).

Міжнародні науково-технічні відносини являють собою основу для розвитку одного з найважливіших і швидко зростаючих в останні десятиріччя секторів економіки – світового ринку науково-технічної інформації та знань.

У комерційно-правовому аспекті виділяють такі види міжнародних науково-технічних відносин:

1. *Патентні відносини* – відносини з приводу патентування технічних рішень і винаходів з міжнародним визнанням виключного права власника патенту на його використання і передачу за плату чи іншу еквівалентну їй форму відшкодування права іншим права іншим юридичним особам можливості тимчасового використання цього патенту.

2. *Ліцензійні відносини* – основна комерційна форма, в якій реалізуються міжнародні науково-технічні відносини. Вони являють собою договори між власником ліцензії (ліцензіаром) і контрагентом (ліцензіатом) на використання в певній межі патентних прав. Ліцензія передається на обумовлений строк, фіксуються межі використання і встановлюється певна плата. Форми платежів за надані ліцензії: *паушальні платежі* (загальна сума за використання ліцензії без урахування прибутку, котра сплачується відразу), *роялті* (збір з одиниці виробленої на основі ліцензії продукції чи відсоток від прибутку).

3. *Відносини з приводу “ноу-хау”* – надання, здебільшого на ліцензійній основі, різноманітної інформації, необхідної для ефективної організації виробництва та збуту певної продукції. Це можуть бути технічні та технологічні рішення, виконані на рівні винаходів, але не захищені патентами.

В організаційно-виробничому аспекті міжнародні науково-технічні відносини класифікуються:

- 1) обмін загальною науково-технічною інформацією;
- 2) укладання і реалізація контрактних угод щодо проведення НДДКР контрагентом з наступною передачею всієї інформації і права розпорядження результатами розробок замовнику;

3) спільне проведення на основі прямих зв'язків партнерами з різних країн коопераційних НДДКР щодо конкретного винаходу з наступним спільним володінням патентом і правом надання ліцензії;

4) здійснення міжнародних (за участю кількох країн або фірм) науково-технічних програм з розробки важливих спеціальних проблем на основі спеціалізації та кооперації НДДКР;

5) реалізація міжнародних комплексних науково-технічних програм.

	1. Обмін загальною науково-технічною інформацією, накопичення останньої в банках даних для спільного використання, наприклад, для консультацій, зокрема обмін програмними продуктами
	2. Укладання і реалізація контрактних угод щодо проведення НДДКР контрагентом з наступною передачею всієї інформації і права розпорядження результатами розробок замовнику (зокрема, права оформлення патенту і ліцензії на виробництво)
	3. Спільне проведення на основі прямих зв'язків партнерами з різних країн коопераційних НДДКР щодо конкретного винаходу з наступним спільним володінням патентом і правом надання ліцензії
	4. Реалізація міжнародних (за участю кількох країн або фірм) науково-технічних програм з розроблення важливих спеціальних проблем (наприклад, телекомунікаційна технологія чи біотехнологія) на основі спеціалізації та кооперації НДДКР
	5. Виконання міжнародних комплексних науково-технічних програм

Рис. 12.1. Форми прояву науково-технічних відносин

Три останні види становлять основу процесу науково-технічної інтеграції.

В середині 90-х рр. витрати на НДДКР у розвинутих країнах становили біля 3 % ВВП.

Світовий ринок технологій (СРТ) – сукупність міжнародних ринкових відносин його суб'єктів з приводу прибуткового використання прав власності на його об'єкти – технології продуктів, процесів та управління.

Структуру СРТ утворюють усталені інституційні елементи та економічні категорії, які опосередковують рух і взаємодію світових технологій.

Інституційні елементи СРТ:

- Об'єкти, тобто продукти (товари) чи процеси – носії технологій;
- Суб'єкти – юридичні чи фізичні особи, що оперують об'єктами;
- Комерційний та некомерційний трансферт технологій;
- Форми трансферту та правового захисту інновацій і технологій: патенти, ліцензії, “ноу-хау”, лізинг, копірайт, франчайзинг, форми наукоємного сервісу;
- Канали трансферту інновацій і технологій: торгівля інноваційноємною продукцією, ліцензійна торгівля, наукоємний сервіс, науково-технічне та інформаційне співробітництво, комплексний трансферт технологій, зокрема прямі іноземні інвестиції, спільне підприємництво, різні контракти тощо.

Технологія – система інноваційно-ресурсних процедур створення нових продуктів і процесів.

Основні форми трансферу технологій:

- Патентна угода - міжнародна комерційна угода щодо уступки власником патенту права на його використання покупцеві. Патент – свідоцтво про право власності автора новації, яке підтверджує її новизну, виключне право автора на використання; видається державним органом на строк до 15-20 років і діє тільки на території даної країни; потребує періодичних патентних сплат.

- Ліцензійна угода – міжнародна комерційна угода щодо надання власником патентів, непатентних знань і досвіду, технологій покупцеві права на їх використання у визначених межах. Виділяють три види ліцензійних угод:

- угода виключної ліцензії, при якому ліцензіат отримує виключне право на використання винаходу у межах, які оговорені в угоді. Власник ліцензії вже не може надавати іншим особам аналогічні права при продажі ліцензії.

- Угода простої ліцензії дає право ліцензіату використовувати на певних умовах винахід чи ноу-хау. Але у власника ліцензії залишається право як її самостійного використання, так і видачі аналогічних за умовами ліцензій іншим зацікавленим покупцям.

- Угода повної ліцензії, при якому ліцензіар позбавляється права використання предмета ліцензії на період дії ліцензії.

- *Передача “ноу-хау”* – прикладних знань, досвіду та “секретів” технологій, що не патентуються, але мають практичну цінність;

- *Лізинг* – довгострокова оренда устаткування, насамперед високотехнологічного, з метою його прибуткового використання за мінімальний стартових капітал;

- *Договори з приводу копірайту* – уступка виключного права автора на інтелектуальну власність, зокрема друковану продукцію;

- *Франчайзинг. Виділяють кілька видів франчайзингу:*

1. *Виробничий франчайзинг.* Фірма, яка володіє технологією виготовлення певного продукту, надає її фірмі-клієнту для виготовлення та реалізації даного продукту на певній території;

2. *Товарний франчайзинг.* Він передбачає використання для збуту товарів торговельної марки їх виробника зі збереженням за останнім права власності на технологію їх виготовлення;

3. *Франчайзинг у сфері послуг.* Механізм у цій сфері в основному є аналогічним тому, що використовується у сфері товарного обігу. Відмінність полягає лише в об'єкті співробітництва.

- Надання наукових послуг у сферах виробництва, обігу та управління, включаючи інжиніринг, консалтинг, інформінг, менеджмент, підготовку персоналу тощо.

Інжиніринг – діяльність по наданню послуг виробничого, комерційного та науково-технічного характеру. Інжинірингові послуги можна розділити на два види:

- 1) послуги, що пов'язані з підготовкою певного технологічного процесу;

2) послуги, метою яких є забезпечення рентабельного виробництва. Предметом угоди може бути або весь комплекс послуг, що пов'язані з проектуванням та будівництвом, або одна чи кілька ланок з цього комплексу.

Суб'єкти СРТ:

– *На мікрорівні* – університети та наукові заклади, бізнес-центри, венчурні фірми, інноватори-індивідуали, на частку яких припадає до 2/3 світового обсягу “чистих” новацій. *Новація* – нові продукти (процеси) інтелектуальної діяльності та організаційного їх впровадження (доринкова стадія). *Інновації* – нові товари (процеси) як результат відтворення і комерціалізації новацій (ринкова стадія).

– *На мезорівні* – ТНК і МНК, національні компанії й науково-технічні комплекси (дослідницькі, технологічні парки та ін), які є провідними патентувачами, впроваджувачами, що забезпечують комерційну і виробничу реалізацію до 2/3 світового обсягу інновацій.

– *На макрорівні* – держави і національні науково-технічні системи.

– *На мегарівні* – міждержавні утворення та інтеграційні угруповання, в межах яких зусилля зосереджуються на окремих ключових напрямках НТР.

– *На метарівні* – міжнародні організації, насамперед системи ООН та СОТ, серед функцій яких особливо слід вирізнити технічне сприяння країнам, що розвиваються, а також формування світового ринку екологічно безпечних технологій. Основними *нормативними міжнародними актами*, які регулюють відносини у сфері міжнародного обміну технологіями є:

- Паризька конвенція по охороні промислової власності (1883 р);

- регіональна угода, яка регулює охорону промислової власності – Конвенція, яка передбачає видачу європейського патента Європейським патентним відомством на основі уніфікованих правил (1973 р);

- Кодекс поведінки у сфері передачі технологій, який розробляється Конференцією ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД).

Домінуючи позиції нетто-експортера технологій на СРТ належить США. Надходження в цю країну за продаж патентів та ліцензій зросли в 1985-2005 рр. вдесьтеро і сягають 35.2 млрд. дол. США, тобто 65% загальносвітового обсягу.

Етапи передачі технологій відображено на рис. 12.2.

Рис. 12.2. Етапи передачі технологій

Наступні місця зі значним відставанням займають Японія, Велика Британія, Німеччина, Франція, а також Італія, Нідерланди, Швеція, Швейцарія. Хоча ці країни є основними “постачальниками технологій на СРТ, більшість з них зостаються нетто-імпортерами, їхні платежі за придбані патенти і ліцензії значно перевищують надходження за продаж власних.

Позитивне сальдо ліцензійної торгівлі мають протягом останніх десятиріч лише США, Велика Британія та Швеція. *Характерним, як можна помітити з наведених даних, є надвисокий ступінь монополізації СРТ, що набагато вищий, ніж в інших сегментах міжнародної торгівлі.* До 90% нових технологій спрямовується внутрішньокорпоративними каналами, відповідна частина платежів надходить від закордонних філій до материнських компаній.

Сучасні ринкові перетворення в Україні не сприяють технологічним змінам, включенню країни в техноглобалістський тренд СРТ. Вони порушили усталений адміністративний механізм регулювання науково-технічного розвитку і не створили належного конкурентного ринкового середовища, здатного до інноваційного самовідтворення.

Найбільш “вузьке місце” в державно-господарському відродженні України становить відсутність сталої, ретельно обґрунтованої і перспективної економічної політики, ключову роль у якій має відігравати інноваційно-технологічна політика.

Концепція такої політики розроблена в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. *В її основу покладено три принципи:*

1. еколого-інноваційний імператив реформування економіки України. Тобто безумовна пріоритетність відтворення життєвого середовища, продовольчої й ресурсної бази і другорядність товарного насичення ринку на цьому етапі.

2. Інноваційно-випереджувальне спрямування науково-промислової революції в країні. Ідеться про обґрунтований вибір і концентрацію ресурсів на найперспективніших, адаптованих до умов України технологіях.

3. Масштабна “інтелектуалізація” професійно-кадрового потенціалу України.

Вагомим чинником технологічного відродження України є забезпеченість країни науково-інженерним персоналом. За даними ООН, вона є найвищою у світі й становить в Україні 6761 осіб на 1 млн. населення, тоді як у США – 3873 осіб, Швеції – 3081, Нідерландах – 2656.

Але на сьогодні у *ліцензійній торгівлі* України склалося негативне платіжне сальдо, яке постійно зростає. У 2005 р витрати на дані цілі з імпорту (роялті та ліцензійні послуги) становили 27,3 млн. дол., надходження – 1,3 млн. дол. З 226 ліцензійних угод, укладених 58 господарськими суб’єктами України на початок 2005 р., 53 стосувалися права на використання винаходів, 35 – ноу-хау, 109 – послуг типу інжиніринг. Причому тільки 60 з них підписано із зарубіжними ліцензіатами (32 країни).

Їх розподіл має такий вигляд: 20 з Росією, 6 – Польщею, 5 – Китаєм, по 3 – з Молдовою, США та Іраном.

Із 27 закуплених за цей рік закордонних ліцензій 14 стосуються прав використання винаходів, промислових зразків, товарних знаків, 13 – ноу-хау та

послуги типу інжиніринг. Провідними ліцензіарами для України залишаються партнери з Росії та Німеччини. До того ж майже всі ліцензійні технології не належать ні до новітніх, ні до наукомістких. Отже відбувається не трансферт, а дифузія вже “відпрацьованих” технологій.

Щодо *патентної* діяльності, то чисельність винаходів скоротилася за кілька останніх років майже в 1,5 рази.

Останніми роками в Україні набули відчутного розвитку *лізингові операції*. Їх загальний обсяг, за даними асоціації “Укрлізинг”, сягає 1 700 млн. дол., $\frac{3}{4}$ з яких становлять міжнародні трансакції. Але цей перспективний напрям трансферту технологій є, по-перше, одностороннім (імпорт) і, по-друге, має не науково-технічний, а експлуатаційно-виробничий характер.

Загострюється структурних перекис в інновації – більш ніж половина докторів і кандидатів наук зайнята в позаринковому, переважно вузькому секторі науки, в той час як у сфері заводського впровадження новацій їх лише 0,3 %. Значна частка елітних учених працює на закордонний інтелектуальний ринок: щорічно до 200 фахівців емігрують, до 10 тис учених виїжджають за межі країни для участі в наукових дослідженнях, роботи за контрактами, стажування.

І, нарешті, звернемося до *міжнародного науково-технічного співробітництва*. Правове середовище для такого співробітництва створюють близько 40 міжурядових і міжвідомчих угод з відповідними структурами й фондами низки країн, із міжнародними організаціями. Обсяг фінансування за цими угодами спільних програм підтримки фундаментальних та прикладних досліджень порівняний з обсягом національних бюджетних асигнувань на науково-технічну сферу. Загальне позитивне сальдо, тобто перевищення надходжень на виконання замовних робіт на витратами зі спільних розробок, у 1998-1999 рр. варіювалося від 48 до 34 млн. дол. Це свідчить про досить високий рейтинг вітчизняних наукових шкіл у світі.

Таким чином, ефективне поєднання систем вищої школи, науки та інноваційного бізнесу має сприяти нарощуванню науково-технічного потенціалу України, прискоренню її інтеграції у СРТ.

12.2. Термінологічний словник

Патентні відносини – відносини з приводу патентування технічних рішень і винаходів з міжнародним визнанням виключного права власника патенту на його використання і передачу за плату чи іншу еквівалентну їй форму відшкодування права іншим права іншим юридичним особам можливості тимчасового використання цього патенту.

Ліцензійні відносини – основна комерційна форма, в якій реалізуються міжнародні науково-технічні відносини. Вони являють собою договори між власником ліцензії (ліцензіаром) і контрагентом (ліцензіатом) на використання в певний межах патентних прав. Ліцензія передається на обумовлений строк, фіксуються межі використання і встановлюється певна плата. Форми платежів за надані ліцензії: *паушальні платежі* (загальна сума за використання ліцензії без

урахування прибутку, котра сплачується відразу), *роялті* (збір з одиниці виробленої на основі ліцензії продукції чи відсоток від прибутку).

Відносини з приводу “ноу-хау” – надання, здебільшого на ліцензійній основі, різноманітної інформації, необхідної для ефективної організації виробництва та збуту певної продукції. Це можуть бути технічні та технологічні рішення, виконані на рівні винаходів, але не захищені патентами.

Світовий ринок технологій (СРТ) – сукупність міжнародних ринкових відносин його суб'єктів з приводу прибуткового використання прав власності на його об'єкти – технології продуктів, процесів та управління.

Інжиніринг – діяльність по наданню послуг виробничого, комерційного та науково-технічного характеру.

12.3. Питання для самостійного опрацювання

1. Передумови науково-технічного співробітництва (НТС).
2. НТС як форма МЕВ.
3. Традиційні і нові форми НТС країн світу.
4. Міжнародний рух технологій та механізм їх передачі.
5. Комерційний зміст науково-технічних відносин.

12.4. Інформаційні джерела

[11, с.77-280]; [14 с.55-68]; [17 с.19-273]; [32 с.139-159], [35 с.102-104]; [41 с.45-128].

Тема 13. Міжнародна міграція робочої сили

13.1. Методичні поради до вивчення теми

Одним із важливих елементів глобальної економічної системи, на яку перетворився світ наприкінці другого тисячоліття, є міжнародний ринок праці з його уніфікованою шкалою критеріїв щодо якості трудових ресурсів, розвитком нових форм зайнятості, гнучкістю та надзвичайною мобільністю сукупної робочої сили. Міжнародний ринок праці, який об'єднує понад 1,5 млрд. працездатного населення світу, потребує формування регулятивного та координаційного механізмів з узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, їх перерозподілу між різними країнами, регіонами, ланками світового господарства та ефективного використання, розширює можливості обміну знаннями, інформацією і досвідом між народами.

Світовий (міжнародний) ринок праці — це система відносин, що виникають між державами з приводу узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту. Ці відносини склалися у зв'язку з нерівномірністю розміщення робочої сили по країнах світу та відмінностями в її відтворенні на національному рівні. В умовах

глобалізації виробництва, зростання взаємозалежності в сучасному світі національні ринки праці дедалі більше втрачають свою замкненість та відокремленість. Між ними виникають транснаціональні потоки робочої сили, котрі набирають постійного, систематичного характеру. Таким чином, поряд з міжнародним ринком товарів, послуг і капіталів значних масштабів набуває тепер і міжнародний ринок робочої сили, який являє собою не просто суму національних ринків, а систему, що базується на їхніх взаємозв'язках та взаємодоповненнях.

Виникнення і розвиток міжнародного ринку робочої сили є результатом зростання міжнародної мобільності двох головних факторів виробництва — капіталу і праці. Підвищення міжнародної мобільності капіталу в соціальному плані означає, що він пред'являє тепер попит не тільки на робочу силу країни свого базування, а й на іноземну робочу силу, яка нерідко має певні переваги порівняно з національною (більш дисциплінована, менш вибаглива щодо оплати праці і т. д.). Попит на іноземну робочу силу почав помітно зростати тоді, коли виник масований експорт приватного виробничого капіталу й почалося створення у всіх країнах підприємств з використанням місцевої робочої сили.

Капітал, як правило, рушав у ті місця концентрації робочої сили, де вона значно дешевша від робочої сили в країні-експортері. Навіть у «нових індустріальних країнах» ставки заробітної плати промислових робітників у 80-х роках були в 5—10 разів нижчі, ніж у розвинутих країнах Заходу. Практична необмеженість на периферії світового господарства дешевих трудових ресурсів сприяє їх широкому включенню в орбіту функціонування продуктивного капіталу економічно розвинутих країн, насамперед на основі розвитку мануфактурних форм організації праці.

У структурі міжнародного ринку праці вирізняються два найзначніші сегменти. Перший сегмент охоплює *робочу силу, яка характеризується відносно постійною зайнятістю, стабільністю трудових навичок, високим рівнем кваліфікації й зарплати, а також доволі чіткою ієрархією кваліфікації*. Це загалом привілейований шар працівників з розвинутих країн, а також країн із середнім рівнем розвитку (Сінгапур, Тайвань, Гонконг). Слід згадати й інший, щоправда нечисленний, шар зайнятих у різних міжнародних організаціях (ООН, спеціалізованих органах ООН, Міжнародному валютному фонді, СОТ, ЮНЕСКО та ін.). Наймання працівників у такі організації відбувається на чисто міжнародній основі і, як правило, з урахуванням лише професійної придатності. Цей ринок праці має певну тенденцію до розширення з огляду на зростання міжнародних зв'язків та загострення глобальних проблем.

Другий доволі великий сегмент міжнародного ринку праці — *робоча сила, яка походить з районів світу з відносно низьким рівнем економічного розвитку*. Серед цих працівників треба вирізнити специфічний загін так званої нелегальної робочої сили, чималі потоки якої спрямовуються в індустріальні країни, зокрема США. До цієї категорії працівників можна приєднати також «екологічних біженців», котрі через катастрофічні природні умови (наприклад, посуха) змушені покидати свої насаджені місця, шукати роботу в інших країнах та регіонах.

Працівники, що пересуваються між країнами нелегально, по суті не мають юридичних і політичних прав. За необхідності приватні компанії легко можуть

позбавитись їх, удавшись до депортації.

Економічна функція нелегального ринку праці зводиться переважно до обслуговування потреб величезної маси дрібних та середніх підприємств в індустріальних країнах, які, на відміну від великих підприємств, неспроможні застосовувати в широких масштабах дорогі працевбережувальні технології. Ці підприємства не можуть також за потреби переводити свої капітали у країни з дешевою робочою силою, як це часто роблять гігантські ТНК. Держава, як правило, мовчазно сприяє використанню праці нелегалів.

На ринку праці можна вирізнити ще дрібніші сегменти, класифікуючи робочу силу за віковими й професійними особливостями, ознаками тієї або іншої культури, традиції, а також національними, расовими та статевими ознаками. Такий поділ чималою мірою пов'язаний з діяльністю ТНК, які мають попит на чітко визначені категорії робочої сили. Так, філіали західних компаній у країнах, що розвиваються (зокрема, в зонах «вільної торгівлі»), прагнуть використати насамперед працю молодих незаміжніх жінок, які не висувають високих вимог щодо оплати праці і водночас є слухняними, надійними, спритними в роботі і т. д. Жіноча робоча сила стала важливим сегментом нинішнього світового ринку праці, особливо в країнах, що розвиваються.

Сучасна структура світового ринку праці характеризується, насамперед, виникненням такого нового й особливого його сегмента, який пов'язаний з використанням висококваліфікованих спеціалістів (наукових працівників, інженерів, аналітиків систем та ін.), а також фахівців у галузі інформатики, менеджерів і т. д. Розвиток розгляданого сегмента ринку робочої сили значною мірою зумовлюється стрімким зростанням світової торгівлі послугами. Специфіка цього сектора ринку праці полягає в тому, що завдяки розвинутій мережі телекомунікацій певна частина інтелектуальної робочої сили може брати участь у виробничому процесі, що здійснюється на будь-якій відстані від місця її перебування.

Під впливом інформаційної революції у світовому господарстві по суті формується нове середовище. Змінюється звичний характер конкурентної боротьби. Поряд із традиційним пошуком ринків збуту тепер іде напружений пошук цінних видів ресурсів, серед яких перше місце належить інформаційним ресурсам та їхнім носіям — людям. Компанії, що діють у високотехнологічних галузях, посилено полюють за інтелектуальними ресурсами. Без них тепер не можна вижити в конкурентній боротьбі. Виникає, таким чином, попит на добре підготовлених спеціалістів, котрі можуть засвоювати великі обсяги інформації, володіють технікою її обробки. Одночасно зростає попит на інші категорії працівників (фахівців у галузі комунікацій, фінансів, освіти, науки і т. д.).

Інтернаціоналізація резервної армії праці відбувається паралельно з глобалізацією виробництва та розвитком світового ринку товарів і капіталів. Ринок праці перетворився на важливу складову частину світового ринку. Процес розширеного відтворення капіталу відбувається тепер не тільки в межах національних кордонів, а й у взаємодії з відтворювальними процесами інших країн, тобто набирає глобальних масштабів (так званий відкритий тип відтворювального процесу). Одним з регуляторів цього процесу є інтернаціоналізація виробничого циклу. Поряд з

торгівлею і рухом капіталу міжнародний рух робочої сили стає важливим елементом, що забезпечує формування єдиного світового циклу. Рух робочої сили між країнами і спричинені ним потоки значних коштів у вигляді заробітної плати вносять істотні корективи у формування економічної ситуації в окремих країнах. Безпосередніми збудниками циклічних коливань нерідко стають перекази заробітної плати з однієї країни в іншу. Водночас міграція робочої сили впливає (погіршує або поліпшує) на умови життя працюючих у країнах — експортерах та імпортерах робочої сили.

Внаслідок інтернаціоналізації виробництва мільйонні маси людей з економічно відсталих країн вступили в практично пряму конкуренцію з працівниками розвинутих країн. Провідну роль у цих процесах відіграють ТНК, які завжди мають можливість перенести своє виробництво в інші країни (особливо «нові індустріальні держави» - Південна Корея, Сінгапур, Бразилія), тим самим знижуючи ціну робочої сили. У 70-80-ті роки широко практикувався вивіз цілої низки виробництв (особливо в електронній і легкій промисловості) за кордони розвинутих країн, у периферійні райони світу. В цьому випадку не робоча сила йшла до капіталу, а навпаки, капітал ішов до місць нагромадження дешевої робочої сили. Одночасно відбувався і зворотний процес: робоча сила з менш розвинутих регіонів залучалася (часто нелегально) на некваліфіковані й малокваліфіковані роботи в розвинуті центри Заходу.

Перші роки ХХІ сторіччя позначилися появою якісно нових рис міжнародного ринку праці:

по-перше, суттєво збільшився лаг між проходженням економікою промислово розвинутих країн нижчої кризової точки і початком поліпшення ситуації на ринку робочої сили. Цей розрив для США в останньому циклі першої половини 90-х років склав одинадцять місяців, тоді як у період криз 1974-1975 рр. і 1980-1982 рр. скорочення безробіття йшло практично слідом за поліпшенням економічної кон'юнктури;

по-друге, нетиповою для фази поживлення є мляве зниження таких показників використання робочої сили, як чисельність змушених працювати неповний робочий тиждень, а також чисельність тих, хто претендують на робочі місця, але припинили активні пошуки роботи. В попередні цикли чисельність цих категорій робітників у міру виходу економіки з кризи швидко знижувалась;

по-третє, ситуація на ринку праці впродовж останнього десятиліття характеризується різким звуженням можливостей для звільнених повернутися на попереднє місце роботи.

Циклічна криза не тільки безпосередньо впливає на динаміку зайнятості, а й виступає каталізатором структурних змін у цій сфері, від яких дедалі більше узалежнюється функціонування ринку праці.

Основною з таких змін є *формування нової стратегії провідних фірм світу у сфері робочої сили*. Тепер у центр внутрішньофірмової стратегії ставиться завдання скорочення витрат на робочу силу, які становлять значний і, що найголовніше, зростаючий елемент виробничих витрат. Один із провідних шляхів скорочення цього виду витрат підприємці вбачають у отриманні зростання заробітної плати персоналу. В середині 90-х років у США, наприклад, заробітна плата 18% працюючих не досягала офіційно встановленого рівня бідності.

Крім того, підприємці прагнуть знизити витрати на робочу силу шляхом збільшення тривалості робочого тижня. Середня його тривалість у США в цей період складала 41,7 год., а понаднормові - 4,4 год. Такий високий показник був зареєстрований лише в перші повесенні роки, за умов нестачі робочої сили.

Для західних країн характерний інтенсивний процес перерозподілу робочих місць на користь більш кваліфікованої праці за одночасного «вимивання» місць для низькокваліфікованих працівників. За розрахунками експертів ОЕСР, у цих країнах щорічно оновлюється 10-15% усіх робочих місць Сектор кваліфікованої праці постійно зростає. Так, на менеджерів та кваліфікованих спеціалістів припадає 50-60% усіх вакансій, що відкриваються. Причому вимоги до робочої сили підвищуються не тільки в матеріальному виробництві, де питома вага кваліфікованих робітників традиційно більш висока, а й у сфері послуг. Йдеться насамперед про «інтелектуальні» галузі (наприклад, фінансово-банківська сфера), а також торгівлю та обслуговування. Тому сфера послуг не може слугувати пристановищем для некваліфікованої робочої сили, що виштовхується з інших галузей економіки, як це було ще в середині 80-х років.

Вирішення *проблеми безробіття* лідери західних країн пов'язують із підвищенням гнучкості ринку праці, що передбачає розширення прав підприємців у питаннях наймання і звільнення робочої сили. Підприємець, який має можливість у будь-який час звільнити зайву робочу силу, буде з більшим бажанням наймати додаткових працівників за появи перших ознак поліпшення економічної кон'юнктури.

На відміну від циклічного фактора, який стимулює попит на додаткову робочу силу, більш суперечливим є вплив різноманітних довгострокових факторів, таких як упровадження нових інформаційних технологій, структурні зміни в економіці, посилення міждержавної та міжфірмової конкуренції. Раціоналізація і технічне переозброєння виробництва приводять до того, що економічне зростання досягається головним чином за рахунок збільшення продуктивності праці, тим самим звужуються можливості використання додаткової робочої сили. Про це, зокрема, свідчить той факт, що темпи зростання зайнятості в останній період у фазі піднесення нижчі, ніж у попередніх циклах.

Щодо країн з перехідною економікою, то проблема довгострокового безробіття є для них ще гострішою, ніж для розвинутих країн. Особливо серйозна ситуація склалася тут із зайнятістю жінок. Серед інших груп населення, які вразило безробіття, - малокваліфіковані робітники та молодь, особливо з початковою освітою. Зростання безробіття на тлі падіння виробництва й високих темпів інфляції призвело у 90-ті роки до різкого зниження реальної зарплати у всіх цих країнах.

У формуванні міжнародного ринку праці втілюються такі характерні тенденції сучасного етапу розвитку людської цивілізації, як посилення соціальної орієнтації світової економіки, демократизація трудових відносин, інтернаціоналізація вимог до відтворення робочої сили, стандартизація умов життя і праці людей у різних частинах планети, розвиток та вдосконалення особистості на основі загальнолюдських цінностей. Крім того, об'єднання національних ринків праці в один – світовий – істотно позначається на макроекономічній політиці окремих держав у галузі праці та соціально-трудових відносин, знімаючи обмеження, спричинені національними

особливостями, та надаючи їй більш універсального характеру. Розвиток міжнародного ринку праці матеріалізується у зростанні масштабів та інтенсивності міжнародних міграційних процесів, які набувають дедалі глобальнішого характеру, залучаючи населення абсолютної більшості країн світу. Поглиблення науково-технологічної революції, кардинальні зміни на політичній карті світу, структурні трансформації в міжнародній економіці зумовили появу нових рис і особливостей міжнародної трудової міграції, модифікацію її закономірностей і тенденцій. Ці зміни стосуються напрямків міжнародних міграційних потоків, обсягів та географії переселенських рухів, професійно-кваліфікаційного складу мігрантів, їхньої ролі в економічних процесах.

На сьогодні сформувалися й активно функціонують кілька регіональних ринків праці (Південно- та Північноамериканський, Європейський, Близькосхідний, Африканський), які являють собою арену масових міграційних процесів, усталеного міждержавного обміну трудовими ресурсами. За даними міжнародної статистики, на кінець XX ст. у світі налічувалося близько 25 млн. працівників-мігрантів, а якщо додати членів їхніх родин, мігрантів-сезонників та нелегальних мігрантів, то ця цифра збільшується в 4-5 разів і сягає понад 120 млн. осіб.

До традиційних спонукальних мотивів та причин міжнародної міграції трудових ресурсів належать: різниця в рівнях економічного розвитку окремих країн; нерівномірність у темпах і обсягах нагромадження капіталу на різних ділянках світового господарства; наявність національних відмінностей у розмірах заробітної плати; діяльність ТНК і пов'язана з нею міжнародна мобільність капіталу; масове хронічне безробіття в слаборозвинутих країнах. До цих чинників в останнє десятиріччя долучилися: політична та економічна кризи колишньої соціалістичної системи; поглиблення регіональної та світової економічної інтеграції; зростання попиту з боку лідерів світової економіки на інтелектуальну робочу силу; стрімкий розвиток сучасних засобів зв'язку, комунікацій та транспорту; інформаційний фактор, а також чинники неекономічного характеру: воєнні та релігійні конфлікти, розвал федеративних держав, національні, сімейні та етнічні проблеми. Структура світової системи міграційних процесів відображена на рис. 13.1.

Міжнародна міграція робочої сили набуває дедалі глобальнішого характеру. Сьогодні вона охоплює абсолютну більшість країн світу. Інтенсивне переміщення трудових ресурсів відбувається між державами Європи, Північної й Південної Америки, Африканського материка, Південно-Східної й Західної Азії. Наприкінці 90-х років загальна кількість мігрантів у світі оцінювалася у 125 млн. осіб, що становить близько 2% населення планети, а на початку XXI сторіччя перевищила значення 150 млн. чол. Ця цифра зросла насамперед за рахунок інтегрування в загальносвітовий міграційний процес країн Центральної та Східної Європи.

На досить високому рівні зберігається приплив іммігрантів до США та Канади, що історично були й залишаються районами масової імміграції населення та робочої сили. Хоча в повоєнні роки в цих країнах були прийняті законодавчі заходи, що обмежують імміграцію, приплив населення туди з інших країн значно зріс порівняно з останнім передвоєнним десятиріччям. З 1946 по 1982 р. в США емігрувало 3,3 млн. чол., в Канаду - більш ніж 2 млн. тільки з європейських країн. У

загальному потоці іммігрантів, що в'їжджають у США, основна частка припадає на вихідців із країн Латинської Америки, що пов'язані із США історично усталеними традиціями та географічною близькістю. Їхня кількість, з урахуванням як легальних, так і нелегальних емігрантів, перевищує два десятки мільйонів чоловік. Приплив іммігрантів в США і Канаду впродовж 90-х років та перших років XXI сторіччя оцінюється в 900 тис. осіб щорічно. Міграційне сальдо тільки в США становить до 600 тис. на рік. Останні два десятиліття імміграція в США зростала також за рахунок вихідців з Японії, Індонезії, Філіппін, Південної Кореї, а також країн Південної і Східної Європи.

Рис. 13.1. Структура світової системи міграційних процесів.

Динамічним є також обмін робочою силою між самими латиноамериканськими країнами, особливо у формі сезонної та нелегальної міграції. Найбільшу кількість іноземних робітників поглинають Аргентина та Венесуела. Загальна чисельність іноземних іммігрантів в усіх країнах Латинської Америки дорівнює понад 4 млн. чол.

Зовсім новим пунктом концентрації інтернаціональних загонів робочої сили в повоєнні часи став регіон Перської затоки. Великомасштабна міжнародна міграція робочої сили почалась тут у 50-ті роки, коли внаслідок збільшення видобутку нафти потреба в робочій силі перевищила кількість місцевої. Міграція робочої сили в цей регіон швидко зростала після 1973 р., коли великі прибутки від нафти дали змогу здійснювати масштабні програми розвитку. В 1975 р. немісцеве населення шести основних центрів імміграції в регіоні (Бахрейн, Кувейт, Оман, Катар, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати) становило 2 млн. чол., у 1980 р. — 4 млн., або 44% загальної кількості населення. Наприкінці 90-х років у цих шести країнах, а також у Лівії налічувалося вже 5 млн. чол. іммігрантів, частка яких становить понад 50% усієї робочої сили. Переважну частину арабської міграції забезпечують Єгипет, Ірак, Сирія, Йорданія, Палестина.

Щодо Африканського континенту, то тут регіоном найактивніших міграційних рухів є країни Південної та Центральної Африки. Слідом за залученням іноземного капіталу вдалися до імпорту робочих рук ПАР, Зімбабве, Гана, Камерун, Кенія, Ліверія, в яких працює понад 3 млн. чол., що приїхали з сусідніх африканських країн. Загальна кількість мігрантів у всіх країнах Африки досягає 6 млн. чол.

Проте найпотужнішим споживачем іноземної робочої сили стали в другій половині ХХ ст. країни Західної та Північної Європи. Тут працює 15 млн. іноземних працівників (ця цифра коливається залежно від економічної кон'юнктури). Західна Європа перетворилася з району еміграції на найбільший центр притягання іноземної робочої сили й успішно конкурує із США у сфері використання дешевих людських ресурсів слаборозвинутих країн світу. У розвитку повоєнної міждержавної міграції в даному районі можна вирізнити дві стадії, що відмінні за рівнем інтенсивності та спрямованістю міграційних потоків, а також за кількістю країн, залучених до міграційних зв'язків.

Перша стадія (1945—1960 рр.) характеризується потужною європейською еміграцією за океан та відносно невисоким рівнем міждержавних пересувань робочої сили в межах західноєвропейського регіону. За цей період тільки в США виїхало 6,6 млн. європейців, утому числі 1,8 млн. — із Великої Британії, майже 1,5 млн. — з Італії, більш ніж півмільйона — з Іспанії та Португалії, 780 тис. чол. — із ФРН.

Після 1960 р. настала *друга стадія* в розвитку сучасної трудової міграції, яку характеризують небувале зростання масштабів, темпів, економічної значущості внутрішньоконтинентального міжкраїнного обміну робочою силою та помітне скорочення міжконтинентальної міграції. За 10 років (1960-1969 рр.) із 17 млн. чол., що емігрували з європейських країн, тільки 3,5 млн. поїхали за океан, решта ж (13,5 млн.) пересувалися в межах Європи. Останні двадцять років понад 1 млн. чол. щорічно переїжджає в пошуках роботи з однієї європейської країни в іншу, загальна ж кількість мігрантів у Західній Європі в повоєнний період оцінюється в 30 млн. чол. На початку 60-х років у розвинутих країнах Західної Європи, що переживали економічне піднесення, внаслідок сприятливої господарської кон'юнктури та відносно високих темпів нагромадження капіталу різко зріс попит на додаткову робочу силу, задовольнити який за рахунок власних трудових ресурсів вони були неспроможні. Про бурхливе зростання імміграції в країни Західної Європи свідчать такі дані. Якщо

в 1960 р. у ФРН налічувалося 276 тис. імігрантів, то в 1965 р. їхня чисельність перевищувала 1,1 млн. чол., а в 1987 р. становила вже понад 4,1 млн. чол. Особливо посилився приплив іноземців у ФРН у 1989 р., коли він досяг 842 тис. чол. Упродовж 90-х років в іміграційне русло в Німеччину включились також вихідці з постсоціалістичних країн — Угорщини, Чехії, Польщі, України, Росії, що довело загальну чисельність імігрантів до 6 млн. осіб. У Франції з 1954 по 1965 р. чисельність іноземної робочої сили зростає з 790,5 тис. чол. до 3 млн. чол., на початку 90-х років вона становила вже 4,1 млн. чол., або 7,7 % усього населення країни. Тільки в 1997 р. Франція прийняла 3,6 млн. імігрантів.

Розширився імпорт робочої сили і в інші високорозвинені країни Західної Європи: Англію, Швецію, Швейцарію, Бельгію, Нідерланди, Люксембург. Присутність у них більш ніж 15-мільйонної армії іноземних працівників свідчить про перетворення імігрантів на важливий чинник економічного розвитку названих країн.

Постійна, або безповоротна, міграція була абсолютно переважною формою аж до Першої світової війни. Значні маси європейців назавжди покидали свої країни й переселялися на постійне проживання у США, Канаду, Австралію, поступово інтегрувалися в структуру населення цих країн, стаючи його постійною частиною. Переселення у зворотному напрямку було мізерним.

Теперішня міграція набула *тимчасового* характеру: мігранти здебільшого мають намір по закінченні певного строку повернутися на батьківщину. Таким чином, відмітною рисою сучасної міжнародної трудової міграції є ротаційний характер. Така форма міграції не є новою, вона виникла ще на початку століття, але масових масштабів набрала в 60-ті роки.

Ротація буває прискореною та уповільненою. У прискорену (до трьох років) потрапляє вся завербована та ретельно відібрана іноземна робоча сила, уповільнена триває довше й охоплює працівників, відібраних уже в процесі виробництва. На їхню частку, як правило, припадає не більш ніж 30 % усієї чисельності працівників-іноземців. Спостерігається тенденція до збільшення часу перебування мігрантів у країнах-реципієнтах. Посилюється їх прагнення до натуралізації. Певній частині імігрантів справді вдається домогтися натуралізації, і вони стають, таким чином, постійним елементом населення країн-реципієнтів.

Зростання відкритості українського суспільства неминуче приводить до дедалі більшого втягнення України в міжнародний обмін робочою силою. Перехід до ринкової економіки створює реальні умови для формування ринку праці. Одною з важливих рис його становлення є різке зростання міграційних процесів як усередині країни, так і за її межі. Посилення територіальної міграції населення зумовлюється такими причинами:

по-перше, структурною перебудовою економіки і пов'язаними з нею зростанням безробіття, процесами роздержавлення власності й приватизації, які супроводжуються збільшенням мобільності капіталу, його інтенсивним міжгалузевим і географічним переливанням;

по-друге, нерівномірністю в розміщенні продуктивних сил, суттєвими відмінностями в соціально-економічних умовах життя в селі і в місті, в різних регіонах країни;

по-третє, різким погіршенням екологічної ситуації в окремих регіонах;
 по-четверте, інтенсифікацією міграційних процесів на національному ґрунті;
 по-п'яте, розширенням зовнішньоекономічних зв'язків України, а також лібералізацією режиму виїзду громадян за кордон.

Становлення ринкових методів господарювання відбувається в умовах гострих кризових явищ в економічному, соціальному і політичному житті. Ринкова трансформація економіки України здійснюється вкрай непослідовно й безсистемне, що призводить до зростання негативних явищ, поглиблення господарського хаосу.

Почуття постійного занепокоєння в населення країни викликають два чинники, що загрожують його фізичній та економічній безпеці: безпрецедентне зростання бандитизму і насування масового безробіття.

Після зняття штучних перешкод на шляху возз'єднання сімей кількість емігрантів з України зростала дуже швидко. Здебільшого емігрували євреї, німці, угорці, греки. За даними статистики, з 95,4 тис. осіб, які покинули Україну в 1990 р., 92 % виїхали в Ізраїль. У 1987 р. дозвіл на виїзд за кордон на постійне проживання отримали 6,8 тис. громадян України, в 1988 р. — вже 17,7 тис., а в 1989 р. — 50 тис., у 1990 р. — 95,4 тис. Правда, в 1991 р. цей показник упав до 50 тис. чол. Стабілізація і навіть скорочення кількості тих, хто виїжджає за кордон на постійне проживання, свідчить, з одного боку, про певну вичерпаність ресурсів етнічної еміграції, а з іншого - про посилення обмежувальної імміграційної політики країн-реципієнтів.

За матеріалами преси та оцінками експертів, за кордоном сьогодні працює від 5 до 7 млн. українських громадян, переважна частина яких влаштовується на роботу нелегально.

Загальна чисельність емігрантів з України до цього часу точно не відома, оскільки спеціальної статистики не ведеться. Більше того, не відома кількість емігрантів, які виїжджають за кордон на постійну або тимчасову роботу.

Головні чинники масової еміграції: велика різниця в умовах життя і рівні заробітної плати в Україні й країнах Заходу; відсутність перспектив професійною зростання для багатьох здібних людей; економічна нестабільність у країні й невизначеність шляхів виходу з неї; відсутність безпеки громадян.

На жаль, нам не вдається уникнути не тільки виїзду простої робочої сили, а й «відпливу умів», причому в багатьох випадках безповоротного. Економічні й професійні мотиви «відпливу умів» полягають у незадоволенні спеціалістів не тільки матеріальним станом, а й своїм статусом у суспільстві, низьким соціальним престижем, неможливістю сповна реалізувати творчі можливості.

Нині міжнародна міграція робочої сили перетворилася на суттєвий економічний, соціальний та гуманітарний фактор розвитку як країн походження, так і тих, що приймають. Кожна з сторін, яка бере участь у процесі обміну трудовими ресурсами, намагається здобути для себе конкретну користь. Що стосується України, то її в найближчий період чекає, найімовірніше, доля країни-постачальника робочих рук на європейський і світовий ринок праці. Але і в цій якості вона може отримати низку економічних вигод:

по-перше, знизити рівень безробіття і пом'якшити таким чином соціальну напруженість у суспільстві;

по-друге, значну частину заробітної плати емігранти переказуватимуть на батьківщину, що поповнить валютний фонд країни (кошти, що пересилаються імігрантами на батьківщину, становлять, за різними оцінками, 25-30 млрд. дол. США);

по-третє, розроблені МОП рішення дають Україні право ставити питання про отримання компенсації за підготовку робочої сили від країн — можливих користувачів її трудових ресурсів.

Крім того, міждержавні трудові міграції — важливий чинник надходження в країну нових технологій, досвіду роботи, перебудови професійної та кваліфікаційної структури зайнятості, швидкого й ефективного пристосування до умов світового ринку.

Проте цілком очевидне й те, що масовий відплив продуктивної робочої сили, особливо вчених і спеціалістів, завдасть Україні значних економічних, інтелектуальних та моральних збитків. Виїзд кваліфікованих кадрів, молодих спеціалістів негативно вплине на професійну структуру працездатного населення, погіршить його статево-віковий склад. Еміграція, як правило, супроводжується вимушеним розривом, нехай і не остаточним, сімейних зв'язків, їх послабленням.

Міграція — це двосторонній процес. Експортуючи власну робочу силу, Україна неминуче імпортуватиме іноземну робочу силу. Впровадження у виробництво закордонних технологій, освоєння «ноу-хау», створення СГТ, їх участь у приватизації спричинять приплив із-за кордону бізнесменів, менеджерів, комерсантів та інших фахівців. Можливі канали припливу імігрантів:

по-перше, повернення на батьківщину частини тих українців, котрі живуть і працюють у Росії, інших країнах, що утворилися на теренах колишнього Союзу. Ця проблема потребує вирішення на міждержавному рівні;

по-друге, рееміграція патріотично налаштованих представників далекого зарубіжжя, які проживають у Північній та Південній Америці, Австралії та інших країнах світу;

по-третє, запрошення за потреби на роботу спеціалістів і робочих кадрів з різних країн Європи, Азії, Америки за ліцензіями. Поки що Україна використовує працю іноземних робітників у тих галузях виробництва, де через важкі умови праці відчувається нестача робочих рук. Це металургійна, швейна, суконна, взуттєва, машинобудівна та деякі інші галузі.

Таким чином, інтеграція України у світовий ринок праці передбачає всебічне врахування тенденцій розвитку сучасної міжнародної трудової міграції, її форм та особливостей, механізму її державного регулювання.

13.2. План практичного заняття

Практичне заняття 8

Питання для обговорення

1. Поняття міжнародної міграції робочої сили, її економічна природа, рушійні сили і етапи розвитку.

2. Масштаби, форми і основні тенденції розвитку сучасних міграційних процесів.
3. Види міжнародної міграції.
4. Міжнародний ринок спеціалістів високої кваліфікації (“золотих комірців”) і проблема “відпливу умів”.

13.3. Термінологічний словник

Міжнародна організація праці (МОП) – заснована у 1919 році, а з 1946 р. є спеціалізованим закладом ООН. До складу МОП входять 150 держав. МОП регулює трудові відносини: сприяє забезпеченню соціальної справедливості для трудящих, розробляє трудові стандарти, регламентує питання соціального страхування та забезпечення тощо.

Міжнародна організація з міграції (МОМ) – заснована у 1949 році як Міжнародна організація зі справ біженців (МОБ), пізніше її повноваження були розширені, і з 1989 р. вона перейменована у МОМ. До неї входять 81 держава, 46 з яких – члени, 35 – спостерігачі. МОМ здійснює регулювання міжнародних міграційних процесів і захист прав мігрантів.

Праця – фактор виробництва, фізична і розумова діяльність людини, спрямована на досягнення корисного результату.

Реєміграція – повернення на батьківщину населення, що раніше емігрувало.

Світовий ринок праці – це система відносин, що виникають між державами з приводу узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту.

13.4. Питання для самостійного опрацювання

1. Соціально-економічні наслідки міжнародної трудової міграції.
2. Міжнародна міграція робочої сили і платіжні баланси країн.
3. Вплив міжнародної економічної інтеграції на інтернаціоналізацію ринку праці.
4. Державне і міжнародне регулювання трудової міграції.
5. Проблеми трудової міграції і ринку робочої сили в Україні.

13.5. Інформаційні джерела

[2, с. 102-114]; [12 с.321-340]; [25 с.149-164]; [37 с.158-215].

Тема 14. Світова валютна система і міжнародні валютно-фінансові відносини

14.1. Методичні поради до вивчення теми

Валютна система – це форма організації та регулювання валютних відносин, закріплена національним законодавством чи міжнародними угодами. Це сукупність двох елементів:

- 1) валютного механізму - правові норми та інструменти, що їх представляють як на національному так і на міжнародному рівнях;
- 2) валютних відносин – повсякденні зв'язки, в які вступають приватні особи, фірми, банки на валютних та грошових ринках з метою здійснення міжнародних розрахунків.

Національна валютна система – це форма економічних відносин країни, за допомогою яких здійснюються міжнародні розрахунки, утворюються та використовуються валютні кошти держави.

Міжнародна(регіональна) валютна система - це специфічна організаційно-економічна форма відносин ряду країн у валютній сфері, спрямована на стимуляцію інтеграційних процесів, зменшення амплітуди коливань курсів національних валют та їх взаємну ув'язку. Існує в межах певних інтеграційних об'єднань. Яскравим прикладом міжнародної (регіональної) валютної системи служить Європейська валютна система.

Світова валютна система:

– це форма організації міжнародних валютних (грошових) відносин, що історично склалася і закріплена міждержавною домовленістю;

– це сукупність способів, інструментів, міждержавних органів, за допомогою яких здійснюється взаємний платіжно-розрахунковий обіг у межах світового господарства;

– включає міжнародні організаційні інститути та комплекс міжнародно-договірних і державно-правових норм, що забезпечують функціонування валютних інструментів.

Головне завдання світової валютної системи полягає у:

- ефективному опосередкуванні платежів за експорт і імпорт товарів, капіталу, послуг та інших видів міжнародної діяльності;
- створенні сприятливих умов для розвитку виробництва та міжнародного поділу праці;
- забезпеченні безперебійного функціонування економічної системи вільного підприємництва.

Світова валютна система склалась до середини XIX ст. Характер її функціонування і стабільність залежать від ступеня відповідності її принципів структурі світового господарства, розстановки сил та інтересам ведучих держав.

Хоча світова валютна система переслідує глобальні світогосподарські цілі та має особливий характер функціонування, вона тісно пов'язана з національними валютними системами, діє як грошова система окремих країн і виконує східні функції.

Функції світової грошової системи

- здійснює платежі для покриття угод між суб'єктами господарювання;
- забезпечує стійку одиницю вартості і стандарт відкладених платежів.

Основна відмінність функціонування світової грошової системи від національної - це те, що міжнародні розрахунки звичайно припускають існування операцій з іноземною валютою мінімум для однієї зі сторін, яка приймає участь в угоді. Операції з іноземною валютою звичайно здійснюються на ринку іноземної валюти.

Основними етапами створення світової валютної системи є:

- становлення, формування передумов, визначення принципів нової системи; при цьому зберігається її спадкоємний зв'язок з попередньою системою;
- формування структурної єдності, завершення побудови, поступова активізація принципів нової системи;
- створення повноцінно функціонуючої нової світової валютної системи на базі закінченої цілісності та органічної зв'язки її елементів.

Криза світової валютної системи – загострення валютних протиріч, різке порушення її функціонування, що проявляється у невідповідності структурних принципів організації світового валютного механізму зміненним умовам виробництва.

Криза світової валютної системи веде до знищення старої системи та заміни її новою, яка забезпечує відносну валютну стабілізацію. У своєму розвитку світова валютна система до сучасного часу пройшла чотири етапи.

Паризька валютна система (1867 р.) - система золотого стандарту

- Перша валютна система
- Сформувалася у XIX ст. після промислової революції на базі золотого монометалізму у формі золотого стандарту.
- Юридично оформлена міждержавною угодою на Паризькій конференції у 1867 році, яка визнала золото єдиною формою світових грошей.
- В цих умовах не було відмінностей між національною та світовою валютними системами (монети приймалися до платежу за своєю вагою)

Структурні принципи :

- Основа – золотий стандарт
- Склався режим фіксованих курсів валют.
- Золоті паритети.
- Золото як резервно-платіжний засіб
- Конвертованість валют в золото.

Генуезька світова валютна система (1922 р.)

- Друга світова валютна система
- Юридично оформлена міждержавною угодою на Генуезькій міжнародній економічній конференції у 1922 р.

Принципи :

- Основа – золото і девізи (іноземні валюти існували для міжнародних розрахунків) (Грошові системи 30 країн базувались на золото-девізному стандарті. Національні кредитні гроші стали використовуватись як міжнародні платіжно-резервні кошти. Однак, у міжвоєнний період статус резервної валюти не був офіційно закріплений ні за однією валютою, фунт стерлінгів і долар США сперечалися за лідерство в цій сфері.

– Збережені золоті паритети. Конверсія валют у золото стала здійснюватись не тільки безпосередньо (США, Франція, Великобританія), а й побічно, через іноземні валюти (Німеччина та ще 30 країн)

– Валютне регулювання здійснювалось у формі активної валютної політики, міжнародних конференцій та нарад.

– Під впливом закону нерівномірності розвитку після першої світової війни валютно–фінансовий центр перемістився із Західної Європи до США.

Причини:

– Виріс валютно-економічний потенціал США. Нью-Йорк перетворився у світовий фінансовий центр, збільшився експорт капіталу. США стали ведучим торговим партнером більшості країн.

– США перетворився із боржника в кредитора. Заборгованість США в 1913 р. досягла 7 млрд. дол., а вимоги – 2 млрд. дол.; до 1926 р. зовнішній борг США зменшився більш ніж в два рази, а вимоги до інших країн зросли в 6 разів (до 12 млрд. дол.)

– Відбувся перерозподіл офіційних золотих резервів. У 1914 – 1921 рр. чистий приток золота в США (в основному з Європи склав 2,3 млрд. дол.; в 1924р. 46% золотих запасів капіталістичних країн були акумульовані у США 9 в 1914 р. – 23%)

– США були майже єдиною країною, що зберегла золотомонетний стандарт і курс долару до іноземних валют підвищився на 10 – 90 %. (США розвернули боротьбу за гегемонію долару, однак отримали статус резервної валюти лише після другої світової війни.

– Валютна стабілізація закінчилась світовою кризою в 30-ті роки

Головні особливості світової валютної кризи (1929 – 1936 рр.)

– Великий термін: з 1929 р. до осені 1936р

– Циклічний характер (переплетення валютної кризи зі світовою економічною і грошово–кредитною кризою

– Структурний характер : принципи світової валютної системи – золото – девізного стандарту були зруйновані

– Виключна глибина та гострота : курс ряду валют знизився на 50-84%, міжнародний кредит (особливо довгостроковий), був паралізований в результаті масового банкрутства іноземних боржників, включаючи 25 держав: Німеччина, Австрія, Туреччина і ін., які припинили зовнішні платежі; створилась маса “жарких” грошей, що стихійно переміщувались з країни в країну в пошуках спекулятивних прибутків.

– Значна нерівномірність розвитку: криза вражала то одні, то інші країни, при чому в різний час і з різною силою.

Бреттонвудська валютна система (липень 1944 р.)

– Створена на валютно–фінансовій конференції ООН в Бреттон–Вудсі (США)

– Прийнятий на конференції Статут МВФ органу міждержавного валютного регулювання.

Основні принципи:

– Золото-девизний стандарт, оснований на золоті та двох резервних валютах – доларі США та фунті стерлінгів

Форми використання золота, як основи світової валютної системи :

– Збережені золоті паритети валют та введена їх фіксація в МВФ

– Золото – міжнародний платіжний та резервний засіб

– Долар прирівняний до золота, щоб закріпити за ним статус головної резервної валюти. З цією ж метою казначейство США продовжувало розмінювати долар на золото іноземним центральним банкам і урядовим установам по офіційній ціні, встановленій в 1934р., виходячи із золотого вмісту своєї валюти (35 дол. за 1 трійську унцію, рівну 31,1035г.)

– Курсове співвідношення валют та їх конвертація стали здійснюватися на основі фіксованих валютних паритетів, виражених в доларах. Девальвація більше 10% допускалася лише з дозволу Фонду. Встановлений режим фіксованих валютних курсів: ринковий курс валют міг відхилитися від паритету у вузьких межах (+ 1% по Уставу МВФ чи + 0,75% по Європейській валютній угоді).

– Вперше в історії створені міжнародні валютно – кредитні організації: МВФ і МБРР. МВФ надає кредити в іноземній валюті для покриття дефіциту платіжних балансів з метою підтримки нестабільних валют, здійснює контроль за дотриманням країнами – членами принципів світової валютної системи. Забезпечує валютне співробітництво країн.

Криза Бреттонвудської валютної системи (1967 – 1976)

▪ Загострення протиріч між інтернаціональним, глобальним характером міжнародних економічних відносин та використанням для їх здійснення національних валют, які схильні до знецінення (переважно долара)

Форми прояву кризи Бреттонвудської валютної системи :

▪ **“валютна лихоманка”** – переміщення “жарких” грошей, масовий продаж нестійких валют в очікуванні їх девальвації і скупка валют – кандидатів на ревальвацію;

▪ **“золота лихоманка”** – “втеча” від нестабільних валют до золота та періодичні підвищення його ціни;

▪ паніка на фондових біржах та падіння курсів цінних паперів в очікуванні зміни курсу валют;

▪ загострення проблеми міжнародної валютної ліквідності, особливо її якості;

▪ масові девальвації і ревальвації валют (офіційні і неофіційні);

▪ активна валютна інтервенція центральних банків, в тому числі колективна;

▪ різкі коливання офіційних золото – валютних резервів;

▪ використання іноземних кредитів та позичань в МВФ для підтримки валют;

▪ порушення структурних принципів Бреттонвудської валютної системи;

▪ активізація національного і міждержавного валютного регулювання;

– посилення двох тенденцій в міжнародних економічних і валютних відносинах – співпраці і протиріч, які періодично переростають в торгіву і валютну війни.

Наплив доларів в країни Західної Європи і Японію викликав масовий перехід до плаваючих валютних курсів і тим самим спекулятивну атаку їх валют на долар.

Франція ввела подвійний валютний ринок по прикладу Бельгії, де він функціонував з 1952 р. Країни Західної Європи стали відкрито виступати проти привілейованого стану долара в світовій валютній системі. Пошуки виходу з валютної кризи завершилися компромісною Вашингтонською(Смітсонівською) угодою групи “десяти” 18 грудня 1971 р.

Вашингтонська (Смітсонівська) угода:

- девальвація долара на 7,89% та підвищення офіційної ціни золота на 8,57% (з 35 до 38 долара за унцію)
- ревальвація ряду валют
- розширення меж коливань валютних курсів з ± 1 до $\pm 2,25\%$ від їх паритетів і встановлення центральних курсів замість валютних паритетів.
- Відміні 10% митного збору в США

Ямайська валютна система

Угода (січень 1976 р.) країн – членів МВФ в Кінгстоні (Ямайка) і ратифікована більшістю членів у квітні 1978 р. Другі зміни в Уставі МВФ.

Принципи:

- Введений стандарт Спеціальних Прав Запозичення(СПЗ) замість золото – девізного стандарту.
- Юридично завершена демонетизація золота : відмінена його офіційна ціна, золоті паритети, припинений розмін доларів на золото. Згідно Ямайської угоди золото не повинно слугувати мірою вартості та пунктом відрахунку валютних курсів.
- Країни отримали право вибору любого режиму валютного курсу.
- МВФ, який зберігся на уламках Бреттонвудської системи, закликав посилити міждержавне валютне регулювання.

СПЗ - спеціальні права запозичення – (резервна валюта кошикового типу) - це безготівкові гроші у вигляді запису на спеціальних рахунках у МВФ. Складається з 4-ти валют – долар США (39%), євро - 32%, ієна –18%, фунт стерлінгів – 11%. Курс розраховується на базі курсу щоденно вищеназваних курсів названих валют.

Проблеми Ямайської валютної системи

1. Втрата доларом монопольної ролі
2. Проблема багатовалютного стандарту
3. Проблема золота.
4. Режим плаваючих валютних курсів.
5. Він не забезпечив вирівнювання платіжних балансів, не перешкодив валютній спекуляції, не вирішив проблему безробіття.
6. Країни віддають перевагу режиму регульованого плавання валютного курсу, підтримуючи його різними методами валютної політики.

Таким чином, проблеми Ямайської валютної системи породжують об’єктивну необхідність її подальшої реформи. Потрібні пошуки шляхів стабілізації валютних курсів, посилення координації валютно-економічної політики ведучих країн. Суперництво трьох центрів (Лондон, Нью-Йорк, Токіо) лежить в основі валютних протиріч. У відповідь на нестабільність Ямайської валютної системи країни ЄС створили власну міжнародну (регіональну) валютну систему –Європейську валютну систему - з метою стимулювання процесу економічної інтеграції.

Характерна риса розвитку світової валютної системи – тенденція розвитку до валютного поліцентризму.

Міжнародні розрахунки – це система організації і регулювання платежів у сфері міжнародних економічних відносин.

Історичні особливості міжнародних розрахунків.

1. Імпортери та експортери, їх банки вступають в певні відокремлені від зовнішньоторговельного контракту відносини, пов'язані з оформленням, пересилкою, обробкою товаророзпорядчих і платіжних документів, здійсненням платежів.

2. Регулюються нормативними національними законодавчими актами, а також міжнародними банківськими правилами та звичаями.

3. Об'єкт уніфікації, що обумовлено інтернаціоналізацією господарських зв'язків, універсалізацією банківських операцій.

4. Мають, як правило, документарний характер, тобто здійснюються проти фінансових і комерційних документів.

Фінансові документи: прості і переказні векселі; чеки; платіжні розписки.

Комерційні: рахунки–фактури; документи, що підтверджують відвантаження чи відправку товарів, чи прийняті до завантаження (коносаменти, залізничні, автомобільні і авіаційні накладні, поштова квитанції. Комбіновані транспортні документи на змішані перевезення); страхові документи; інші документи – сертифікати та інші.

5. Здійснюються в різних валютах.

6. Застосовуються уніфіковані правила гарантій, видані Міжнародною торговельною палатою.

Типи міжнародних розрахунків.

1. Національною валютою :

- торгові, кредитні і платіжні угоди між країнами;
- напрямю.

2. Міжнародною колективною валютою:

- торгові, кредитні і платіжні угоди у межах інтеграційних угруповань країн.

3. Клірингові розрахунки:

- міжнародні платіжні угоди клірингового типу – угода між урядами двох і більше країн про обов'язковий взаємний залік міжнародних вимог і зобов'язань..

Золото - використовується в міжнародних розрахунках опосередковано на ринку золота. Воно продається на ринку золота за валюту, якою продавцю золота необхідно розрахуватися зі своїми постачальниками.

Види міжнародних розрахунків залежать від:

1. Специфіки суб'єкта: між конкретними контрагентами; між банками; між банком і контрагентом; між державою і банком; між державами.

2. Взаємодії суб'єктів: напрямю; через посередників.

3. Від об'єкту: торгові операції; інвестиційні операції; некомерційні операції.

4. Умови розрахунків: готівкові; з наданням кредиту.

Фактори, що впливають на вибір форм міжнародних розрахунків.

- Вид товару, який є об'єктом зовнішньоторговельної угоди;
- Існування кредитної угоди;

- Платоспроможність та репутація контрагентів по зовнішньоекономічним угодам;
- Рівень попиту та пропозиції на товар на світових ринках
- Найпоширеніші умови міжнародних розрахунків:
- безпосередній (повний розрахунок – повна оплата товару до моменту чи в момент переходу товару або товаророзпорядчих документів у розпорядження покупця) ;
- розрахунок у кредит (з розстроченням) – надання експортером імпортеру кредиту в комерційній формі (для імпортера).

Форми (у напрямку спаду вигідності для експортера)

1.100%-ний аванс або авансові платежі (передоплата). Рідкісне явище у нормальних міжнародних валютних розрахунках. В Україні – в експортних – післяплата, при імпорті – передоплата.

Імпортер самостійно або через свій банк чи банк – експортера оплачує товар у момент передачі ним замовлення експортеру (Використовується тільки у випадку незадовільного кредитного стану імпортера чи при наявності складнощів у отриманні експортером грошових коштів, необхідних для виробництва замовлених імпортером товарів. Але в будь-якому випадку кінцеві розрахунки будуть залежати від перевірки всіх документів банком – імпортера.)

2. Акредитив – угода, де банк зобов’язується за проханням клієнта оплатити документи третій особі (бенефіціару-експортеру) . на користь якого відкрити акредитив, чи оплатити акцепт трати, яку виставив бенефіціар. Чи неогоціацію (купівлю документів. Виставлені йому експортером (бенефіціарієм) відповідно до певних умов.

Акредитив за формою буває:

- грошовий (виплачуються у зазначеній валюті, або у валюті крани. Де акредитиви пред’являються, за курсом на день платежу) – це іменний грошовий документ, в якому зазначено розпорядження банку про виплату власнику вказаної суми повністю або частинами.;

- товарний (документарний) - передбачає, що покупець дає доручення банку, який обслуговує, відкрити такий товарний акредитив, де вказується найменування товару та документи, які необхідно пред’явити для отримання платежу.

Види акредитивів різноманітні і поділяються:

З точки зору можливості зміни або анулювання акредитива банком-емітентом: безвідзивний відзивний

З т. з. додаткових зобов’язань іншого банку по акредитиву :підтверджений, непідтверджений

З т. з. важливості поновлення акредитива

- роловерні(револьверні, поновлені)

З т.зв. можливості використання акредитивом другим бенефіціаром (безпосереднім постачальником товару)

- переказні (трансферабельні)

З т. з. існування валютного покриття покритий та непокритий

З т. з. можливостей реалізації акредитиву: акредитиви з платою проти документів, акцептні акредитиви, які передбачають акцепт тратт банком –емітентом

при умові виконання усіх вимог акредитива, акредитиви з відстрочкою платежу, акредитиви з неоголошенню документів.

3. Інкасо - банківська операція, завдяки якій банк за дорученням клієнта отримує платіж від імпортера за відвантажені в його адрес товари і послуги, зараховуючи ці кошти на рахунок експортера в банку.

Переваги ІНКАСО: для імпортера – немає необхідності завчасно відволікати кошти зі свого обігу,

Експортер зберігає юридичне право розпорядження товаром до оплати імпортером.

Недоліки ІНКАСО для експортера:

- ризик, пов'язаний з відмовою від платежу;

- значний проміжок часу між надходженням валюти по інкасо і відвантаженням товару.

Додаткові умови для запобігання недоліків інкасо:

1) імпортер оплачує проти телеграми банку експортера про прийом чи відсилку на інкасо товарних документів (телеграфне інкасо);

2) за дорученням імпортера банк видає на користь експортера платіжну гарантію, при цьому приймає на себе зобов'язання перед експортером оплатити суму інкасо за умовами неплатежу імпортером. Аваль (гарантія платежу) – вексельне поручительство.

3) експортер використовує банківський кредит для покриття і мобілізованих ресурсів.

4. Відкритий рахунок

▪ Продаж на кредитних умовах, узгоджених між експортером і імпортером. (Форма не вигідна для експортера, але дуже вигідна для імпортера. Імпортер отримує можливість не тільки одержати товар, але й здійснити його продаж до надання оплати) - метод платежу, за яким продавець просто відправляє рахунок-фактуру покупцеві, який має заплатити у визначений час після її отримання (ніякого документарного підтвердження, використовується тільки з філіями та іншими підрозділами)

5. Банківський переказ

- це розпорядження, що пересилається (як правило електронною поштою) банком однієї країни банкові іншої країни. За його допомогою дається вказівка дебетувати депозитний рахунок першого з них і кредитувати рахунок певної особи чи установи.

- наказ банку банку-кореспонденту в іншій країні виплатити при вказівці свого клієнта визначену суму в іноземній валюті зі свого рахунку. При здійсненні переказу банк продає клієнту іноземну валюту на національну.

Альтернативою телеграфному переказу є поштовий переказ. В цьому випадку інструкції відправляються поштою або банкір надає покупцю вексель на пред'явника, а покупець відправляє його авіапоштою продавцю (одержувачу платежу)

Розрахунки з використанням векселів і чеків.

Банківський вексель

▪ **ЦІННИЙ ПАПІР**, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання боржника(векселедавця) сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя(векселеутримувачу) (простий і переказний)

- вексель, виставлений банком даної країни на свого іноземного кореспондента
- придбавши такий вексель у національних банків, боржники (імпортери) пересилають їх кредиторам (експортерам), погашаючи таким чином свої боргові зобов'язання.

Комерційна тратта (переказний комерційний вексель)

- Вимоги, виписані експортером чи кредитором на імпортера чи боржника
- Містить письмовий наказ векселеутримувача (трасанта), адресований платнику(трасату), сплатити третій особі (ремітентові) певну суму грошей у певний строк.

Документарний переказний вексель для інкасування

- Експортер після здійснення перевезення товарів імпортеру, пред'являє вексель і документи у свій банк. Банк передає їх банку – імпортера для інкасації. Експортер отримує гарантії, що він отримає оплату до того, як документи будуть передані імпортеру. А імпортер отримує гарантії, що всі документи будуть у належному стані.

Банківський чек

- Письмовий наказ банку – володаря авуарів за кордоном своєму банку – кореспонденту про перерахування визначеної суми з його поточного рахунку власнику чека. Експортери отримавши такий чек продають його своїм банкам.

- Письмова безумовна пропозиція чекодавця платнику здійснити платню вказаної на чеку грошової суми чекоутримувачу готівковими банкнотами чи шляхом її перерахування на рахунок володаря чеку у банку.

- Грошовий документ встановленої форми, який має (містить) безумовний наказ володаря рахунку в кредитній установі про виплату його держателя вказаної суми.

Платіжний баланс (balance of payments) — це балансовий рахунок міжнародних операцій як вартісне вираження всього комплексу світогосподарських зв'язків країни у формі співвідношення надходжень та платежів.

Платіжний баланс – це агреговане віддзеркалення економічних відносин країни з рештою світу протягом певного періоду часу.

Платіжний баланс – статистичний звіт, де у систематичному вигляді наводяться сумарні дані про зовнішньоекономічні операції цієї країни з іншими країнами світу за певний проміжок часу.

За економічним змістом розрізняють баланс на певну дату і за певний період.

Платіжний баланс на певну дату існує у вигляді співвідношення платежів та надходжень, які із дня на день постійно змінюються. Стан платіжного балансу визначає попит і пропозицію національної й іноземної валюти в цей момент і він є одним із факторів формування валютного курсу.

Платіжний баланс за певний період (місяць, квартал, рік) складається на основі статистичних показників при здійсненні за цей період зовнішньоекономічні дії і дає

зможу аналізувати зміни в міжнародних економічних зв'язках країни, масштабах і характері її участі у світовому господарстві.

З бухгалтерського погляду, платіжний баланс завжди знаходиться в рівновазі. Проте за підсумками його основних розділів може мати місце або *активне сальдо*, якщо надходження перевищують платежі, або *пасивне*, коли платежі перевищують надходження.

В платіжному балансі використовується принцип подвійного запису, кожна операція має дві сторони – *дебет і кредит*. У відповідності з цією обліковою системою загальна сума на дебеті повинна завжди бути рівною загальній сумі на кредиті.

Кредит – це відплив за кордон вартостей, за які мають надійти платежі у певну країну (збільшення пасивів, зменшення активів) (приносять іноземну валюту).

Дебет - це приплив вартостей із-за кордону до даної країни, за які її резиденти мають платити за кордон (збільшення активів, зменшення зобов'язань) (пов'язані з витратами іноземної валюти).

Структура платіжного балансу:

- Торговельний баланс
- Баланс послуг та некомерційних платежів
- Баланс руху капіталів і кредитів

Торговельний баланс — *це співвідношення вартості експорту та імпорту*.

Економічний зміст активу чи дефіциту торговельного балансу щодо конкретної країни залежить від її положення в світовому господарстві, характеру її зв'язків із партнерами та загальної економічної політики.

Таблиця 14.1.

Прибуткові (+) та витратні (-) статті балансу міжнародних рахунків

<i>Прибуткові статті (+) (Джерела грошових коштів)</i>	<i>Витратні статті (-) (Способи використання грошових коштів)</i>
Експорт товарів та послуг	Імпорт товарів та послуг
Приток капіталу	Вивіз капіталу
◆ Приватні та державні дари із-за кордону	◆ Дари за кордон
◆ Транспортні послуги, що надані нерезидентам	◆ Використання транспорту інших держав
◆ Витрати іноземних туристів в даній країні	◆ Витрати на туризм за рубежом
◆ Військові витрати інших держав	◆ Військові витрати за кордоном
◆ Проценти та дивіденди, отримані із-за кордону	◆ Проценти та дивіденди, що виплачуються нерезидентам
◆ Продаж активів даної країни нерезидентам	◆ Придбання іноземних активів (наприклад, акцій, облігації та нерухомості)
◆ Депозити нерезидентів в депозитних	◆ Депозити в іноземних депозитних

установах даної країни	установах
◆ Продаж золота нерезидентам	◆ Придбання золота за кордоном
◆ Продаж національної валюти нерезидентам	◆ Купівля іноземної валюти

Баланс послуг та некомерційних платежів включає:

- платежі та надходження за транспортні перевезення, страхування, електронний, телекосмічний та інші види зв'язку, міжнародний туризм, обмін науково-технічним і виробничим досвідом, експортні послуги, утримання дипломатичних, торговельних та інших представництв за кордоном, передачу інформації, культурні та наукові обміни, різні комісійні збори, рекламу, організацію виставок, ярмарків, торгівлю ліцензіями, лізингові операції тощо;

- за прийнятими у світовій статистиці правилами у розділ “Послуги” входять, як не дивно, виплати прибутків від інвестицій за кордоном та процентів за міжнародними кредитами, хоча за економічним змістом вони звичайно ближчі до руху капіталу;

- за методикою МВФ показують односторонні перекази :

- *державні операції* – субсидії іншим країнам по лінії економічної допомоги, державні пенсії, внески в міжнародні організації;

- *приватні перекази* – перекази іноземних робітників, фахівців, родичів на батьківщину.

Три перелічені вище групи операцій – послуги, надходження від інвестицій, односторонні перекази – називають **невидимими операціями** на противагу експорту та імпорту реальних цінностей (товарів).

Баланс руху капіталів і кредитів – виражає співвідношення вивозу та ввозу державних і приватних капіталів, наданих і одержаних міжнародних кредитів.

За економічним змістом ці операції поділяються на дві категорії:

- міжнародний рух підприємницького капіталу;
- міжнародний рух позикового капіталу.

Міжнародний рух підприємницького капіталу включає:

- Вивіз капіталу:
 - Прямі інвестиції за рубіж, проведені національними фірмами.
 - Придбання національними інвесторами зарубіжних акцій та облігацій.
 - Придбання національними резидентами банківських депозитів в зарубіжних банках.

- Приток капіталу :
 - Прямі інвестиції в економіку країни, що здійснюються зарубіжними фірмами.
 - Придбання зарубіжними інвесторами акцій та облігацій іншої країни.
 - Придбання нерезидентами депозитів банків країни.

Міжнародний рух позикового капіталу включає:

– Довго- і середньострокові операції – це державні та приватні запозичення і кредити, які надаються на термін понад один рік.

– Короткострокові операції - включають міжнародні кредити терміном до одного року; поточні рахунки національних банків у закордонних банках (авуари); переміщення грошового капіталу між банками.

Помилки і пропуски – включає дані як статистичних похибок так і неврахованих операцій. *Показники різко зростають в кризових ситуаціях.*

Операції з ліквідними валютними активами – заключна стаття платіжного балансу, відображає операції з ліквідними валютними активами, в яких беруть участь державні валютні органи й у результаті яких відбуваються зміни як величини, так і складу центральних офіційних золотовалютних резервів.

Сучасна класифікація статей платіжного балансу за методикою МВФ:

A. Поточні операції

Товари

Послуги

Доходи від інвестицій

Інші послуги та доходи

Приватні односторонні перекази

Офіційні односторонні перекази

B. Прямі інвестиції та інший довгостроковий капітал

Прямі інвестиції

Портфельні інвестиції

Інший довгостроковий капітал

Підсумок A+B відповідає концепції базисного балансу в США

C. Короткостроковий капітал

D. Помилки та пропуски

Підсумок: A + B + C + D відповідає концепції ліквідності в США

E. Компенсуючі статті

Переоцінка золотовалютних резервів, розподіл і використання СДР (СПЗ).

F. Надзвичайне фінансування

G. Зобов'язання, що складають валютні резерви іноземних офіційних органів.

Підсумок A + B + C + D + E + F + G відповідає концепції офіційних розрахунків в США

H. Підсумкова зміна резервів

СДР (СПЗ)

Резервна позиція в МВФ

Інші вимоги

Кредити МВФ

Методологія складання платіжного балансу визначається за допомогою міжнародного стандарту – “*Керівництво з платіжного балансу*”, що розробляється і періодично публікується МВФ. Останнє, п’яте видання Керівництва опубліковано у 1993 р. Прийнята МВФ система класифікацій статей платіжного балансу використовується країнами-членами Фонду як основа національних методів класифікації. Однак платіжні баланси промислово розвинутих країн і країн, що розвиваються, суттєво відрізняються як за методикою складання, так і за змістом. Схеми платіжних балансів, прийнятих сьогодні МВФ і ОЕСР, враховують спільні риси, притаманні всім розвинутих країнам, і водночас дають змогу кожній країні вносити свої корективи.

Фактори, що впливають на стан платіжного балансу.

- ◆ Нерівномірність економічного і політичного розвитку країн, міжнародна конкуренція.
- ◆ Циклічні коливання економіки.
- ◆ Зростання закордонних державних витрат, пов’язаних із милітаризацією економіки і військовими витратами.
- ◆ Посилення міжнародної фінансової взаємозалежності.
- ◆ Зміни в міжнародній торгівлі.
- ◆ Вплив валютно-фінансових факторів.
- ◆ Негативний вплив інфляції.
- ◆ Торгівельно-політична дискримінація певних країн.
- ◆ Надзвичайні обставини – неврожай, стихійні лиха, катастрофи.

14.2. План практичного заняття

Практичне заняття 9

Питання для обговорення

1. Національні, міжнародні і світова валютні системи, їх сутність і елементи.
2. Поняття валюти та її види.
3. Конвертованість валют. Котирування валют. Крос-курс.
4. Основні валютні операції.
5. Еволюція світової валютної системи.

14.3. Термінологічний словник

Авансова оплата — імпортер самостійно або через свій банк чи банк – експортера оплачує товар у момент передачі ним замовлення експортеру.

Акредитив – угода, де банк зобов’язується за проханням клієнта оплатити документи третій особі (бенефіціару-експортеру), на користь якого відкрито акредитив, чи оплатити акцепт трати, яку виставив бенефіціар. Чи угоду (купівлю) документів. Виставлені йому експортером (бенефіціарієм) відповідно до певних умов.

Банківський переказ – це розпорядження, що пересилається (як правило, електронною поштою) банком однієї країни банкові іншої країни. За його допомогою дається вказівка дебетувати депозитний рахунок першого з них і кредитувати рахунок певної особи чи установи.

Відкритий банківський рахунок — метод платежу, за яким продавець просто відправляє рахунок-фактуру покупцеві, який має заплатити у визначений час після її отримання (ніякого документарного підтвердження, використовується тільки з філіями та іншими підрозділами).

Міжнародні розрахунки – це система організації і регулювання платежів у сфері міжнародних економічних відносин.

Платіжний баланс (balance of payments) – це балансовий рахунок міжнародних операцій як вартісне вираження всього комплексу світогосподарських зв'язків країни у формі співвідношення надходжень та платежів.

14.4. Питання для самостійного опрацювання

1. Паризька, Генуезька, Бреттон-Вудська і Ямайська валютні системи.
2. Європейська валютна система.
3. Сутність валютно-фінансових відносин і механізм міжнародних розрахунків.
4. Платіжний і розрахунковий баланси, їх структура.

14.5. Інформаційні джерела

[3, с.223-233]; [35 с.152-170]; [13 с.126-151]; [23 с.211-228, 122-154]; [36 с.94-105]; [42 с.67-93].

Тема 15. Міжнародні валютно-кредитні відносини і рух міжнародного капіталу

15.1. Методичні поради до вивчення теми

Міжнародний кредит – це форма руху позикового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин, де кредиторами і позичальниками виступають суб'єкти різних країн. Суб'єктами цих відносин є держави та державні органи, кредитні організації, нефінансові заклади, а також інші юридичні та фізичні особи.

Міжнародний кредит виражає відносини, які склалися між кредиторами і позичальниками різних країн з приводу надання, використання та погашення позики. Кредитні відносини складаються на *принципах*: зворотності; терміновості; платності; гарантованості.

Функції міжнародного кредиту:

- забезпечення перерозподілу між країнами фінансових і матеріальних ресурсів, що сприяє їх ефективному використанню;

- збільшення нагромадження в межах всього світового господарства за рахунок використання тимчасово вільних грошових коштів одних країн для фінансування капіталовкладень в інших країнах;

- прискорення реалізації товарів у світовому масштабі.

Фактори поширення кредитних відносин у міжнародній сфері: інтернаціоналізація виробництва і капіталу; активізація міжнародних економічних зв'язків; зміцнення позицій ТНК; НТР, досягнення у сфері комунікаційних технологій.

Форми міжнародного кредиту:

1. За цільовим призначенням:

Зв'язані кредити – надаються на конкретні цілі, обумовлені в кредитній угоді.

Вони можуть бути:

- *комерційні* – які надаються для закупівлі певних видів товарів і послуг;

- *інвестиційні* – для будівництва конкретних об'єктів, погашення заборгованості, придбання цінних паперів;

- *проміжні* – для змішаних форм вивезення капіталів, товарів і послуг, наприклад, у вигляді виконання підрядних робіт.

Фінансові кредити – це кредити, які не мають цільового призначення і можуть використовуватися позичальниками на будь-які цілі.

2. За загальними джерелами:

Внутрішні кредити – це кредити, що надаються національними суб'єктами для здійснення зовнішньоекономічної діяльності іншим національним суб'єктам.

Іноземні (зовнішні) кредити – це кредити, що надаються іноземними кредиторами національним позичальникам для здійснення зовнішньоекономічних операцій.

Змішані кредити – це кредити як внутрішнього, так і зовнішнього походження.

3. За кредиторами:

Приватні кредити – кредити, надані приватними особами.

Урядові (державні) кредити – кредити, надані урядовими установами від імені держави.

Кредити міжнародних фінансово-кредитних організацій.

Змішані кредити.

4. За формою кредитування:

Товарні кредити – міжнародні кредити, що надаються експортерами своїм покупцям у товарній формі з умовою майбутнього покриття платежем у грошовій чи іншій товарній формі.

Валютні (грошові) кредити – кредити, надані у грошовій формі: у національній або іноземній валюті.

1. За формою забезпечення:

Забезпечені кредити – кредити, забезпечені нерухомістю, товарами, документами, цінними паперами, золотом та іншими цінностями як заставою.

Бланкові кредити – кредити, надані просто під зобов'язання боржника вчасно погасити, документом при цьому виступає соло-вексель з одним підписом позичальника.

2. За строками:

Надстрокові – добові, тижневі, до трьох місяців.

Короткострокові – до 1 року.

Середньострокові – від 1 до 5 років.

Довгострокові – понад 5-7 років.

3. За валютою позики: у валюті країни-позичальника; у валюті країни-кредитора; у валюті третьої країни; у міжнародній грошовій одиниці (СПЗ та ін.).

Єврокредити – кредити, що надаються у валюті, яка є іноземною для банку - євровалюти, єврокредити видаються на євrorинку. Цей ринок вільний від національної системи державного регулювання, його особливістю є пільговий (реєстраційний, податковий, валютний) режим для банківських операцій.

Поява євrorинку відноситься до 60-х років, коли банківські депозити у великих європейських банках значною мірою біли представлені в доларах – так званих *євродоларах*, що було пов'язано з масовим відливом доларів з США. На депозитах багатьох європейських банків знаходилися й інші валюти, що були іноземними для країни розташування банку. Ці депозити отримали назву *євровалюти*.

Банки почали використовувати ці кошти для кредитування клієнтів з різних країн. Банки США, розвиваючи мережу філій за кордоном, взяли активну участь у становленні цих ринків. До 90-х років обсяг євродоларового ринку перевищив 2 трлн.дол., а зараз за різними оцінками складає 10-12 і навіть 15 трлн. дол. Приблизно 75% цих коштів знаходиться на банківських депозитах. Банки, що мають такі депозити і надають кредити в євродоларах і євровалютах, називаються *євробанки*.

Євровалютні ринки не обов'язково пов'язані з європейськими країнами. Окрім фінансових центрів в Європі (Лондон, Париж, Франкфурт-на-Майні, Люксембург), такі операції ведуться в Нью-Йорку, Гонконгу, Сінгапурі, Бахреїні тощо (рис. 15.1).

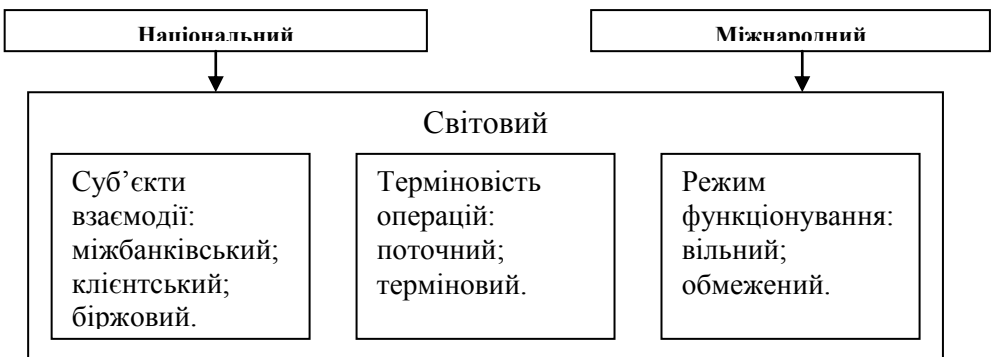

Рис.15.1. Валютні ринки та їх структура

Основна частка операцій на ринку євровалют здійснюється з головними вільноконвертованими валютами: євродоларами (60%), приватним євро (14%), євроієнами (6%), євро (3%), єврошвейцарськими франками (1%).

Самі великі банки мають широкую мережу закордонних філій і відділень, через яку вони контролюють фінансові операції на міжнародному рівні. Це – *транснаціональні банки (ТНБ)*, серед яких лідирують банки США. В 1960 р. тільки 8 банків США мали філії за кордоном, їх активи склали не менш 4 млрд. дол. В 90-ті роки закордонні філії вже мали більше 100 американських банків із загальними активами більше 500 млрд. дол. Основна клієнтура ТНБ – промислові ТНК, які самі беруть активну участь в світових фінансових операціях.

Єврокредити (табл.15.1), як правило, надаються на умовах “рол овер” (роловерний кредит) на строк 5-10 років. Весь договірний строк ділиться на періоди по 3-6 місяців, а тверда відсоткова ставка встановлюється лише для першого періоду. Для кожного наступного вона коректується з врахуванням зміни цін та валютних курсів на міжнародному грошовому ринку. Відсоткова ставка за роловерними кредитами складається з двох частин – базової ставки і маржі. За базу приймаються відсоткові ставки за три- або шестимісячними міжбанківськими депозитами на відповідному ринку, наприклад ЛІБОР (LIBOR) у Лондоні.

Таблиця 15.1

Основні види валютного кредиту

МІЖНАРОДНИЙ КРЕДИТ

Цільове призначення	Форма надання	Об'єкт кредитування	Характер забезпечення	Термін
Пов'язаний	Товарний	Приватний	Забезпечений	Короткотерміновий (до 1 р.)
Інвестиційний				
Комерційний	Валютний	Державний	Банківський	Середньотерміновий (1-5 р.)
Фінансовий				
Емісія цінних паперів		Міжнародних організацій		Довготерміновий (від 5 до 7 р.)
		Змішаний		

ЛІБОР – ставка, запропонована на Лондонському міжбанківському ринку депозитів. Це відсоткова ставка, за якою провідні банки Лондона надають позиковий капітал у певній валюті іншим банкам. Вона служить базовою ставкою для багатьох операцій на міжбанківському ринку позикових капіталів. Маржа коливається від 0,25 до 2% залежно від стану ринку та надійності (рейтингу) позичальника.

По аналогії з ЛІБОР в інших фінансових центрах останнім часом стали формуватися свої базові ставки: ФІБОР – у Франкфурті-на-Майні, СІБОР – в Сінгапурі, БІБОР – в Бахрейн тощо.

В міжнародному кредитуванні широко застосовуються *синдиковані кредити*, які надаються декількома банками одному позичальнику. Створення синдикату банків дозволяє об'єднати ресурси його учасників для проведення великих кредитних операцій. Обсяги синдикованого кредиту, як правило, сягають декількох мільярдів доларів, а строки досить тривалі – в середньому 7-10 років. Такі умови кредитування дозволяють з одного боку, зібрати таку суму кредиту, яка не під силу одному банку, а

з іншого - розподілити кредитний ризик між всіма його учасниками пропорційно їхньої частки в сумі кредиту.

Кредитування зовнішньої торгівлі охоплює кредитування експорту та кредитування імпорту. Кредитування імпорту здійснюється у формі комерційного або банківського кредиту.

Комерційні кредити поділяються на:

- кредит за відкритим рахунком – коли експортер записує на рахунок імпортера у вигляді боргу вартість проданих товарів, а імпортер зобов'язується погасити у встановлений термін;

- вексельний кредит – коли експортер виставляє переказний вексель (тратту) на імпортера.

Банківські кредити на імпорту:

- *акцептний кредит* – імпортер погоджується оплатити трату експортера і його банк у встановлений термін погашає зобов'язання;

- *акцептно-рамбурсний кредит* – банк імпортера виставляє безвідкличні акредитиви на банк експортера. Після відвантаження товару експортер передає документи до банку, який акцептує переказний вексель і виплачує експортеріві вартість товару. Потрібні для цього кошти банк експортера отримує через переоблік трати на світовому грошовому ринку. Коли настане термін оплати, останній тримаєч пред'являє її до оплати банкові експортера, який здійснює платіж за рахунок відшкодування, отриманого від банку імпортера.

Кредитування експорту може здійснюватися у таких формах:

- *авансових платежів*, які надають країни-експортери іноземним виробникам;
- банківського кредитування: надання кредитів в дорозі; відкриття кредитних ліній; надання кредитів під товари або товарні документи в країні імпортера; бланкові кредити;

- *факторингу* – придбання банком або спеціалізованою факторинговою компанією права вимоги щодо виплат за фінансовими зобов'язаннями здебільшого у формі дебіторських рахунків за поставлені товари чи послуги. Експортер поступається факторинговій фірмі правом отримання платежів від платників за поставлені товари. Остання в свою чергу зобов'язується повертати йому гроші у міру їх надходження від боржників або оплатити йому всю суму відразу. За здійснення факторингових операцій експортер вносить передбачену угодою плату, яка може бути дещо вищою від відсотків за кредит;

- *форфейтинг* – купівля банком-форфейтором в експортера векселів, акцептованих імпортером. В обмін на придбані цінні папери банк виплачує експортеру еквівалент їх вартості готівкою з вирахуванням фіксованої облікової ставки, премії за ризик несплати зобов'язань та разового збору за зобов'язання купити векселі експортера;

- *лізинг* – кредитування купівлі машин, обладнання, споруд виробничого призначення на основі укладання орендної угоди, за якої орендар сплачує орендну плату частинами та орендодавець зберігає право власності на товари до кінця терміну;

компенсаційні угоди – форма довгострокового кредитування, за якої в рахунок погашення кредиту здійснюються зустрічні поставки продукції, виробленої на обладнанні, під купівлю якого був наданий кредит.

15.2. План практичного заняття

Практичне заняття 10

Питання для обговорення

1. Сутність міжнародних кредитних відносин. Умови надання кредитів. Кредитні міжбанківські ставки. Класифікація кредитів.
2. Міжнародний рух капіталу як форма МЕВ.
3. Світовий грошовий ринок і ринок цінних паперів. Операції сек'юретизації.
4. Фактори розвитку євrorинку та його сектори.
5. Міжнародні фінансові центри, передумови їх функціонування.
6. Проблема заборгованості і значення іноземних кредитів для економічного розвитку України.

15.3. Тематичний словник

Валютний ринок - система соціально-економічних і організаційних відносин з купівлі-продажу іноземної валюти.

Конвертованість (оборотність) - такий валютно-фінансовий режим, який дозволяє в ході зовнішньоекономічних операцій здійснювати вільний обмін національних грошових одиниць на іноземні валюти.

Валютне заміщення – використання іноземної валюти тільки як засобу обігу.

Міжнародна валютно-фінансова система - закріплена в міжнародних угодах форма організації валютно-фінансових відносин, які функціонують самостійно або обслуговують міжнародний рух товарів і факторів виробництва.

15.4. Питання для самостійного опрацювання

1. Міжнародний кредит і його роль у світовій економіці, функції у сфері зовнішньоекономічних зв'язків.
2. Основні види кредитних угод.
3. Міжнародний рух капіталу як форма МЕВ.
4. Сутність та особливості розвитку євrorинку.

15.5. Інформаційні джерела

[5, с. 119-137, 167-176]; [25 с.132-148]; [26 с.59-95]; [33 с.184-191]; [37 с.246-289]; [43 с.65-80].

Тема 16. Міжнародні організації з регулювання валютних відносин

16.1. Методичні поради до вивчення теми

Міжнародні валютно-фінансові і банківські організації займають важливе місце в системі міжнародних економічних відносин.

По-перше, їх діяльність дозволяє внести регулююче начало і певну стабільність в суперечливу цілісність світового господарства.

По-друге, їх визначальною функцією є забезпечення подальшого розвитку міжнародного співробітництва

По-третє, міжнародні валютно-фінансові організації сьогодні є важливими аналітичними центрами, які здійснюють наукове забезпечення розвитку МЄВ.

Деякі з міжнародних валютно-фінансових організацій виконують роль універсальних структур, тобто поєднують у собі три вищезазначені функції.

Особливе місце серед них займають організації в системі ООН:

- Міжнародний валютний фонд (МВФ).
- Світовий Банк і п'ять його структурних підрозділів: Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР), Міжнародна асоціація розвитку (МАР), Міжнародна фінансова корпорація (МФК), Багатостороння агенція з гарантування інвестицій (БАГІ), Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних суперечок (МЦУІС).

МВФ і СБ мають певну автономність у своїх діях. Вони організовані як акціонерні товариства, замовниками якого є держави-члени МВФ. Він заснований згідно з рішенням Бреттонвудської конференції. Його членами на даний час є 198 держав.

До важливих функцій МВФ відносяться консультативна і регулююча.

Регулююча функція полягає в тому, що МВФ здійснює нагляд за політикою країни-учасниці на предмет відповідності зобов'язанням, які приймає країна, вступаючи в Фонд. Головною з них є політика курсів валют. Останніми роками посилився нагляд за економічною політикою країн-членів МВФ.

Консультативну функцію МВФ здійснює в межах регулювання, як правило, щорічних двосторонніх зустрічей персоналу МВФ з офіційними представниками держав-членів МВФ. Предметом обговорення виступають економічна політика і зовнішня заборгованість країни.

Група Світового Банку.

Однією з найбільш впливових інституцій, в системі міжнародних фінансових організацій, які здійснюють управління міжнародними економічними відносинами є Група Світового Банку, яка включає п'ять інститутів: Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР), Міжнародну асоціацію розвитку (МАР), Міжнародну фінансову корпорацію (МФК), Багатостороння агенція гарантування інвестицій (БАГІ), Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних суперечок (МЦУІС). Функція Групи світового банку зводиться, головним чином, до сприяння в розвитку країн-членів ООН через відповідну фінансову і консультативну допомогу.

Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР) є міжнародним кредитно-фінансовим інститутом, який, до речі, на початковому етапі своєї діяльності повинен був приділити головну увагу розвитку Західної Європи, а з 60-х років у центрі уваги його уже були країни, що розвиваються. Радикальні зміни у світовому господарстві

наприкінці 80-х - на поч. 90-х років зробили об'єктом діяльності банку колишні соціалістичні країни.

Міжнародна асоціація розвитку (МАР), яка була створена у 1960 році як дочірня організація МБРР, відрізняється від останнього джерелами фінансових ресурсів та умовами надання кредитів. МАР зокрема, надає безвідсоткові кредити найменш розвиненим країнам, щорічний дохід яких на душу населення не перевищує 805 доларів США (на 1992 рік). Основними джерелами фінансування розвитку вказаних країн, якими розпоряджається МАР. Є прибутки МБРР, внески країн-членів Банку, фінансування у вигляді повернення раніше наданих кредитів. Кредити МАР надаються лише урядам з терміном повернення 35-40 років. Кредити МАР безвідсоткові.

Аналогічні функції в Групі банку виконують Міжнародна фінансова корпорація (МФК) і Багатостороння агенція гарантування інвестицій (БАГІ). В той же час, вони мають свою специфіку. Зокрема, МФК що була створена в 1956 році, основним статутним завданням, яке було на неї покладено полягало в прямому фінансуванні проектів приватного сектора і надання йому консультативної допомоги. Членами МФК є 170 країн. Особливістю надання кредитів фінансовою корпорацією є диференціація відсоткових ставок кредитів залежно від країни і проектів. Період оплати складає 3-15 років.

БАГІ – наймолодша структура групи Світового Банку. Вона була створена в 1988 році. Основним її завданням є сприяння інвестиційній діяльності в країнах, що розвивається шляхом надання гарантії через страхове забезпечення інвестицій від некомерційних ризиків.. До них відноситься експропріація, націоналізація, військові дії тощо. Крім того БАГІ надає консультативні послуги країнам, що розвиваються на предмет залучення інвестицій з приватного сектора.

Останніми роками помітними стали зусилля регіональних банків розвитку, які почали становити більш серйозну конкуренцію групі Світового банку. До них слід віднести в першу чергу наступні:

- Азіатський банк розвитку (заснованих у 1965 році в Манілі);
- Африканський банк розвитку (функціонує з 1960 року, штаб-квартира у Вашингтоні);
- Міжамериканський банк розвитку;
- Ісламський банк розвитку (м. Діза, Саудівська Аравія).

Декілька його кредитно-фінансових інститутів здійснюють операції в ЄС.

Серед них:

- Європейський Інвестиційний банк (1958 рік, штаб-квартира в Люксембурзі);
- Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР);
- Банк міжнародних розрахунків (БМР, 1930 р., м. Базель).

У межах Європейського союзу створені і діють **фонди розвитку і структурні фонди**. Вони надають в основному позички і пільгові довгострокові кредити під низькі відсотки країнам, що розвиваються, які асоційовані з ЄС, на розвиток сільського господарства країн-членів ЄС, фінансування програм, які направлені на ліквідацію регіональних диспропорцій в країнах-членах об'єднання.

Під час розподілу ресурсів мають місце гострі суперечності, обумовлені бажанням кожної країни, яка має відсталі регіони, отримати якнайбільше ресурсів із структурних фондів. Значні суми для розвитку відсталих регіонів отримали Греція, Іспанія, Португалія, Ірландія. Вказані суперечності загострилися після прийняття в члени ЄС ряду країн Центральної-Східної Європи.

16.2. План практичного заняття

Практичне заняття 11

Питання для обговорення

Міжнародна координація валютних відносин. Сутність міжнародного регулювання та його цілі.

Група Світового банку, мета його створення, функції, структура. Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР). Міжнародна фінансова корпорація (МФК). Міжнародна асоціація розвитку (МАР). Багатостороння агенція з гарантування інвестицій (БАГІ).

Міжнародний валютний фонд (МВФ) як одна з головних фінансових організацій: компетенція, фінансові кошти, організаційна структура, особливості кредитної діяльності. Фонди МВФ. Програми МВФ в Україні.

Банк міжнародних розрахунків (БМР) у системі регулювання валютно-кредитних відносин. Група десяти ("Паризький клуб"). Лондонський клуб.

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР). Акціонери банку, цілі, умови надання кредитів, фонди ЄБРР. Головні напрями діяльності ЄБРР в Україні. Європейський Інвестиційний банк (ЄІБ), особливості його діяльності. Регіональні банки реконструкції та розвитку в Африці, Азії, Латинській Америці, їх роль в кредитуванні країн, що розвиваються.

16.3. Термінологічний словник

Єдність валютного курсу - використання одностороннього курсу для всіх видів валютних операцій усіх учасників цих операцій і валют, в яких вони здійснюються.

Оптимальний валютний простір - підтримання фіксованого валютного курсу між обмеженою групою країн і плаваючого валютного курсу з іншими країнами.

Ревальвація валюти - законодавче підвищення курсу валюти або центрального паритету за режиму фіксованого валютного курсу.

Закон однієї ціни - в умовах досконалої конкуренції один і той самий товар у різних країнах має однакову ціну, якщо вона виражена в одній і тій самій валюті.

16.4. Питання для самостійного опрацювання

1. Сутність міжнародного регулювання та його цілі.
2. Група Світового банку, мета створення, функції, структура.

3. Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР).
4. Міжнародний валютний фонд (МВФ) як одна з головних фінансових організацій.

16.5. Інформаційні джерела

[15, с.166-186]; [24 с.36-86]; [33 с.191-199]; [34 с.256]; [36 с.119]; [39 с.352]; [42 с.336].

Тема 17. Міжнародна торгівля як головна форма МЕВ та її регулювання

17.1. Методичні поради до вивчення теми

Місце міжнародної торгівлі в системі міжнародних економічних відносин визначається тим, що, по-перше, через неї реалізуються результати всіх форм світогосподарських зв'язків – вивозу капіталу, виробничої кооперації, науково-технічного співробітництва. По-друге, розвиток міжнародної торгівлі товарами визначає динаміку міжнародного обміну послугами. По-третє, зростання і поглиблення міжрегіональних та міждержавних взаємозв'язків виступають важливою передумовою міжнародної економічної інтеграції. По-четверте, міжнародна торгівля сприяє подальшому поглибленню міжнародного поділу праці та інтернаціоналізації господарських зв'язків.

Всі сфери міжнародного співробітництва потребують розвинених послуг, що є продовженням і розвитком сучасного виробництва.

Основна відмінність торгівлі послугами від торгівлі товарами, з якої витікають особливості міжнародної торгівлі послугами, в тому, що послуги не мають властивості накопичуватися. Обсяг ринку послуг складає приблизно 25% світового товарного обігу, причому темп росту даного сектору світової економіки значно перевищує темп росту світового товарного обігу. Також торгівлі послугами впливає на зайнятість населення національної економіки в значно більшому ступені, ніж товарний ринок.

Специфічні риси міжнародної торгівлі послугами можна визначити наступним чином:

- місце виробництва і споживання послуг співпадає — експорт послуг обов'язково передбачає їх виробництво за кордоном;
- тісний зв'язок ринку послуг з ринком товарів, капіталів і робочої сили;
- ступінь концентрації на ринку сучасних послуг значно більша, ніж на ринку товарів;
- національна сфера послуг захищена більш сильно;
- ряд послуг практично не включається до міжнародного обігу.

Міжнародний ринок послуг складається з: послуг фрахту; інших транспортних послуг; туризму; інших послуг, що надають державні організації

(банківські, страхові, біржові, посередницькі, експорт технологій тощо); інших послуг, що надаються приватним сектором.

Основну роль в міжнародній торгівлі послуг грають туризм та транспортні послуги.

Оцінку розвиненості країни часто зводять до оцінки дохідності сектору послуг. Є країни, в яких сфера послуг дає до 60% ВВП і вище. Наприклад, в США — 67%, у Франції — 63%, в Японії — 56%, в Англії — 56,5%, в Німеччині — 58%, в Італії — 56%. Фінансово-кредитна сфера виступає провідною для всіх розвинених країн. Рух капіталів і його обслуговування стоїть завжди на першому місці. По цьому показнику виділяють три центри: США, Японія, Західну Європу.

Міжнародну торгівлю характеризує велика кількість показників, які можна систематизувати за наступними ознаками:

- а) показники обсягів;
- б) показники структури;
- в) показники динаміки;
- г) показники результатів.

Показники обсягів МТ:

- 1) **експорт** – це продаж з вивозом за кордон товарів і послуг. До експорту відносять:
 - товари, вироблені, вирощені чи добуті в країні;
 - товари, раніше ввезені з-за кордону, що були перероблені, а також товари, переробка яких здійснювалась під митним контролем.

Реекспорт – продаж та вивіз з країни раніше ввезених на її територію товарів, що не піддавались обробці.

- 2) **імпорт** – ввезення в країну товарів та послуг.

До імпорту відносять:

- товари іноземного походження із країни-виробника або країни-посередника;
- товари для подальшої переробки під митним контролем.

Реімпорт – ввезення раніше вивезених за кордон товарів, які не піддавались обробці, тобто це експортні операції, що не відбулись. Сюди відносять повернення покупцем бракованого товару, повернення товару, що не був проданий через аукціон, повернення товару, не реалізованого через консигнаційні склади. Основною ознакою реімпортних операцій є перетинання вітчизняними товарами митниці двічі: при ввезенні і вивезенні. Товари, що повертаються з виставок і ярмарок, до реімпортуємих не відносяться.

Експорт та імпорт розраховуються кожною країною в натуральних і вартісних показниках. Вартісні показники розраховуються у національній валюті і переводяться в долари США для міжнародного порівняння. Невелика група країн, особливо країни з високою інфляцією, розраховують експорт та імпорт напряму в доларах США. З метою міжнародного порівняння експорт розраховується в світових цінах на момент перетину товаром кордону на базі ФОБ – вільний на борту (FOB – free on board), імпорт – на базі цін СІФ – вартість, страхування і фрахт (CIF – cost, insurance, freight). Оскільки основна частка товарів в міжнародній торгівлі перевозиться морським

транспортном, за основу розрахунку цін експорту та імпорту береться транспортування морем.

В результаті відмінності в базі розрахунків сукупна вартість світового експорту статистично буде завжди менше вартості світового імпорту на величину, приблизно рівну сплаті страхової премії на зовнішньоторговий товар, фрахту судна для його перевезення та інших портових зборів.

- 1) *зовнішньоторговельний обіг* – сума вартостей експорту та імпорту країни за певний період часу

$$ЗТО = E + I$$

- 2) *фізичний обсяг торгівлі* – оцінка експорту чи імпорту в незмінних цінах одного періоду (як правило, року);
- 3) *генеральна (загальна) торгівля* – прийняте в статистиці зовнішньої торгівлі визначення зовнішньоторговельного обігу з включенням транзитних товарів;
- 4) *спеціальна торгівля* – чистий зовнішньоторговельний обіг, тобто продукція, ввезена в країну чи вивезена з неї

$$СТ = ЗТО - \text{реекспорт} - \text{реімпорт}$$

Показники структури:

- 1) *товарна структура* – це показники розподілу експорту та імпорту за основними товарними позиціями;
- 2) *географічна структура* – розподіл товарного потоку за країнами, групами країн та регіонами світу;
- 3) *інституційна торгівля* – розподіл торгівлі за суб'єктами і методами товарного обміну;
- 4) *видова структура* – розподіл торгівлі за видами товарного обміну.

Показники динаміки:

- 1) *темпи росту:*

– темпи росту експорту

$$T_{p.e.} = E_{z.p.} / E_{b.p.} * 100\%,$$

де $T_{p.e.}$ – темпи росту експорту;

$E_{z.p.}$ – обсяг експорту в звітному році;

$E_{b.p.}$ – обсяг експорту в базисному році.

– темпи росту імпорту

$$T_{p.i.} = I_{z.p.} / I_{b.p.} * 100\%,$$

де $T_{p.i.}$ – темпи росту імпорту;

$I_{z.p.}$ – обсяг імпорту в звітному році;

$I_{b.p.}$ – обсяг імпорту в базисному році.

– темпи росту зовнішньоторговельного обігу

$$T_{p.zt.ob.} = ЗТО_{z.p.} / ЗТО_{b.p.} * 100\%,$$

де $T_{p.zt.ob.}$ – темпи росту зовнішньоторговельного обігу;

$ЗТО_{z.p.}$ – обсяг зовнішньоторговельного обігу за звітний рік;

$ЗТО_{b.p.}$ – обсяг зовнішньоторговельного обігу за базисний рік.

- 2) *темпи приросту:*

– темпи приросту експорту

$$T_{\text{пр.е}} = T_{\text{р.е.з.р.}} / T_{\text{р.е.б.р.}} * 100\%,$$

де $T_{\text{пр.е}}$ – темпи приросту експорту;

$T_{\text{р.е.з.р.}}$ – темпи росту експорту за звітний рік;

$T_{\text{р.е.б.р.}}$ – темпи росту експорту за базисний рік.

3) темпи приросту імпорту

$$T_{\text{пр.і}} = T_{\text{р.і.з.р.}} / T_{\text{р.і.б.р.}} * 100\%,$$

де $T_{\text{пр.і}}$ – темпи приросту імпорту;

$T_{\text{р.і.з.р.}}$ – темпи росту імпорту за звітний рік;

$T_{\text{р.і.б.р.}}$ – темпи росту імпорту за базисний рік.

– темпи приросту зовнішньоторговельного обігу

$$T_{\text{пр.зто}} = T_{\text{р.зто.з.р.}} / T_{\text{р.зто.б.р.}} * 100\%,$$

де $T_{\text{пр.зто}}$ – темпи приросту зовнішньоторговельного обігу;

$T_{\text{р.зто.з.р.}}$ – темпи зовнішньоторговельного обігу за звітний рік;

$T_{\text{р.зто.б.р.}}$ – темпи зовнішньоторговельного обігу за базисний рік.

Показники результатів:

- 1) *сальдо торгового балансу* – це різниця між вартісним обсягом експорту та імпорту товарів окремої країни;
- 2) *сальдо балансу послуг* – це різниця між вартістю послуг, які надає країна, і вартістю послуг, які вона імпортує;
- 3) *сальдо некомерційних операцій* – це різниця між прибутками від інвестицій, грошових переказів, внесків, переміщення грошових засобів по спадщині, при вирішенні сімейних проблем. По кожному з цих напрямків руху грошових засобів складається баланс;
- 4) *сальдо балансу поточних операцій* – це сума сальдо торгового балансу, балансу послуг, некомерційних операцій;
- 5) *індекс “умови торгівлі”* – відношення індексу середніх цін експорту певного товару, країни в цілому, групи країн до індексу середніх цін імпорту за певний період часу.

“Умови торгівлі” відображають співвідношення взаємного попиту і взаємної пропозиції на експорт та імпорт кожної країни. Цей показник є важливим орієнтиром для зовнішньоекономічної політики країни. Для розрахунків “умов торгівлі” певної країни порівнюються індекси її експортних та імпортних цін, що публікуються в зіставленій для всіх формі в щомісячному виданні МВФ “International Financial Statistics”.

б) *експорт на душу населення*

$$E_{\text{д.н.}} = E_{\text{з.р.}} / \text{населення},$$

де $E_{\text{д.н.}}$ – обсяг експорту на душу населення в звітному році;

$E_{\text{з.р.}}$ – обсяг експорту в звітному році.

7) *імпорт на душу населення*

$$I_{\text{д.н.}} = I_{\text{з.р.}} / \text{населення},$$

де $I_{\text{д.н.}}$ – обсяг імпорту на душу населення в звітному році;

$I_{\text{з.р.}}$ – обсяг імпорту в звітному році.

8) *експортна квота* (відношення експорту до ВВП)

$$E_{к.в.} = E_{з.р.} / \text{ВВП} * 100\%,$$

де $E_{к.в.}$ – експортна квота;

$E_{з.р.}$ – обсяг експорту в звітному році;

ВВП – валовий внутрішній продукт.

9) *імпортна квота*

$$I_{к.в.} = I_{з.р.} / \text{ВВП} * 100\%,$$

де $I_{к.в.}$ – імпортна квота;

$I_{з.р.}$ – обсяг імпорту в звітному році;

ВВП – валовий внутрішній продукт.

10) *квота зовнішньоторговельного обігу*

$$\text{ЗТО}_{к.в.} = \text{ЗТО}_{з.р.} / \text{ВВП} * 100\%,$$

де $\text{ЗТО}_{к.в.}$ – квота зовнішньоторговельного обігу;

$\text{ЗТО}_{з.р.}$ – обсяг зовнішньоторговельного обігу в звітному році;

ВВП – валовий внутрішній продукт.

Розрізняють такі види державного регулювання міжнародної торгівлі:

- 1) одностороннє;
- 2) двостороннє;
- 3) багатостороннє.

В залежності від масштабів втручання в міжнародну торгівлю розрізняють протекціоністську торгівлю політику і політику вільної торгівлі.

Вільна торгівля (free trade) – політика мінімального державного втручання в зовнішню торгівлю, що розвивається на основі вільних ринкових сил попиту і пропозиції. Така політика базується на усуненні будь-яких перешкод до ввезення та вивезення іноземних та вітчизняних товарів. Митні органи виконують лише реєстраційні функції. Цю політику проводять країни з високим рівнем розвитку продуктивних сил, що дає змогу місцевим підприємцям витримувати конкуренцію.

Протекціонізм (protectionism) – державна політика захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції шляхом використання тарифних і нетарифних інструментів торговельної політики.

Проводячи політику протекціонізму, держава захищає національних виробників, стимулює розвиток національного виробництва. З іншого боку, така політика може призвести до застійних явищ, оскільки послаблюються стимули до технічного прогресу, що, своєю чергою, веде до падіння конкурентоспроможності національних товарів. За такої політики посилюється нелегальне ввезення товарів контрабандою. Крім того, торгові партнери можуть вжити відповідних заходів щодо експорту товарів цієї країни, що завдасть їй економічні збитки. Протекціонізм переважає в зовнішньоторговельній політиці країн, що розвиваються.

Виділяють декілька форм протекціонізму:

- селективний – скерований проти окремих країн або окремих видів товарів;
- галузевий – скерований на захист окремих галузей, найчастіше сільського господарства;
- колективний – проводиться об'єднаннями країн щодо країн, які не входять у ці об'єднання;
- прихований – здійснюється методами внутрішньої економічної політики.

Стосовно того, що і для якої країни краще – політика вільної торгівлі чи протекціонізм, єдиної думки немає. Сучасний протекціонізм концентрується, в основному, у відносно вузьких галузях. Політика вільної торгівлі є привабливішою. Тому здебільшого країни проводять гнучку зовнішньоторговельну політику, використовуючи як методи протекціонізму, так і політику вільної торгівлі.

Фірмовий – це угода між фірмами про розподіл ринку сировини, матеріалів, збуту товарів, сфер впливу, цінової політики.

Національний – при якому зовнішня торгівля кожної країни здійснюється у відповідності з національно-правовим забезпеченням регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Міжнаціональний – проявляється в укладенні відповідних угод між державами, групами держав.

Наднаціональний – здійснює стратегію світового співтовариства чи заходів з регулювання міжнародної торгівлі шляхом створення міжнародних спеціальних інституціональних структур, відповідних угод (Світова організація торгівлі – СОТ, міжнародна торгова палата – МТП).

17.2. План практичного заняття

Практичне заняття 12

Питання для обговорення

1. Значення в МЕВ міжнародної торгівлі.
2. Характеристика основних форм міжнародної торгівлі.
3. Оцінка ефективності міжнародної торгівлі.
4. Державне регулювання міжнародної торгівлі.

17.3. Термінологічний словник

Інжиніринг – надання технологічних знань, необхідних для придбання, монтажу і використання куплених або орендованих машин і обладнання.

Копірайт – ексклюзивне право автора літературного, аудіо- або відеовитвору на показ і використання своєї роботи.

Ліцензійні угоди – міжнародна торгова угода, за якою власник винаходу або технічних знань надає іншій стороні дозвіл на використання в певних межах своїх прав на технологію.

Ліцензія – дозвіл, який видає власник технології (ліцензіар), захищеної або не захищеної патентом, зацікавленій стороні (ліцензіату) на використання цієї технології протягом певного часу і за певну плату.

Міжнародна передача технології – міждержавне переміщення науково-технічних досягнень на комерційній або безоплатній основі.

“Ноу-хау” – надання технічного досвіду і секретів виробництва, що поєднує відомості технологічного, економічного, адміністративного, фінансового характеру, використання яких забезпечить певні переваги.

Патент – свідоцтво, яке видається компетентним урядовим органом винахіднику і яке засвідчує його монопольне право на використання цього винаходу.

Паушальний платіж – зафіксований в угоді разовий платіж, не пов'язаний з часом фактичного використання ліцензії; розмір платежу встановлюється заздалегідь на підставі експертних оцінок.

Роялті – періодичні відрахування від доходу покупця протягом періоду дії угоди, які залежать від прибутку, що отримується від комерційного використання ліцензії.

Технічна допомога – надання країнам допомоги на платній або безплатній основі у сферах технології процесів, продуктів і управління.

Товарна марка – символ певної організації, який використовується для індивідуалізації виробника товару і не може бути використаний іншими організаціями без офіційного дозволу власника.

17.4. Питання для самостійного опрацювання

1. Стандартизація товарів на світовому ринку.
2. Структура світового товарообігу за соціально-економічними угрупованнями країн.
3. Головні причини і наслідки збільшення взаємної торгівлі промислово розвинутих країн.
4. Особливості біржової торгівлі, її еволюція, організація і функції.
5. Особливості розвитку зовнішньоторговельної політики держави.
6. Передумови і особливості участі України в МТ.

17.5. Інформаційні джерела

[12, с.77-280]; [14 с.55-68]; [15с.192-194]; [21 с.104-120]; [32 с.139-159]; [41 с.45-128]; [43 с.126-162].

Тема 18. МЕН у сфері послуг

18.1. Методичні поради до вивчення теми

У сучасних умовах дедалі більше значення в соціально-економічному житті набуває сфера послуг. За останні 2-3 десятиліття темпи її зростання значно випереджали за цим показником інші галузі. Стимулом був **по-перше**, розвиток науково-технічного прогресу, який посилює соціалізацію економіки в цілому і сфери послуг зокрема. **По-друге**, ріст життєвого рівня закономірно призводить до збільшення потреб у нових видах послуг. **По-третє**, розвиток промисловості і сільського господарства призводить до вивільнення робочої сили, яка переливається у сферу послуг. **По-четверте**, перекваліфікація робочих місць, включаючи сферу управління, що обумовлено потребою у зменшенні витрат з метою підвищення конкурентоспроможності продукції і формування окремих незалежних платних

консалтингових послуг. В результаті в 90-х роках частина всіх видів послуг у ВВП розвинених країн сягнули 70%.

Поява і розвиток світового ринку послуг, окрім причин, які наводяться вище, в значній мірі обумовлені розвитком національних економік, що призвело до збільшення обсягів світової торгівлі. У свою чергу це призвело до збільшення обсягів конкуренції, в тому числі національної. Продажі на світовому ринку дедалі більше супроводжується наданням виробничих послуг, послуг в транспортуванні, страхуванні, консалтингу і ін. Усе це обумовило той факт, що сьогодні значний сегмент світової торгівлі займає сформований ринок послуг, так званий “невидимий сегмент” світової торгівлі.

Складовими елементами його є: транспортні послуги; послуги, пов’язані з функціонуванням ринку, технологій, ліцензій і патентів; туризм; банківські, страхові, інжинірингові та лізингові послуги; заробітна плата й інші трудові доходи іноземних працівників; інформація, консалтинг, управління.

На світовому ринку послуг домінує вісім провідних країн, на які припадає 2/3 світового експорту послуг і понад 50% імпорту. Розвинуті країни в експорті послуг займають 80%. Частка першої п’ятірки становить понад 50% експорту. На частку чотирьох країн – США, Англію, Німеччину і Францію припадає 44% світового експорту послуг. На послуги припадає більше 40% експорту США, 46% експорту Великої Британії.

Займаючи значну частку на світовому ринку, в той же час будучи вкрай різними як за формою, так і за змістом, послуги не створюють єдиного комплексного ринку, який характеризується наявністю загальних рис. Разом з тим, ми можемо говорити про наявність важливих тенденцій, характерних для даного ринку.

Важливою рисою сучасного ринку послуг є концентрація і централізація капіталу у даній сфері. На зміну дрібним і середнім фірмам, які домінували на зовнішньому ринку в недалекому минулому, масово вийшли на ринок транснаціональні компанії, які змогли технологічно задушити середні та дрібні фірми.

Другою важливою рисою є те, що поява ТНК у сфері послуг призвела до її розмивання, а також до розмивання кордонів між окремими видами послуг. Банки, наприклад, стали випускати кредитні картки, виконувати функції транспортних агентів.

Третя особливість полягає в тому, що послуги, ставши складовим елементом внутрішньовиробничої діяльності ТНК (післяпродажне обслуговування продукції), поставили питання про необхідність регулювання ринку послуг на міжнародному, регіональному і галузевому рівнях. Перші вагомі кроки були зроблені в цьому напрямку в 70-х – 80-х роках. Вони характеризувалися використанням державами жорстких протекціоністських важелів для захисту молодій сфері послуг. Така політика визначалася, як пріоритетна і реалізовувалася через ліцензії, стандарти, митні бар’єри, контроль за цінами тощо. Пізніше регулювання потоками послуг відступило на інший план. Причому це стосувалося їх регулювання не тільки на рівні національних економік, а і міжнародному масштабі. Ідея лібералізації і практика її здійснення відбулися в русі загальних тенденцій, притаманних зовнішній торгівлі в цілому. На сьогодні на світовому ринку функцію регулювання міжнародних потоків

послуг здійснюють, головним чином, міжнародні організації. Виникли спеціальні міжнародні організації, наприклад, ІКАО – Організація міжнародної цивільної авіації, ВТО – Всесвітня туристична організація, ІМО – Міжнародна морська організація і т.п., які спеціалізуються в межах окремих галузей міжнародною торгівлею послугами. Згідно з останньою інформацією їхня кількість сягає більше 40 організацій.

Якщо, наприклад, в межах ІКАО здійснюється уніфікація правил польотів і експлуатації повітряного транспорту, аеродромів, аеронавігаційних засобів, то Всесвітня туристична організація визначає норми і стандарти утримання готелів, ресторанів і т.п.

На регіональному рівні регулювання ринку послуг, як правило, здійснюється в межах інтеграційних регіональних угод. В ЄС, наприклад, зняті обмеження на взаємну торгівлю послугами.

Практично усі міжнародні потоки послуг є об'єктом регулювання міжнародних організацій. Спочатку це була ГААТ, а з 1 січня 1995 року Угода про регулювання торгівлі послугами увійшла як невід'ємна складова частина до Всесвітньої торгової організації (ВТО).

Передумови та умови розвитку світового ринку послуг: прискорення розвитку процесу міжнародного поділу праці, який призводить до виникнення нових видів діяльності; науково-технічний прогрес; ускладнення виробництва; насичення ринків товарами; інформаційний бум; прискорений розвиток нових видів транспорту; нові наукові відкриття; нові форми розвитку економічних процесів.

Особливості міжнародної торгівлі послугами:

1) Більшість видів послуг базується на прямих контактах між їхніми виробниками і споживачами, оскільки послуги, на відміну від речових товарів, виробляються і споживаються одночасно і не підлягають зберіганню. Це відособлює міжнародну торгівлю послугами від торгівлі речовими товарами, у якій багато операцій здійснюється на основі торговельного посередництва і можливості зберігати товари.

2) Міжнародна торгівля послугами вимагає більшої присутності за кордоном безпосередніх виробників послуг або ж присутності іноземних споживачів у країні виробництва.

3) Світовий ринок послуг тісно пов'язаний зі світовим товарним ринком і все сильніше і сильніше впливає на його розвиток. Успіх товару на зовнішньому ринку в багатьох випадках залежить від якості і кількості послуг, які залучаються для його виробництва, продажу та реалізації, а часто і для післяпродажного обслуговування.

4) Сфера послуг більше захищена державою від іноземної конкуренції, ніж сфера матеріального виробництва, оскільки більшість закладів з виробництва послуг знаходяться у власності держави і / або під її контролем. Звідси багато бюрократичних та іншого роду перепон на шляху розвитку міжнародної торгівлі послугами з боку держав та їхніх органів.

5) Не всі види послуг, на відміну від речових товарів, придатні для широкого залучення у міжнародний господарський оборот (наприклад, комунальні і більшість побутових послуг).

6)

18.2. План практичного заняття

Практичне заняття 13 Питання для обговорення

1. Специфічні риси міжнародної торгівлі послугами, її динаміка, структура і географічні напрямки.
2. Стан та перспективи міжнародної торгівлі ліцензіями та “ноу-хау”.
3. Сучасні умови і фактори міжнародного обміну технологіями, форми їх передачі.
4. Значення і обсяги міжнародної торгівлі ліцензіями.
5. Туристичні послуги на світовому ринку. Міжнародні туристичні потоки.
5. Фактори розвитку міжнародного туризму. Страхові послуги.
6. Україна на міжнародному ринку послуг.

18.3. Термінологічний словник

Лізинг – кредитування купівлі машин, обладнання, споруд виробничого призначення на основі укладання орендної угоди, за якої орендар сплачує орендну плату частинами та орендодавець зберігає право власності на товари до кінця терміну.

Ліцензування – купівля-продаж права на нематеріальну власність (патенти, авторські права, програми, торгові марки, ноу-хау) на певний період.

Факторинг – придбання банком або спеціалізованою факторинговою компанією права вимоги щодо виплат за фінансовими зобов'язаннями здебільшого у формі дебіторських рахунків за поставлені товари чи послуги.

Форфейтинг – кредитування експортера шляхом придбання векселів, акцентованих імпортером, або інших боргових вимог.

Франчайзинг – це передача продавцем (франшизером) права на використання своєї торгової марки покупцю (франшизі).

18.4. Питання для самостійного опрацювання

1. Значення світового ринку послуг, передумови його формування.
2. Міжнародний лізинг.
3. Міжнародні інжинірінгові та консультаційні послуги товарних знаків.

18.5. Інформаційні джерела

[12, с. 77-280]; [14 с.55-68]; [16 с.192-194]; [17 с.19-273]; [20 с.24-37]; [21 с.104-120]; [32 с.139-159], [33, с. 103-107]; [41 с.45-128]; [43 с.126-162].

Тема 19. Міжнародні транспортні відносини

19.1. Методичні поради до вивчення теми

Глобалізація світової економіки та практично вільний перелив капіталу в тому числі у вигляді прямих інвестицій в основні фонди здійснила серйозні зрушення у міжнародному розподілі праці, у територіальному розміщенні виробництва. Разом зі значним ростом населення це призвело до вагомого збільшення перевезень. Слід відмітити, що у світі не існує особливого транспорту, який призначений виключно для міжнародних перевезень вантажу та пасажирів. Міжнародні перевезення обслуговуються національними перевізниками різних країн, які використовують для цього свій рухомий склад (морські та річкові судна, літаки, автомашини, вагони), а також транспортні мережі (залізничні, автомобільні, річкові, повітряні) та транспортні вузли (морські та річкові порти, аеропорти, залізничні та автостанції, вантажні та пасажирські термінали), які відносяться до транспортних систем окремих країн.

Звичайно процес доставки товару в міжнародній торгівлі включає перш за все його перевезення від внутрішнього пункту виробництва А до прикордонного пункту (порту) В країни-продавця; далі міжнародне транзитне або морське перевезення від пункту В до прикордонного пункту (порту) С країни-покупця; і, нарешті, транспортування від пункту С до внутрішнього пункту споживання D (рис.19.1.).

Отже, під транспортними операціями в їх безпосередньому значенні розуміється забезпечення перевезення вантажу на ділянках А-В, В-С, С-D. Ці операції здійснюються згідно договору перевезення, укладеному між вантажовласником та перевізниками відповідних видів транспорту. При цьому транспортні операції вважаються міжнародними, якщо при перевезенні зовнішньоторговельного вантажу має місце перетин кордону, як мінімум двох сумісних країн.

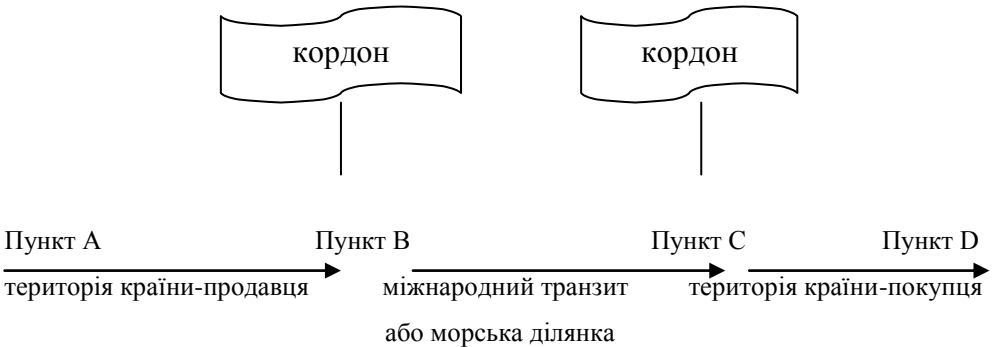

Рис. 19.1. Схема процесу доставки товару в міжнародній торгівлі

Визначити міжнародні транспортні відносини можна як форму міжнародних економічних відносин, які виникають між суб'єктами світової економіки з приводу переміщення (перевезення) вантажів і людей з одних країн в інші. Транспорт забезпечує міжнародні сполучення, тому можна говорити про те, що він створює продукцію послугового типу, котра має вигляд перевезень чи переміщень вантажів та людей.

Особливості транспортної продукції:

- не має речового вигляду;
- має вартість (на її виготовлення витрачається праця, енергія, матеріальні засоби) і споживну вартість (є корисною для споживачів);
- споживається у вигляді імпорту (адже плата за транспортні послуги лягає на плечі імпортера). А тому для країни-власника транспортних засобів є експортною продукцією.

Загалом прийнято ділити транспорт на водний, сухопутний і повітряний. Водний, у свою чергу, поділяється на морський і річковий, сухопутний – на залізничний, автомобільний і трубопровідний.

Є декілька факторів, що впливають на вибір виду транспорту для перевезення вантажів чи людей. Ось основні з них:

- вид вантажу;
- відстань і маршрут перевезень;
- фактор часу;
- вартість перевезення.

Наприклад, при перевезенні дешевих масових вантажів (гравій, пісок тощо) транспортні витрати складають до 90-95% повних витрат, що йдуть на їхні видобування та доставку. При перевезеннях більшості товарів ця цифра складає 10-15%, а в цінах особливо цінних товарів (космічна техніка, супер ЕОМ, турбогенератори) транспортні витрати ледве помітні – 1 – 1,5%.

Товар проходить складний шлях від експортера до імпортера і далеко не часто його перевозять одним видом транспорту. За час такого перевезення виникають різноманітні відносини між різними суб'єктами. Окрім експортера та імпортера тут і перевізники, і експедитори, і стивідори, і докери і багато інших. Тобто міжнародні транспортні відносини являють собою досить самостійну систему різноманітних відносин, в основному економічного характеру.

Якщо у перевезеннях бере участь один із видів транспорту, то це називається прямим одновидовим міжнародним сполученням. Якщо два і більше, то комбінованим (змішаним) міжнародним сполученням. Якщо ж у перевезеннях беруть участь два і більше види транспорту, але оформлено це перевезення одним транспортним документом на всі види транспортування, то таке перевезення називають прямим змішаним міжнародним сполученням.

Загалом перевезення товару складається з трьох основних етапів:

- перевезення територією країни-експортера;
- перевезення транзитною чи морською ділянкою;
- перевезення по території країни-імпортера.

Крім перевезень як переміщення вантажу чи людей, за час загального перевезення здійснюються й інші види транспортних і просто наземних операцій:

- розвантаження з одних видів транспорту і навантаження на інші в проміжних пунктах;
- тимчасове складування в проміжних пунктах;
- переоформлення перевізних документів;
- виконання митних вимог та формальностей та інше.

Для більш чіткого розуміння функцій деяких суб'єктів варто дати їм визначення. Отже, **перевізник** – це довільна особа, котра укладає контракт (або від імені якої укладається контракт) на перевезення товарів тим чи іншим шляхом. **Експедитор** – це посередник, який організовує від імені експортера перевезення вантажів перевізниками, а також їх супроводжує. Експедиторів ще називають фрахтовими агентами, комісіонерами, брокерами. **Стивідор** – це оператор вантажного терміналу в морському чи річковому порту, в аеропорту, на залізничній і автомобільній станції. За час міжнародного перевезення товари по декілька разів переходять від перевізників до стивідорів і навпаки, а це означає, що по декілька разів змінюються суб'єкти, котрі відповідають за вантаж.

19.2. План практичного заняття

Практичне заняття 14

Питання для обговорення

1. Суб'єкти міжнародних транспортних відносин.
2. Особливості і умови міжнародних транспортних перевезень.
3. Міжнародний договір перевезень.
4. Регулювання міжнародних транспортних відносин міжнародними транспортними організаціями та конвенціями.
5. Проблеми участі України в міжнародних транспортних послугах.

19.3. Тематичний словник

Організація співробітництва залізниць (ОСЗ) - Членами ОСЗ є транспортні міністерства або центральні державні органи транспорту, а також залізниці 24 країн, в тому числі всіх держав СНД і Балтії, а також держав колишнього так званого соціалістичного табору. Статус спостерігачів в ОСЗ мають адміністрації Німецьких, Французьких і Грецьких залізниць.

Міжнародний союз залізниць (МСЗ) - МСЗ був заснований в 1922 році і з того часу став найбільшою організацією залізниць як за кількістю членів організації (51 дійсних, 37 асоційованих і 18 приєднаних), так і за шириною спектру її діяльності. Метою цієї діяльності є сприяння співробітництву залізниць і розвитку залізничного виду транспорту для посилення його конкурентоспроможності, особливо в міжнародних перевезеннях. МСЗ поширює серед своїх членів інформацію про найсучасніші технології і методи управління, визначає спільні доводи на користь підтримки ролі залізничного транспорту. З цією метою МСЗ розвиває стандарти, інструкції, правила, взаємодіє з іншими органами для представництва і захисту спільних інтересів його членів, виконує і управляє проектними і науково-дослідними роботами, сприяє обміну інформацією і досвідом, укладає угоди з міжнародними організаціями і забезпечує координацію і послідовність в діях міжнародних організацій, що спеціалізуються в залізничних справах. Штаб-квартира МСЗ в Парижі координує роботу трьох комісій (пасажирська, вантажна, інфраструктури) і п'яти комітетів (дослідження і розвиток, тяга і рухомий склад, колія і споруди, фінанси, інформаційні технології). Новостворений в МСЗ спеціалізований підрозділ Схід-Захід

почав роботу по прискоренню інтеграції залізниць Центральної, Східної і Західної Європи. На підтримку цілей, визначених МСЗ дослідження і проекти веде Європейський інститут залізничних досліджень (ЄІЗД). МСЗ репрезентує залізниці у відносинах з більше як 40 міжурядовими органами і торговими асоціаціями.

Фрахт – плата за перевезення вантажу морем, обумовлюється при підписанні чартеру. В чартері фрахт нараховується на одиницю маси або об'єму, в лінійному судноплаванні в процентному відношенні до вартості вантажу.

Фрахтова ставка – ціна перевезення одиниці вантажу і залежить від вантажу, умов рейсу і кон'юнктури фрахтового ринку.

Чартер – документ, підтверджуючий наявність і зміст договору фрахтування. Залежно від видів фрахтових угод чартер поділяється на рейсовий чартер, тайм-чартер, димайз-чартер (бербоут).

Поліс – документ, що видається страхувальником в договір страхування, розмір страхової премії і страхової суми.

Коносамент – документ, який видається судовласником вантажовідправнику і являється посвідченням про прийняття вантажу до перевезень морем.

19.4. Питання для самостійного опрацювання

1. Роль транспорту в МЄВ.
2. Міжнародні перевезення.
3. Етапи і основні операції міжнародного перевезення вантажу.

19.5. Інформаційні джерела

[18, с. 212-224]; [29 с.309-319]; [39 с.318-376]; [35 с.415-420]; [37 с.248-256].

Тема 20. Проблеми інтеграції України до системи світогосподарських зв'язків

20.1. Методичні поради до вивчення теми

Для ефективної й організаційно оформленої інтеграції України в сучасні світогосподарські зв'язки необхідні певні політико-правові, економічні, соціально-культурні та інфраструктурні передумови.

Основні **політико-правові** передумови інтеграції:

- політичне визначення України;
- забезпечення територіальної цілісності та створення адекватної системи національної безпеки;
- безумовне виконання міжнародних зобов'язань, особливо в сфері прав людини; запровадження прийнятної форми громадянства;
- перегляд існуючої практики політичних зв'язків із державами колишнього СРСР;

- пряма участь у регіональних і глобальних політичних процесах;
- формування відповідного законодавства і вироблення ефективних механізмів та інструментарію його виконання.

Економічні передумови інтеграції формуються завдяки таким чинникам:

- економічному та інституційному забезпеченню суверенітету;
- оцінці економічного потенціалу і напрямів структурної перебудови;
- розробленню та реалізації обґрунтованої програми переходу до ринкових відносин з пріоритетом роздержавлення й приватизації, соціального захисту населення;
- оцінці експортного потенціалу, виробленню експортно-імпоротної стратегії та адекватного механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- запровадженню національної грошової одиниці з включенням її в систему міжнародних розрахунків;
- розв'язанню проблеми зовнішньої заборгованості та розподілу активів колишнього СРСР шляхом відповідних переговорних процесів.

До основних **соціально-культурних** передумов інтеграції належать:

- відродження і виховання почуття власної гідності, створення умов соціально-культурної життєздатності народів України;
- формування сучасної, орієнтованої на світові пріоритети системи народної освіти;
- розвиток контактів з українцями, які проживають за межами України.

Формування **інфраструктурних** передумов насамперед пов'язане з:

- розвитком транспортних комунікацій (морських, наземних, повітряних), необхідних для нормальної життєдіяльності суверенної держави (національні авіакомпанії, флот, транспортні корпорації);
- розвитком сучасних інформаційно-комунікаційних систем з включенням їх до міжнародних систем.

Формуючи інтеграційну стратегію і тактику, слід враховувати особливості України як потенційної учасниці міжнародних економічних угруповань:

- відсутність досвіду державності, необхідність здобуття справжнього суверенітету;
- нерозробленість політико-правових регуляторів та інструментів;
- нерозвиненість ринкових відносин;
- інерція погіршення економічного стану;
- запас соціальної витримки населення, який виснажується.

Значний вплив на інтеграційну мотивацію та політику України справляють такі чинники:

- збіг періодів дезінтеграційних та інтеграційних процесів;
- розміщення в регіоні, що характеризується інтеграцією високого рівня;
- конкурентоспроможність щодо аналогічних інтересів країн Східної Європи;
- негативний досвід інтеграції в рамках СРСР і РЕВ.

Інтеграція України у світове господарство можлива різними, але водночас

взаємопов'язаними шляхами:

- через активну та ліберальну зовнішньоекономічну політику; за рахунок формування середовища, сприятливого для іноземного підприємництва й інвестування та транснаціоналізації високомонополізованих підприємств;
- через укладання двосторонніх міждержавних економічних угод та участь у багатосторонніх міжурядових переговорах; за рахунок інтенсифікації
- східноєвропейських інтеграційних процесів та формування передумов інтеграції в західноєвропейські інтеграційні структури.

На процеси включення України до сучасної системи світогосподарських зв'язків впливають конкретні внутрішньо- і зовнішньоекономічні фактори, що формуються в системі передумов, особливостей і шляхів інтеграції.

Включення України до будь-яких інтеграційних угруповань у такому стані, без чіткого бачення перспектив структурної реорганізації, може призвести не лише до консервації, а й до посилення негативних тенденцій у всіх галузях національної економіки. І навпаки, участь України в інтеграційних процесах за умов цілеспрямованої внутрішньої структурної політики дасть змогу ефективніше й швидше виправити деформовану економіку, виходячи з таких пріоритетів структурної переорієнтації:

- науково-технічне та технологічне оновлення виробництва із забезпеченням його конкурентоспроможності шляхом глибокої модернізації. Зменшення ресурсомісткої за рахунок ефективного використання власних паливно-сировинних ресурсів;
- підвищення рівня внутрішньої збалансованості національної економіки для зменшення зовнішньої залежності в розвитку її ключових галузей за рахунок формування системи власної міжгалузевої кооперації та забезпечення повних виробничих циклів;
- формування умов для соціально орієнтованого розвитку національної економіки за рахунок, з одного боку, цілеспрямованої трансформації її структури, з другого - завдяки забезпеченню балансу споживчого ринку з доходами населення, підвищенню мотивації до праці, фінансовій макростабілізації.

Проблема економічної інтеграції для України є однією з першочергових, а враховуючи, що Україна - одна з найбільших європейських держав, то для неї особливо важливою є інтеграція саме з країнами Європи і, в першу чергу, з країнами-членами Європейського Союзу.

Європейський Союз першим оцінив глобальність завдання політичної та економічної перебудови, яке постало перед Україною. Він так само став першим відігравати активну роль у підтримці цього процесу.

Країни-члени ЄС чітко та урочисто висловили в своїй Спільній Пропозиції у листопаді 1994 року намір підтримувати незалежність, територіальну цілісність і суверенітет України. Крім того, ЄС і далі висловив підтримку Україні в своєму Плані Дій для України, який було затверджено в грудні 1996 року. Документ визначає дві додаткові задачі: перша - продемонструвати Україні міцний політичний сигнал підтримки з боку ЄС, беручи до уваги бажання України забезпечити тіснішу

інтеграцію в європейські структури; друга - досліджувати засоби для поліпшення розвитку існуючої допомоги та зв'язків між ЄС, його країнами-членами та Україною.

ЄС запропонував реальну підтримку Україні шляхом передачі ноу-хау в рамках своєї програми TACIS, створюючи основу для цієї діяльності, він розпочав переговори для створення рамок, Угоди про партнерство та співробітництво, націлених на посилення діалогу та забезпечення рівноправного партнерства фактично у всіх сферах потенційного співробітництва. Сьогодні ЄС не тільки надає Україні найбільшу фінансову, економічну та технічну допомогу; він також виступає найбільшим торговельним партнером за межами СНД і найбільшим інвестором в Україні, при цьому обсяг і торгівлі, і інвестицій продовжує постійно зростати.

Стратегічною метою України неодноразово проголошено входження до ЄС. Переломним кроком до більш чіткого виокреслення цієї мети і перших кроків до її втілення можна вважати Самміт Україна-ЄС, що відбувся в Києві 5 вересня 1997р. Він був покликаний підбити певний підсумок переговорного двостороннього процесу і започаткувати якісно новий етап у взаємних поступках, протягом якого має бути створено всі передумови для оформлення обґрунтованого подання України щодо вступу до ЄС. У цьому контексті Самміт показав усьому світові, що стратегічною метою України є набуття дійсного членства в ЄС.

У процесі інтегрування України з ЄС особливого значення набуває проблема залучення іноземних інвестицій, вирішенню якої сприяє поліпшення інвестиційного клімату в країні, зумовлене дією макроекономічних факторів.

Фактором розвитку процесу інтегрування України з ЄС є зовнішньоекономічна політика держави, весь комплекс проблем щодо створення договірному простору та забезпечення національної безпеки, розвитку усіх форм зовнішньоекономічного співробітництва, орієнтації на глобальні зміни та тенденції - це може призвести до позитивних змін у становищі України в Європейському просторі.

За останні роки Україна поступово формувала і уточнювала свою стратегію вступу в перспективі у Європейський Союз. Однак на підготовчому етапі та довгому шляху у напрямі інтеграції до ЄС попереду чекає велика робота з структурної перебудови економіки, реформування власності, здійснення макроекономічної стабілізації, форсуванню економічного росту. Необхідно досягти тих високих макроекономічних стандартів, які склалися в економіці країн Західної Європи.

Будь-яка країна, що претендує на членство у ЄС, а потім стає членом Європейського Валютного Союзу, зобов'язана мати досить високі економічні та фінансові показники, які відповідають макроекономічним стандартам країн-членів ЄС (так звані "критерії конвергенції").

Якщо говорити про Україну, то вона на сьогодні за багатьма макроекономічними показниками стоїть набагато нижче того, що вимагається за "критеріями конвергенції".

20.2. Тематичний словник

Інтеграція — процес інтернаціоналізації господарського життя, зближення і об'єднання економіки низки країн.

Напрями ефективної адаптації України: 1) участь у загальноєвропейському економічному просторі, який починає формуватись - доцільно визначитися, які галузі й виробництва становитимуть профіль міжнародної спеціалізації України, стимулювання цих галузей і виробництв методами ринкової економіки одночасно окреслить пріоритетні зміни в народному господарстві України; 2) визначення специфічних сфер співробітництва з країнами інших континентів, які становитимуть взаємний інтерес; 3) підключення до загальносвітового співробітництва на галузевій основі, особливо у науково-технічній, енергетичній, продовольчій, екологічній сферах. Опрацювання перспективної програми вибіркової спеціалізації українського експорту на нових конкурентоспроможних на світовому ринку виробках можна пов'язати з конверсією ВПК (з урахуванням принципу розумної достатності), що стане підґрунтям для розвитку експортної спеціалізації наукоємних галузей.

Єдиний економічний простір - економічний простір, який об'єднує митні території Сторін, на якому функціонують механізми регулювання економік, які ґрунтуються на єдиних принципах, що забезпечують вільний рух товарів, послуг, капіталу і робочої сили, та здійснюється єдина зовнішньоторговельна та узгоджена, тією мірою і в тому обсязі, в яких це необхідно для забезпечення рівноправної конкуренції та підтримання макроекономічної стабільності, податкова, грошово-кредитна та валютно-фінансова політика.

20.3. Питання для самостійного вивчення

1. Необхідність і значення інтеграції України до СГ і МЕВ.
2. Передумови входження України до світового економічного простору.
3. Проблеми економічної безпеки.

20.4. Інформаційні джерела

[18, с. 12-24]; [19 с.127-132]; [29 с.189-199]; [39 с.184-236]; [35 с.208-248]; [37 с.89-112].

Тема 21. Економічна єдність світу і глобальні проблеми СГ і МЕВ

21.1. Методичні поради до вивчення теми

Глобалізація (від англ. “Globe” – земна куля) – складний, багатогранний процес, який має безліч проявів та включає багато проблем. Саме це робить проблематичним дати єдине, однозначне сформульоване визначення глобалізації, яке б охопило всі сторони цього вкрай складного явища, що має планетарні масштаби. Існують такі визначення:

Під *глобалізацією* світового господарства розуміють процес посилення взаємозв'язку національних економік країн світу, що знаходить своє вираження в

створенні світового ринку товарів і послуг, фінансів; становленні глобального інформаційного простору, перетворенні знання в основний елемент суспільного багатства, виході бізнесу за національні кордони через формування ТНК, впровадженні і домінуванні в повсякденній практиці міжнародних відносин і внутрішньополітичного життя народів принципово нових і універсальних ліберально-демократичних цінностей тощо.

Перші спроби осмислення і оптимізації суспільного розвитку різного рівня тісно пов'язані з появою і розвитком перших релігійних і філософських систем людства. Найбільш конкретними були так звані утопії, починаючи від утопій Платона, Томаса Мора, Томазо Кампанели та закінчуючи утопіями Маркса, Леніна та їх послідовників. Вже, починаючи з XVII-XVIII ст. повільно, але послідовно йшла робота, спрямована на об'єктивізацію інтуїтивних та суб'єктивних за своєю природою теорій і моделей суспільного розвитку. Велику роль в цьому процесі відіграли розвиток природничих наук, спеціальних математичних та економетричних методів, статистики, демографії і, особливо, прикладної соціології, прогностики та загальної теорії вимірів. В середині ХХ ст. фактично була завершена розробка засад аналізу і прогнозування основних процесів соціального розвитку регіонального рівня. Футурологічна література цього періоду стимулювала розвиток системного мислення та системного підходу до розгляду процесів глобального і регіонального рівнів.

Якщо в перших глобальних моделях Дж. Форестера (1971) і Медуза зі співавторами (1972), заснованих на спрощенні екстраполяції п'яти параметрів розвитку сучасного світу – росту народонаселення, прискорення індустріалізації, погіршення рівня харчування, вичерпання природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища основна увага надається фізичним, демографічним і екологічним чинникам розвитку, а соціально-політичні, культурні і навіть науково-технічні чинники практично ігнорувалися, то для наступних розробок був характерний набагато об'єктивніший підхід до опису глобальних і регіональних процесів.

Цілком об'єктивним є виникнення та формування в останнє десятиліття минулого століття нової галузі наукового знання, яка отримала назву “глобалістика”. Вона намагається систематизувати і узагальнено представити сукупність досліджень з даної проблематики. Глобалізація як одна з самих молодих соціологічних конструкцій потребує ґрунтовного її осмислення щодо всіх галузей життєдіяльності людської спільноти. В науковий обіг термін “глобалізація” була введена Р.Робертсоном, який вперше його застосував в 1983 р.; в 1985 р. він дав детальне його тлумачення, а в 1992р. виклав основи цієї концепції у спеціальному дослідженні.

На думку А. Неклеса, в сучасному глобальному світі формуються світова конструкція – мета інфраструктура – в якій “перерозподіляється увесь сукупний світовий дохід між геоекономічними персонажами, тісно пов'язаними різними видами господарської діяльності. На засадах останнього класу технологій формується домінуюча глобальна інфраструктура, сприйнятлива для певного класу економічних суб'єктів і набагато менш дружня по відношенню до інших. Інфраструктура, сутність якої не виробництво, а розподіл і перерозподіл ресурсів, доходів, прибутку. Такий

перерозподіл зорієнтований на країни півночі ... є своєрідним глобальним податком на економічну діяльність”.

На думку М. Кастельса, “архітектура глобальної економіки відображає асиметрично взаємозалежний світ, що організований навколо трьох головних економічних регіонів і все більше поляризується по осі протистояння між продуктивними, процвітаючими, багатими інформацією галузями і галузями знедоленими, економічно і соціально знеціненими”. Глобалізація набуває різного значення залежно від того, чи йдеться про окрему компанію, галузь, країну, чи про світове господарство. Для окремої компанії глобалізація визначається тим, наскільки компанія розширила географію надходження своїх доходів і в яких масштабах і пропорціях розподілила свої активи у різних країнах, а також тим, наскільки вона залучена до експорту капіталу, товарів та ноу-хау через структури, що їй належать.

Причини формування глобалізаційних процесів: процес інтернаціоналізації, який приводить до поглиблення співробітництва між країнами та посилення їх взаємозалежності; науково-технічний прогрес: поява інформаційних технологій, які корінним чином змінюють всю систему соціально-економічних відносин, переносять на якісно новий технічний рівень організаційно-економічні відносини, транспортні та комунікаційні зв'язки (зниження витрат на трансакції); загострення проблем, що є загальними для всіх людей і країн світу та є важливими з точки зору збереження та розвитку людської цивілізації.

Основні ознаки процесу глобалізації: взаємозалежність національних економік та їхнє взаємопроникнення, формування міжнародних виробничих комплексів поза національними кордонами; фінансова глобалізація – зростаюча фінансова єдність та взаємозалежність фінансово-економічних систем країн світу; послаблення можливостей національних держав щодо формування незалежної економічної політики; розширення масштабів обміну та інтенсифікація процесів руху товарів, капіталів, трудових ресурсів; створення інституцій міждержавного, міжнародного регулювання глобальних проблем; тяжіння світової економіки до єдиних стандартів, цінностей, принципів функціонування.

На рівні галузі глобалізація визначається тим, наскільки конкурентоспроможність компанії всередині галузі в даній країні взаємопов'язана з її конкурентоспроможністю в іншій країні. Чим більше глобалізована галузь промисловості, тим більше переваг отримує компанія від внесеної технології, виробничого процесу, фабричної марки. Глобалізовані галузі промисловості мають тенденцію домінувати на кожному ринку одним і тим самим набором глобальних компаній, які координують між собою стратегічні дії в усіх країнах своєї активності.

Глобалізація на рівні окремої країни характеризується ступенем взаємозв'язку її економіки зі світовою економікою в цілому. Незважаючи на зростання глобалізації світової економіки, не всі країни в однаковій мірі інтегровані до неї.

Глобалізація на світовому рівні визначається економічними взаємозв'язками між країнами, який зростає та відбивається на зустрічних потоках товарів, послуг, капіталу та ноу-хау, що постійно збільшуються.

Основною рисою процесу глобалізації є формування глобально функціонуючого виробничого процесу, серцевиною якого є сформовані

інтернаціоналізовані відтворювальні цикли – ядра, які виступають своєрідним локомотивом світового господарства. В межах цих циклів формується світовий дохід, перерозподіл якого є головним стратегічним орієнтиром і основою зовнішньої політики будь-якої держави.

У сучасному світі глобалізація справляє домінуючий вплив на розвиток будь-якої держави. З одного боку, через розповсюдження інновацій у сфері технологій і менеджменту, активний обмін товарами, послугами, інвестиціями вона сприяє підвищенню ефективності функціонування національних економік, а з іншого – посилює нерівномірність, асинхронність та диспропорційність розвитку.

На одному полюсі сучасної світової економіки концентруються країни – глобальні лідери з домінуванням США. На основі вдалої багаторічної експансії у всіх сегментах світового ринку, накопиченого у безпрецедентних масштабах капіталу ключовими детермінантами їх успіху стають інтелектуалізація, соціалізація, екологізація, деіндустріалізація економіки, пріоритетність знань та інформації, розвиток “людського капіталу”.

На іншому полюсі світової економіки – більшість країн, для котрих економічна глобалізація проявляється як якісно нові умови розвитку, на які практично неможливо впливати, але обов’язково треба враховувати. Особливо важливо враховувати масштаби і динаміку процесу становлення системи глобального управління ресурсами планети і перерозподілом світового доходу, який не є еквівалентним.

Глобалізація тісно пов’язана з регіоналізацією світового господарства. З одного боку, це дві суперечливі, різнонаправлені за характером дії та практичними наслідками тенденції, а з іншого – консолідація глобального ринку посилюється діяльністю потужних регіональних коаліцій країн, які, маючи, перш за все, спільні економічні інтереси, об’єднують свої зусилля з метою забезпечення найбільш сприятливих умов для реалізації міжнародного співробітництва в регіональному масштабі, що дозволяє їм досягати мультиплікативного ефекту від співробітництва з іншими членами угруповання та ефективно реалізовувати на міжнародній арені широкий спектр стратегічних інтересів. Найбільш інтенсивна господарська взаємодія спостерігається в межах таких потужних інтеграційних угруповань, як: ЄС, НАФТА, АТЕС, АСЕАН, МЕРКОСУР. Так, на долю НАФТА, ЄС і АТЕС приходится приблизно 80% світового ВВП, 82% всіх державних бюджетів країн світу і 85% експорту.

Регіоналізація виступає своєрідним проявом і формою реалізації глобалізації, загострюючи суперечності глобального розвитку. З одного боку, зняття бар’єрів у рухові товарів, послуг, капіталів, робочої сили в межах інтеграційних об’єднань виступає каталізатором зростання міжнародного співробітництва у глобальному масштабі. А з іншого боку, позитивний ефект від впровадження подібної лібералізації обмежується спільними кордонами регіонального інтеграційного об’єднання та супроводжується введенням обмежувальних заходів у відносинах з країнами, які не є членами даного регіонального інтеграційного угруповання. Регіональна інтеграція розвивається на сучасному етапі більш динамічно, ніж процеси глобальної інтеграції.

21.2. План практичне заняття

Практичне заняття 15

Питання для обговорення

1. Формування економічної єдності світу.
2. Поглиблення інтернаціоналізації СГ.
3. Глобалізація економічного розвитку і роль МЕВ у становленні зв'язків національних економік зі світовим господарством і у формуванні елементів глобальної економіки.
4. Міжнародні економічні аспекти вирішення екологічних проблем.

21.3. Термінологічний словник

Глобалізація – тривалий процес інтеграції національних економік світу з метою розв'язання глобальних проблем людства.

Глобальні проблеми – нагальні проблеми, які зачіпають життєві інтереси народів всіх країн світу, важливі з точки зору збереження людської цивілізації і можуть бути вирішені лише спільними зусиллями.

Демографічна проблема - інтенсивне зростання народонаселення планети, демографічний бум, який до того ж супроводжується нерівномірністю зростання чисельності населення в різних країнах та регіонах.

Екологічна проблема – пов'язана з варварським відношенням людини до природи, забрудненням навколишнього середовища.

Фінансова глобалізація – зростаюча фінансова єдність та взаємозалежність фінансово-економічних систем країн світу;

21.4. Питання для самостійного опрацювання

1. Рушійні сили і особливості сучасної економічної глобалізації, її головні форми.
2. Транснаціоналізація світової економіки.
3. Глобальні проблеми СГ і МЕВ.
4. Шляхи розв'язання глобальної продовольчої проблеми. Глобальна ресурсоенергетична проблема. Безпека світової економіки.
5. Координація міжнародної економічної політики.

21.5. Інформаційні джерела

[38, с.538]; [9 с.259]; [7 с.18-43]; [22 с.452]; [40 с.642]; [30 с.656]; [18 с.12-24], [29 с.189-199]; [39 с.184-236]; [35 с.208-248].

Модульний контроль 2 (тестування за темами 11-21)

5. Індивідуальні завдання (навчально-дослідні проекти) для самостійної роботи студента та методичні рекомендації до їх виконання

До складу індивідуальних завдань (навчально-дослідних проектів) для самостійної роботи студентів в рамках курсу „Міжнародна економічні відносини” відносяться: підготовка рефератів, есе на статті зарубіжних та вітчизняних авторів; переклад іноземномовних інформаційних джерел; огляд літературних джерел, що стосуються тих чи інших питань курсу; виконання аналітичних завдань; виконання завдань до олімпіад; підготовка доповідей на конференції.

Перелік тем рефератів.

1. Різні типи класифікацій країн за рівнем соціально-економічного розвитку.
2. Принципи МЕВ, історія розробки і впровадження принципів у систему МЕВ, сутність принципів, їх дієвість та роль у розвитку МЕВ.
3. Суб'єкти МЕВ України.
4. Економічне середовище МЕВ.
5. Політико-правове середовище.
6. Соціально-культурне середовище.
7. Міжнародний транспорт та інформаційно-комунікаційні системи.
8. Показники масштабів, структури, динаміки й результативності зовнішньої торгівлі України.
9. Еволюція теорій міжнародної торгівлі.
10. Торгівля у межах кооперації.
11. Зустрічна торгівля.
12. Торгівля послугами.
13. Торгівля науково-технічною продукцією та послугами.
14. Біржова торгівля, види бірж, біржові операції.
15. Міжнародні аукціони. Види та способи проведення.
16. Міжнародні торги (тендери). Функції тендерного комітету.
17. Демпінг та його основні види. Антидемпінгові та компенсаційні мита.
18. Інструменти стимулювання експорту.
19. Протекціонізм, суть і форми.
20. Світова організація торгівлі (СОТ), роль, проблеми та наслідки вступу України до СОТ.
21. Україна на світовому ринку товарів та послуг, структура торговельного балансу України.
22. Види, типи і форми міжнародного бізнесу.
23. Експорт підприємницького капіталу та його види.
24. Спільні підприємства, умови їх розвитку, ознаки, проблеми створення, види, особливості розвитку в Україні.
25. Транснаціональні корпорації, їх роль в процесах глобалізації.
26. Вільні економічні зони, їх сутність та проблеми створення в Україні.
27. Стратегічні альянси.
28. Злиття та поглинання у міжнародному бізнесі.

29. Форми і методи регулювання міжнародного інвестування на національному і міжнародному рівнях.
30. Форми міжнародного кредитування.
31. Єврокредити. Лізинг. Факторинг. Форфейтинг.
32. Основи світові фінансові центри.
33. Інвестиційний сектор: єврооблігації, іноземні облігації.
34. Сек'юритизація кредитів.
35. Міжнародні кредитно-фінансові інститути та їх діяльність.
36. Проблема зовнішньої заборгованості.
37. Джерела зовнішнього фінансування країни.
38. Україна в міжнародних кредитних відносинах.
39. Особливості формування світового та окремих регіональних ринків праці.
40. Економічні і соціальні наслідки міжнародної трудової імміграції та еміграції.
41. Відплив інтелекту в сучасних умовах.
42. Міжнародна організація праці.
43. Регулювання міграційних процесів на окремих регіональних ринках. Тенденції розвитку міграційних процесів в Україні.
44. Конвертованість валюти.
45. Валютний паритет і валютний курс. Режим курсу валюти.
46. Міжнародна валютна ліквідність.
47. Особливості кожної із систем світової валютної системи: Паризької, Генузької, Бреттон-Вудської. Ямайської.
48. Історія та особливості Європейської валютної системи.
49. Основні валютні операції.
50. Валютний ринок та ринок золота в Україні.
51. Особливості кожної з форм міжнародних розрахунків та пов'язаний з ними ступінь ризику.
52. Платіжний баланс України, стан, структура, динаміка.
53. Європейські інтеграційні процеси.
54. Європейський союз.
55. Інтеграція східноєвропейських країн.
56. Інтеграція в рамках СНД.
57. НАФТА. США у світових інтеграційних процесах.
58. Економічна інтеграція у Латинській Америці.
59. Потенціал і особливості регіональної інтеграції країн Азії.
60. Передумови та пріоритетні напрями геополітичної та галузевої орієнтації України.
61. Суперечливість процесу глобалізації: прогресивні та негативні наслідки.
62. Фінансова глобалізація.
63. Глобальні проблеми сучасності.
64. Охарактеризувати роль міжнародних організацій в регулювання глобальних проблем.

Критерії оцінювання якості підготовки рефератів (див. розділ 6)

6. Карта самостійної роботи студента
КАРТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА
 з дисципліни «Міжнародна економічні відносини»
 для студентів напрямку підготовки “Менеджмент туристичного бізнесу”
 на 5 семестр

Види самостійної роботи	Планові терміни виконання	Форми контролю та звітності	Максимальна кількість балів
<i>Денна форма навчання</i>			
1. Обов’язкові види СРС			
1.1. Підготовка до практичних занять (міжнародна економічні відносини)	систематично, відповідно розкладу аудиторних занять	Активна робота на практичних заняттях	45 (36 x 15)
1.2. Підготовка до модульних контрольних робіт (2 модулі)	останнє заняття відповідного модуля	Перевірка правильності виконання модульних робіт	20 (10 б x 2)
Разом балів за обов’язкові види СРС			50
2. Вибіркові види СРС			
2.1. Написання рефератів за заданою тематикою.	IV семестр	Захист матеріалів реферату під час індивідуально-консультативної роботи (ІКР).	5
2.2. Аналітичний огляд нової літератури з “Міжнародної економіки” (навчальної та науково-методичної).	IV семестр	Розгляд підготовлених матеріалів під час аудиторних занять або індивідуально-консультативної роботи (ІКР).	5
2.3. Підготовка доповіді на наукову студентську конференцію	квітень	Виступ з доповіддю	10-20
Разом балів за вибіркові види СРС			30

7. Порядок і критерії оцінювання знань студентів

7.1. Поточне оцінювання знань

Метою поточного оцінювання знань студентів є виявлення рівня отриманих ними знань.

Завданнями поточного оцінювання знань студентів є:

1) оцінка активності роботи студента протягом семестру з вивчення програмного матеріалу дисципліни;

2) оцінка рівня виконання модульних завдань.

До основних **форм** поточного контролю відносяться: усне опитування, тестування, захист або презентація індивідуальних навчально-дослідних робіт, модульних завдань.

Об'єктами поточного контролю є: відвідування практичних занять та активність роботи протягом семестру; результати виконання модульних завдань; підготовка та захист індивідуальних навчально-дослідних робіт; участь в наукових конференціях та науково-дослідній роботі кафедри.

Перелік питань з підготовки до поточного модульного контролю

Модуль 1. Світове господарство і міжнародні економічні відносини (Теми 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10)

Тема 1. Предмет, значення і завдання курсу “Міжнародні економічні відносини”

1. Предмет вивчення курсу, структура і логіка викладання
2. МЕВ як економічна категорія
3. Сутність МЕВ їх значення, об'єктивна основа і передумови розвитку
4. Рівні розвитку МЕВ: функціональні, економічні, територіальні, за суб'єктами діяльності

Тема 2. Світове господарство та особливості його розвитку.

Типологія країн світу і роль окремих їх угруповань у СГ і МЕВ

1. Головні тенденції формування СГ, рівні і цикли його розвитку.
2. Нерівномірність соціально-економічного розвитку країн світу та їх типологія.
3. Соціально-економічний принцип систематизації країн світу.
4. Три центри економічного розвитку.

Тема 3. МЕВ у системі світового господарства і проблеми їх розвитку

1. Суть і характерні риси структури світового ринку.
2. Еволюція і сутність світового господарства.
3. Умови та тенденції розвитку сучасних МЕВ.
4. Еволюція МЕВ як зміна їх типів.
5. Глобальні і регіональні проблеми розвитку МЕВ.

Тема 4. Еволюційні періоди формування МЕВ

1. Зародження та розвиток міжобщинних господарських зв'язків.

2. Епоха великих відкриттів та їх вплив на розвиток МЕВ.
3. Новий період розвитку всесвітніх економічних зв'язків
4. Зростання єдності світового господарства
5. Сучасні проблеми розвитку МЕВ.

Тема 5. Середовище розвитку МЕВ

1. Поняття середовища МЕВ, його структура і особливості.
2. Економічне середовище формування МЕВ.
3. Політико-правове середовище.
5. Особливості взаємодії політики і економіки в МЕВ.
6. Економічні регулятори МЕВ.
7. Правові регулятори МЕВ.
8. Інфраструктура сучасних МЕВ.

Тема 6. Закони і принципи розвитку СГ і МЕВ

1. Особливості дії економічних законів і закономірностей на міжнародному рівні.
2. Протилежні сторони в МЕВ.
3. Головні економічні закони розвитку СГ і МЕВ.
4. Поняття та система принципів розвитку МЕВ, основні (загальні) і спеціальні принципи.

Тема 7. Міжнародний поділ праці як об'єктивна основа МЕВ

1. Система міжнародного поділу праці (МПП) та основні тенденції її розвитку в сучасних умовах.
2. МПП вихідна основа розвитку СГ і МЕВ.
3. Етапи розвитку МПП.
4. Фактори поглиблення МПП.
5. Проблеми і передумови участі України в МПП.

Тема 8. Загальні проблеми сучасних МЕВ

1. Глобальні і регіональні проблеми сучасності і загальні проблеми МЕВ.
2. Країни “третього світу” у системі МЕВ.
3. Проблеми інтеграції нових незалежних держав у світові міжнародні зв'язки.
4. Проблеми зовнішньої заборгованості в МЕВ.
5. Лібералізація зовнішньої торгівлі – загальна проблема сучасних МЕВ.

Тема 9. Міжнародна економічна інтеграція

1. МЕІ – закономірність розвитку СГ і МЕВ.
2. Сутність, цілі і значення МЕІ, основні риси.
3. Передумови і фактори розвитку МЕІ, його сучасні особливості і форми.
4. Етапи формування міжнародних економічних інтеграційних угруповань.
5. Регіональні інтеграційні об'єднання промислово розвинутих країн.
6. Україна і інтеграційні угруповання країн.

Тема 10. Міжнародні економічні організації у багатосторонньому економічному співробітництві і регулюванні МЕВ

1. Поняття “міжнародні економічні організації” (МЕО).
2. Роль МЕО в системі МЕВ.
3. Економічна діяльність ООН.
4. Міждержавні загальноекономічні і політичні організації країн, що розвиваються.
5. Організація держав-експортерів нафти (ОПЕК) та її арабська група (ОАПЕК).

Модуль 2. Міжнародна економічна система та міжнародна торгівля (Тем 11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21,)

Тема 11. Міжнародні інвестиційна діяльність і виробниче співробітництво

1. Загальні передумови розвитку міжнародної інвестиційної та виробничої діяльності.
2. Міжнародний рух капіталу.
3. Види зарубіжних інвестицій, їх масштаби.
4. Іноземні інвестиції в економіці України.
5. Головні форми виробничого співробітництва.

Тема 12. Міжнародні науково-технічні відносини

1. Передумови науково-технічного співробітництва (НТС).
2. НТС як форма МЕВ.
3. Традиційні і нові форми НТС країн світу.
4. Міжнародний рух технологій та механізм їх передачі.
5. Комерційний зміст науково-технічних відносин.

Тема 13. Міжнародна міграція робочої сили

1. Поняття міжнародної міграції робочої сили, її економічна природа, рушійні сили і етапи розвитку.
2. Масштаби, форми і основні тенденції розвитку сучасних міграційних процесів.
3. Види міжнародної міграції.
4. Міжнародний ринок спеціалістів високої кваліфікації (“золотих комірців”) і проблема “відпливу умів”.

Тема 14. Світова валютна система і міжнародні валютно-фінансові відносини

1. Національні, міжнародні і світова валютні системи, їх сутність і елементи.
2. Поняття валюти та її види.
3. Конвертованість валют. Котирування валют. Крос-курс.
4. Основні валютні операції.
5. Еволюція світової валютної системи.

Тема 15. Міжнародні валютно-кредитні відносини і рух міжнародного капіталу

1. Міжнародний кредит і його роль у світовій економіці, функції у сфері зовнішньоекономічних зв'язків.
2. Основні види кредитних угод.

3. Міжнародний рух капіталу як форма МЕВ.
4. Сутність та особливості розвитку євrorинку.

Тема 16. Міжнародні організації з регулювання валютних відносин

1. Сутність міжнародного регулювання та його цілі.
2. Група Світового банку, мета створення, функції, структура.
3. Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР).
4. Міжнародний валютний фонд (МВФ) як одна з головних фінансових організацій.

Тема 17. Міжнародна торгівля як головна форма МЕВ та її регулювання

1. Зростання міжнародної торгівлі на сучасному етапі.
2. Особливості розвитку МТ.
3. Регіональна структура МТ. Монополізація світової торгівлі.
4. Ціноутворення на світовому ринку.
5. Види і форми МТ.
6. Передумови і особливості участі України в МТ.

Тема 18. МЕВ у сфері послуг

1. 1. Значення світового ринку послуг, передумови його формування.
2. Динаміка, структура і географічні напрямки світового ринку послуг.
3. Міжнародний лізинг.
4. Міжнародні інжинірингові та консультаційні послуги товарних знаків.

Тема 19. Міжнародні транспортні відносини

1. Роль транспорту в МЕВ.
2. Міжнародні перевезення.
3. Етапи і основні операції міжнародного перевезення вантажу.
4. Суб'єкти міжнародних транспортних відносин.
5. Особливості і умови міжнародних транспортних перевезень.
6. Регулювання міжнародних транспортних відносин.

Тема 20. Проблеми інтеграції України до системи світогосподарських зв'язків

1. Необхідність і значення інтеграції України до СГ і МЕВ.
2. Передумови входження України до світового економічного простору.
3. Проблеми економічної безпеки.
4. Національні економічні інтереси України у сфері МЕВ.

Тема 21. Економічна єдність світу і глобальні проблеми СГ і МЕВ

1. Формування економічної єдності світу.
2. Поглиблення інтернаціоналізації СГ.
3. Глобалізація економічного розвитку і роль МЕВ у становленні зв'язків національних економік зі світовим господарством і у формуванні елементів глобальної економіки.
4. Міжнародні економічні аспекти вирішення екологічних проблем.

5. Безпека світової економіки

7.1.1. Поточне оцінювання знань в 4 семестрі

1. Систематичність та активність роботи студента протягом семестру оцінюється максимальною оцінкою **100 балів**.

Критерії оцінювання знань та система нарахування балів.

Система нарахування балів базується на оцінюванні активності та рівня знань студентів у процесі обговорення питань практичних занять. Бали студент може отримати за:

- 1) відвідування лекційних занять – **18 балів**;
- 2) активність студента в обговоренні питань практичного заняття, в т.ч. отримання позитивних оцінок “задовільно” та “добре” (за умови відвідування 90% семінарських занять) – **45 бали (3бали x 15)**;
- 3) виконання студентом протягом семестру індивідуальної та самостійної роботи (за умови відвідування не менше 90% практичних занять) – **21 бали (див. табл.7.1)**.

2. Модульні завдання, які входять до загального порядку оцінювання поточної успішності студента в 5 семестрі, складаються з виконання письмових завдань під час проведення комплексної контрольної роботи та тестових вправ.

З курсу “Міжнародні економічні відносини” в 4 семестрі передбачається виконання 2 модульних завдань. Оцінка всіх модульних завдань визначається на основі розроблених кафедрою критеріїв і становить **20 балів**.

Перше модульне завдання передбачає проведення комплексної контрольної роботи по темах 1-10 навчального курсу. Оцінювання першого модульного завдання проходить за загальною оцінкою 10 балів.

Друге модульне завдання складається з тестових вправ за *Темами 11-21* даного курсу. Студент проходить тестування по кожній із семи вищенаведених тем, результати якого зводяться у загальну оцінку 10 балів.

Студенти, які представляють свої наукові роботи на конференціях та олімпіадах, і за результатами оцінювання не набрали 100 балів, мають право отримати додаткові бали до загальної оцінки поточної успішності.

Приклад побудови завдань для поточного модульного контролю:

1. Міжнародні економічні відносини - це..... (продовжити думку)
2. Портфельні інвестиції - це.....
3. Світове господарство - це.....
4. Формами міжнародного поділу праці є.....
5. Показники міжнародної торгівлі класифікують за такими ознаками.....
6. Сутність теорії А. Сміта полягає у.....
7. Парадокс В. Леонтєва полягає у.....
8. Міжнародні економічні контакти - це.....
9. Реалізація різноманітних форм МЄВ їх суб'єктами залежно від ступеню інтенсивності взаємодії останніх здійснюється на таких рівнях:
 - а) економічні контакти, економічна взаємодія, економічне співробітництво, міжнародна економічна інтеграція;

б) міжнародні економічні відносини, економічні контакти, економічна взаємодія, економічне співробітництво, міжнародна економічна інтеграція;
в) економічні контракти, економічна взаємодія, економічне співробітництво, міжнародна економічна інтеграція.

10. До основних форм міжнародного поділу праці можна віднести:

а) міжнародна спеціалізація, інтернаціоналізація науково-технічних досліджень;
б) міжнародна спеціалізація, інтернаціоналізація науково-технічних досліджень, міжнародна кооперація;
в) міжнародна спеціалізація, міжнародна кооперація.

11. Під середовищем МЕВ розуміються:

а) зовнішні по відношенню до суб'єктів МЕВ політико-правові, економічні, соціально-культурні та інфраструктурні умови реалізації форм МЕВ на різних рівнях;
б) зовнішні по відношенню до суб'єктів МЕВ політико-правові, військово-політичні, економічні, соціально-культурні та інфраструктурні умови реалізації форм МЕВ на різних рівнях;
в) зовнішні по відношенню до суб'єктів МЕВ економічні, соціально-культурні та інфраструктурні умови реалізації форм МЕВ на різних рівнях.

12. До основних показників міжнародної торгівлі відносяться:

а) експорт, імпорт, зовнішньоторговельний оборот, сальдо торговельного балансу;
б) експорт, імпорт, зовнішньоторговельний оборот, сальдо торговельного балансу, структура експорту та імпорту;
в) показники обсягів, показники структури, показники динаміки, показники результатів.

13. Виділяють такі групи концепцій розвитку міжнародної торгівлі:

а) меркантилізму, переваг, факторів виробництва, неотехнологічних, конкурентоспроможності;
б) меркантилізму, переваг, факторів виробництва, неотехнологічних, неокласичних, конкурентоспроможності;
в) меркантилізму, переваг, факторів виробництва, неотехнологічних.

14. Види міжнародної торгівлі можливо систематизувати за такими ознаками:

а) за специфікою об'єкту, за специфікою взаємодії суб'єктів, за специфікою регулювання;
б) за специфікою об'єкту, за специфікою взаємодії суб'єктів, за специфікою регулювання, за відмінністю форми організації торгівлі;
в) за специфікою об'єкту, за специфікою взаємодії суб'єктів.

15. До інституціональних посередників відносять:

а) міжнародні товарні біржі, міжнародні аукціони, міжнародні торги, міжнародні ярмарки та виставки;
б) міжнародні товарні біржі, міжнародні аукціони, міжнародні ярмарки та виставки;
в) міжнародні товарні біржі, міжнародні аукціони, міжнародні торги.

Таблиця 7.1. Модульно-тематичний план з дисципліни «Міжнародні економічні відносини» з бальною оцінкою за видами робіт

№ п/п	Тематичний зміст модуля	Робота протягом семестру								Всього	Балів за модульне завдання	Всього балів за модуль	
		За лекції		За практичні заняття		За індив. роботу		За сам. роботу					
		Кількість занять	Кількість балів	Кількість занять	Кількість балів	Годин	Кількість балів	Годин	Кількість балів				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Модуль 1. Світове господарство і міжнародні економічні відносини (Тем 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10)													
1	Предмет, значення і завдання курсу “Міжнародні економічні відносини”	1	2	-	-	-	-						
2	Світове господарство та особливості його розвитку. Типологія країн світу і роль окремих їх угруповань у СГ і МЄВ	1	2	1	3	-	-						
3	МЄВ у системі світового господарства і проблеми їх розвитку	-	-	1	3	-	-						
4	Еволюційні періоди формування МЄВ	-	-	-	-	2	3						
5	Середовище розвитку МЄВ	1	2	1	3	-	-						
6	Закони і принципи розвитку СГ і МЄВ	-	-	1	3	2	3						
7	Міжнародний поділ праці як об’єктивна основа МЄВ	-	-	1	3	-	-						
8	Загальні проблеми сучасних МЄВ	1	2	-	-	2	3						
9	Міжнародна економічна інтеграція	-	-	1	3	-	-						
10	Міжнародні економічні організації у багатосторонньому	-	-	-	-	2	3						

	економічному співробітництві і регулюванні МЕВ											
Всього по модулю			8		18		12					10
Модуль 2. Міжнародна економічна система та міжнародна торгівля (Темі 11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21,)												
11	Міжнародні інвестиційна діяльність і виробниче співробітництво	1	2	1	3	-	-					
12	Міжнародні науково-технічні відносини	-	-	-	-	2	3					
13	Міжнародна міграція робочої сили	1	2	1	3	-	-					
14	Світова валютна система і міжнародні валютно-фінансові відносини	-	-	1	3	-	-					
15	Міжнародні валютно-кредитні відносини і рух міжнародного капіталу	1	2	1	3	-	-					
16	Міжнародні організації з регулювання валютних відносин	-	-	1	3	-	-					
17	Міжнародна торгівля як головна форма МЕВ та її регулювання	-	-	1	3	-	-					
18	МЕВ у сфері послуг	1	2	1	3	2	3					
19	Міжнародні транспортні відносини	-	-	1	3	-	-					
20	Проблеми інтеграції України до системи світогосподарських зв'язків	1	2	-	-	2	3					
21	Економічна єдність світу і глобальні проблеми СГ і МЕВ	-	-	1	3	-	-					
Всього по модулю			10		27		9					10
ВСЬОГО за семестр			18		45		21					20
+ 6 балів за відвідування не менше 90 % лекцій												
											94	

7. Підсумкове оцінювання знань студентів

Перелік питань до підсумкового контролю

1. Сутність міжнародних економічних відносин та етапи їх формування.
2. Структура міжнародних економічних відносин.
3. Міжнародні економічні відносини як форма прояву МЕ: основні форми, суб'єкти, рівні розвитку.
4. Інтернаціоналізація господарського життя.
5. Міжнародний поділ праці: сутність, форми та фактори.
6. Міжнародна спеціалізація.
7. Міжнародна кооперація.
8. Україна в міжнародному поділі праці.
9. Іноземні інвестиції в Україні.
10. Особливості сучасного етапу розвитку МЄВ.
11. Поняття середовища МЄВ, структуризація та особливості.
12. Політико-правове середовище МЄВ.
13. Економічне середовище МЄВ.
14. Соціально-культурне середовище МЄВ.
15. Міжнародний транспорт та інформаційно-комунікаційні системи.
16. Місце міжнародної торгівлі в МЄВ.
17. Показники масштабів, структури, динаміки й результативності міжнародної торгівлі.
18. Еволюція теорій міжнародної торгівлі (меркантилізм та теорії переваг).
19. Еволюція теорій міжнародної торгівлі (теорії факторів виробництва, неотехнологічні, теорія конкурентоспроможності).
20. Види міжнародної торгівлі.
21. Методи міжнародної торгівлі.
22. Ціноутворення в міжнародній торгівлі.
23. Тарифне і нетарифне регулювання міжнародних торгово-економічних відносин.
24. Світова організація торгівлі (СОТ).
25. Україна на світовому ринку товарів та послуг.
26. Міжнародна торгівля послугами.
27. Відносини України і СОТ.
28. Види міжнародної зустрічної торгівлі.
29. Причини і суть міжнародного руху капіталу.
30. Форми іноземних інвестицій.
31. Транснаціональні корпорації та їх роль в сучасному розвитку міжнародних економічних відносин.
32. Стан та проблеми іноземного інвестування в Україні.
33. Міжнародний кредит та його роль в міжнародних економічних відносинах.
34. Форми та види міжнародного кредиту.
35. Світовий фінансовий ринок.
36. Міжнародні валютно-фінансові організації.
37. Світовий досвід функціонування вільних економічних зон.
38. Особливості створення вільних економічних зон в Україні.

39. Сутність та особливості офшорного бізнесу.
40. Проблема заборгованості та можливі шляхи її розв'язання.
41. Сутність, форми, причини і показники міжнародної міграції робочої сили.
42. Основні напрямки міграції робочої сили.
43. Наслідки міграції робочої сили для країн, що її експортують.
44. Наслідки міграції робочої сили для країн, що її приймають.
45. Світовий ринок праці. Сучасні центри притягнення робочої сили.
46. Державне регулювання міграції робочої сили. Міжнародна організація праці (МОП).
47. Україна на світовому ринку робочої сили.
48. Характеристика понять “валюта” та “валютний курс”. Конвертованість валют.
49. Основні елементи національної валютної системи.
50. Основні елементи світової валютної системи.
51. Основні етапи еволюції світової валютної системи.
52. Система золотого стандарту.
53. Паризька валютна система.
54. Генуезька валютна система.
55. Бреттон-Вудська валютна система.
56. Ямайська валютна система.
57. Європейська валютна система.
58. Валютний ринок і його структура.
59. Основні види валютних операцій.
60. Валютний ринок України.
61. Поняття міжнародних розрахунків.
62. Форми міжнародних розрахунків та їх порівняльна характеристика.
63. Платіжний баланс, його структура і методологія складання.
64. Платіжний баланс України, стан, структура, динаміка.
65. Поняття та основні риси міжнародної економічної інтеграції та глобалізації.
66. Форми міжнародної інтеграції.
67. Сучасні особливості процесів міжнародної економічної інтеграції.
68. Особливості розвитку інтеграційних процесів у Європі.
69. Європейський Союз (ЄС).
70. Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ).
71. Північноамериканська асоціація вільної торгівлі (НАФТА).
72. Особливості економічної інтеграції країн Латинської Америки, Азії, Африки.
73. Сутність глобалізації.
74. Причини глобалізації.
75. Основні ознаки глобалізації.
76. Суперечливість глобалізаційного процесу.
77. Глобальні проблеми та шляхи їх вирішення.
78. Фінансова глобалізація.
79. Світові фінансові кризи.
80. Суперечливість глобалізаційного процесу.

81. Демографічний вибух та пов'язані з ним проблеми.
82. Проблеми розвитку людини.
83. Проблема нерівномірності розвитку країн світу.
84. Міжнародне регулювання глобальних проблем.
85. Роль ООН у врегулюванні важливих проблем людства.
86. Сутність зовнішньоекономічної політики.
87. Координація міжнародної політики в системі ООН.
88. Здійснення міжнародної економічної політики через структуру СОТ.
89. Інтеграція як вища форма міжнародної координації економічної політики.
90. Гео економічна політика України в міжнародному контексті.

Загальна підсумкова оцінки з дисципліни

Академічні успіхи студента визначаються за допомогою системи оцінювання, що використовується з обов'язковим переведенням оцінок до національної шкали та шкали ECTS в такому порядку:

Шкала нарахування підсумкових балів

Оцінка за системою ECTS	Оцінка за бальною шкалою, що використовується в ПУСКУ	Оцінка за національною шкалою	Якісні критерії оцінки знань
A	86-100	5 (відмінно)	Глибокі знання, можлива незначна кількість помилок
BC	71-85	4 (добре)	Міцні знання з можливими кількома помилками
DE	60-70	3 (задовільно)	Непогані знання, але є значна кількість недоліків
FX	35-59	2 (незадовільно) з можливістю повторного складання	Недостатні знання, слабо засвоєний матеріал, невміння самостійно викласти його зміст
F	0-34	2 (незадовільно) з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	Невміння осмислити зміст теми і публічно чи письмово представити його

8. Список літературних джерел

1. Авдокушин Е.Ф. Международные экономические отношения. Учеб. пособие. - М.: ИВЦ "Маркетинг", 1998. - С.179-214.
2. Авдокушин Е.Ф. Международные экономические отношения. Учеб. пособие. - М.: ИВЦ "Маркетинг", 2010. – 2-е изд. - С. 102-114.
3. Боринець С.Я. Міжнародні фінанси: Підручник. – К.: Знання-Прес, 2002. - С. 223-233.
4. Бровиков В.И. Основы мировой экономики: Конспект лекций. - М.: Центр, 2002. - 160 с
5. В.В.Козик, Л.А.Панкова, Н.Б.Даниленко. Міжнародні економічні відносини: Навч. посіб. - К.:Знання-Прес, 2008. - С. 152 – 155.
6. Гатина Г.Ф. Мировая экономика: Учебник. - М.: Инфра-М, 2001. - 384 с.
7. Глобалізація і безпека розвитку / О.Г.Білорус, Д.Г.Лук'яненко та ін. – К.: КНЕУ, 2001. – С.18-43.
8. Дадалко В.А. Международные экономические отношения: Учеб.пособие. – Мн.: «Армита-Маркетинг, Менеджмент», 2000. – С.73-110.
9. Дж.Сорос. Криза глобального капіталізму. - К.: Основи, 1999. - 259 с.
10. Економіка зарубіжних країн: Навчальний посібник / За ред. Ю.Г. Козака, В.В. Ковалевського, К.І. Ржепішевського. – Київ: ЦУЛ, 2003. – С.46-51.
11. Киреев А. Международная экономика. Учеб. пособие. - М.:МО, 2007. - С. 321-340.
12. Киреев А. Международная экономика: движение товаров и факторов производства. – М.: Международные отношения, 1997. - С. 77-280.
13. Киреев А.П. Международная экономика. В 2-х ч. – Ч.П. Международная макроэкономика: открытая экономика и макроэкономическое программирование. Учебное пособие для вузов. — М.: Междунар. Отношения, 2000. - С. 126-151.
14. Козак Ю.Г., Лук'яненко Д.Г., Макогон Ю.В. та ін. Міжнародна економіка: Навчальний посібник. - Одеса: Астропринт, 2001. - С. 55-68.
15. Козик В.В., Панкова Л.А., Григор'єв О.В., Босак А.О. Міжнародна економіка та міжнародні економічні відносини: практикум. – К.: Вікар, 2008. – С.192-194.
16. Козик В.В., Панкова Л.А., Даниленко Н.Б. Міжнародні економічні відносини: Навч. посібн. для студентів економічних спеціальностей. - Львів: Видавництво Державного університету “Львівська політехніка”, 2008. - С.166-186.
17. Линдерт П.Х. Экономика мирохозяйственных связей. Пер. с англ.- М.: Прогресс. Универс, 1997. - С.19-273.
18. Липов В.В. Міжнародна економіка: світова економіка та міжнародні економічні відносини. – навчально-практичний посібник. – К.: видавничий центр „Професіонал”, 2008. – С.12-24
19. Лук'яненко Д.Г. Інтеграція України у сучасні системи світогосподарських зв'язків. У кн.: Основи ринкової економіки: Навч. посібник / За ред. В.М. Петюха. - К.: Урожай, 1998. - С.127-132.

20. Лук'яненко Д.Г. Міжнародна економіка. Навчальний посібник. - К.: ВІПОЛ, 1996. - С.24-37.
21. Лук'яненко Д.Г. Міжнародна економічна інтеграція. - К.: ВІПОЛ, 1996. - С.104-120.
22. Мартин Г.-П., Шуман Х. Западня глобалізації: атака на процвітання і демократію / Пер. с нем. – М.: Изд.дом “АЛЬПИНА”, 2001. - 452 с.
23. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения: Учебник / Под ред. Л.Н. Красавиной. – М.: Финансы и статистика, 2008. – С.36-86.
24. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения: Учебник / Под ред. Л.Н.Красавиной. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2000. – С. 211-228, 122-154.
25. Международные экономические отношения. Учебник / Под общей ред. В.Е.Рыбалкина. - М.:МО, 1998. - С. 132-148.
26. Мировая экономика. Экономика зарубежных стран: Учебник / Под ред. В.П.Колесова и М.Н.Осьмоввой. - М.:Флинта:МПСИ,2007. – С.59-95.
27. Мировая экономика: Учебн.пособие для вузов / Под ред.проф. И.П.Николаевой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.:ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – С.98-119.
28. Міжнародна інвестиційна діяльність: Підручник / Д.Г. Лук'яненко, Б.В. Губський, О.М. Мозговий та ін. За ред. д.е.н., проф. Д.Г. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2003. – С.30-52.
29. Міжнародні економічні відносини. Навчальний посібник / За ред.Козака В.В., Панков Л.А., Даниленко Н.Б. –7-ме вид К.:“Знання”, 2008. – С.9-19.
30. Мовсесян А.Г. Мировая экономика: Учебник. - М.: Финансы и статистика, 2001. - 656 с.
31. Нікітіна М.Г. Світове господарство і міжнародні економічні відносини: просторові аспекти розвитку: навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – С.7-26.
32. Пахомов Ю.М., Лук'яненко Д.Г., Губський Б.В. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі. – К.: Україна, 1997. – 326 с.
33. Передерій О.С. Міжнародні економічні відносини. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 192 с.
34. Пискулов Д.Ю. Теория и практика валютного дилинга // Foreign Exchange and Money Market Operations: Прикладное пособие. - 3-е изд., испр. доп. - М.: ДИАГРАММА, 1998. – 256 с.
35. Романчиков В.І., Романенка І.О. Міжнародні економічні відносини. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 248 с.
36. Рязанова Н.С. Міжнародні фінанси: Навч.-метод. посібник для самост. вивч.дисц. – К.: КНЕУ, 2001. – 119 с.
37. Світова економіка: Підручник /А.С. Філіпенко, О.І. Рогач, О.І. Шнирко та ін. - К.: Либідь, 2001. – С.246-289.
38. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації / За ред. Д.Г.Лук'яненка. - К.: КНЕУ, 2001. - 538 с.
39. Ткаченко А.М., Воронкова В.Г., Ткаченко М.О.. Міжнародні економічні відносини.Навчальний посібник. – К. : ВЦ „Професіонал”, 2009. – 352 с.

40. Україна і світове господарство. Взаємодія на межі тисячоліть. Навч. посібник / А.С.Філіпенко, Д.Г.Лук'яненко, А.М.Поручник та ін. - К.: Либідь, 2002. - 642 с.
41. Циганкова Т.М., Петрашко Л.П., Кальченко Т.В. Міжнародна торгівля . - К.: КНЕУ, 2001. – С.45-128.
42. Шемет Т.С. та ін. Міжнародні фінанси: Підручник / За заг.ред. А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2000. – 336 с.
43. Школа І.М. Козменко В.М. Міжнародні економічні відносини: середовище, форми, бізнес та інтеграція: Навчальний посібник. – Чернівці, Рута, 2003. - 468 с.